

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 6

**Видавничий дім
«Гельветика»
2019**

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Заступник головного редактора:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Відповідальний секретар:

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Члени редакційної колегії:

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова)

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології (Одеський національний економічний університет)

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»)

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління (Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин (Університет імені Альфреда Нобеля)

Аміран Хевцуріані – PhD в сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин Грузинського технічного університету (Грузія)

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі (Словацька Республіка)

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

**Науковий журнал «Politicus» є фаховим виданням на підставі
Наказу МОН України № 241 від 09.03.2016 року (додаток № 9)
Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, протокол 5 від 26 грудня 2019 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21499-11299Р від 18.08.2015 р.)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**Козак Т. М.**До феномену політичного дискурсу крізь призму
теоретико-методологічного взаємозв'язку між мовою та політикою.....5**Семенченко М. Ф.**

До проблеми виміру об'єктивно-суб'єктивного характеру політичної діяльності..... 13

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Бабіна В. О.**Реклама як маркетингова технологія у виборчих компаніях
суб'єктів політичної діяльності.....21**Береза А. В.**

Регуляторна держава як продукт еволюції демократії та державотворчих процесів.....26

Кушерець Т. В.

«Нове соціальне питання»: причини виникнення та шляхи вирішення.....31

Філатов Б. А.

Український патріотизм у перспективі політичних трансформацій.....37

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ**Зелена О. Я.**

Молоде покоління в координатах політичної культури України..... 42

Тоцицький М. С.

Поняття політичної культури у світлі сучасних політологічних дискусій.....49

**РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ
ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ****Лялька Ю. М.**

Програма «Great» як один з інструментаріїв публічної дипломатії Великої Британії.....54

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО**Bekdamyrova L. Z.**Peculiarities of identity policy implementation in ethnic
and political regulation processes in Central and Eastern Europe
(Hungary and Romania as example).....59

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Kozak T. M.
On the phenomenon of political discourse through the prism of theoretical and methodological interrelationship between language and politics.....5

Semenchenko M. F.
On the problem of measurement of the objective-subjective nature of political activity.....13

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Babina V. O.
Advertising as a marketing technology in electoral societies of political actors..... 21

Bereza A. V.
The regulatory state as a product of the of democratic evolution and state-building processes.....26

Kusherets T. V.
“A new social issue”: its cause and the ways of solution.....31

Filatov B. A.
Ukrainian patriotism in the perspective of political transformation..... 37

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Zelena O. Ya.
The young generation in the political culture coordinates of Ukraine.....42

Tochytskyi M. S.
Concept of the political culture in the light of contemporary political science discussions..... 49

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

Lialka Yu. M.
The “Great” program as one of the tools of British public diplomacy..... 54

SECTION 5. ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-STATE STUDIES

Bekdamyrova L. Z.
Peculiarities of identity policy implementation in ethnic and political regulation processes in Central and Eastern Europe (Hungary and Romania as example).....59

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Козак
Тамара Миколаївна

До феномену політичного дискурсу крізь призму теоретико-методологічного взаємозв'язку між мовою та політикою

УДК 32.019.51+327.39
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-5-12>

Козак Тамара Миколаївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19, Львів, Україна

Проаналізовано сутність й особливості феномену політичного дискурсу як вияву взаємозв'язку між мовою та політикою. Це актуалізовано тим фактом, що в останні десятиліття значного інтересу набула проблематика мови і політики, мови у політиці та політики у мові. У дослідженні використано методи політичної науки і прикладної лінгвістики, за допомогою яких розкрито сутність лексико-семантичних, прагматично-лінгвістичних і семіотичних прийомів у поясненні та конструюванні взаємозв'язку між мовою і політикою. Водночас методологічною основою дослідження обрано структуралізм (постструктуралізм), позитивізм (неопозитивізм), постмарксизм і конструктивізм. За результатами аналізу встановлено, що політика є однією з найголовніших причин розвитку мови і навпаки. Це детерміновано тим, що мовні практики можуть бути політизовані шляхом виявлення та демістифікації влади й авторитету через тексти і мову. Відтак політичний процес і соціальні та політичні інститути в його рамках, а тому й традиції політичної боротьби за владу неодмінно відображені у політичному дискурсі й обов'язково окреслюються дискурсивним характером, бо політика планується і здійснюється у політичних дискусіях та конкуренції, які ведуться на мові, перебувають у зв'язку з мовою та стосуються мови. Відповідно, політичний дискурс аксіологічно відображає широкий комунікативний і соціальний контекст його виробництва, групові й індивідуальні варіанти його сприйняття та прагматичні, прецедентні, стилістичні та функціональні аспекти окреслення ним політичної картини світу. У підсумку це виявляє здатність політичного дискурсу слугувати, з однієї сторони, виробленню інтерпретації певної ментальності, а з іншої сторони, – конструюванню і категоризації політичної реальності.

Ключові слова: політика, мова, дискурс, політичний дискурс, влада, група, лінгвістика, політична наука.

Вступ. В останні десятиліття значного науково-дослідницького інтересу набула проблематика мови і політики, мови у політиці та політики у мові, а відтак й ідея доцільності аналізу мови не тільки як об'єкта літературознавства та лінгвістики, але й як зацікавленості політичної науки. Відтак політична наука сьогодні дедалі частіше апелює до проблематики мови у поясненні соціальної фрагментації та конструювання різних моделей чи то демократичних, чи то автократичних політичних режимів, оскільки мова відображає та впливає на структури влади, а тому може розглядатися як індикатор соціальних і політичних ситуацій та взаємодій. На цьому тлі теоретико-методологічно важливою є потреба визначення, співвідношення та розмежування таких понять, як «мова політики» і «політика мови», а відтак й окреслення феномену політичного дискурсу або дискурсу у політиці крізь призму взаємозв'язку між мовою та політикою.

Відтак **метою дослідження** є окреслення феномену політичного дискурсу чи дискурсу у політиці, зокрема на підставі з'ясування теоретико-методологічних особливостей і деяких практичних виявів взаємозв'язку між мовою та політикою. Для досягнення цієї мети використано **методи** політич-

ної науки та прикладної лінгвістики, за допомогою яких розкривається сутність лексико-семантичних, прагматично-лінгвістичних і семіотичних прийомів у поясненні та конструюванні взаємозв'язку між мовою і політикою. Методологічною ж основою дослідження обрано структуралізм/постструктуралізм, позитивізм/неопозитивізм, постмарксизм і конструктивізм. На цій підставі політичний дискурс чи дискурс у політиці було пояснено і з позицій індуктивного мислення, і з позицій дедуктивного мислення. Водночас особливістю дослідження стало його головно теоретико-методологічне, а не практично-емпіричне спрямування.

Результати. Сьогодні у середовищі представників прикладної лінгвістики та політичної науки дедалі частіше звучить наукова позиція, згідно з якою серед головних причин походження та розвитку мови доцільно виокремлювати саме політичні чинники. Так, Р. Данбар аргументує, що мова еволюційно розвинулась та розвивається як надзвичайно ефективний засіб розрізнення союзників від ворогів, зокрема під час моніторингу за ними й визначення того, хто є ким у реальному політичному процесі [18]. Подібної думки дотримується Ж.-Л. Дессаллс, який зазначає, що мова позиціо-

нується чи не головним організаційним індикатором формування «коаліцій критичного розміру» у будь-якій сфері соціального та політичного життя [16]. Річ у тому, що більшість політичних суспільств сучасного світу не є одномовними, а відтак вибір того, якою мовою користуватись у тих чи інших обставинах безумовно є політичною справою, причому щонайменше у двох сенсах. З однієї сторони, вибір мови одночасно і залежить, і визначає політичні відносини між носіями мови. З другої сторони, вибір мови завжди відбувається з огляду на очікувані та гіпотетичні політичні наслідки і санкції.

Яскравим прикладом є ситуація в офіційно двомовній Бельгії, у якій вибір валлонської чи фламандської мови в певних ситуаціях є надзвичайно чутливим, оскільки: правильний вибір мови дуже складно зробити тим, хто не вжився у мовну політику тієї чи іншої бельгійської громади; неправильний вибір мови може образити співрозмовника. За аналогією, дуже складною є конструкція вибору відповідних мов у штатах Індії, особливо з огляду на те, що неправильний вибір мови може бути інтерпретований у формі підривного мотиву чи навіть божевілля. Подібним чином, політизованим є вибір мови у постколоніальних суспільствах і контекстах, зокрема між колишньою колоніальною/імперською мовою і мовою корінного населення. Це чи не найвідчутніше, коли конкуренція між мовами в умовах постколоніалізму дотична до проблеми соціально-економічної/класової (як у Гонконзі) чи релігійної (як у Лівані) диференціації в суспільстві [33].

Врешті-решт, проблематика вибору мови значною мірою політизована у віковому зрізі, особливо серед молоді, оскільки: одна частина молоді вибирає «поширенішу та престижнішу» мову як засіб розширення освітніх і соціально-економічних можливостей у майбутньому; інша частина молоді протистоїть такому вибору й обирає «ближчу» мову як засіб уникнення «культурної зради». Найскладнішою же проблема вибору мови, а відтак і міра політизації цього вибору, є тоді, коли потрібно зробити інституційний вибір, – головню з приводу того, якою мовою свої справи повинен здійснювати уряд, якою мовою влада повинна комунікувати з громадянами та якою повинна бути мова освіти. Це особливо відчутно у випадку вибору інституційного дизайну в постколоніальних чи постімперських державах, де экс-колоніальну або экс-імперську мову продовжують застосовувати у деяких інституційних сферах. Чи не найближчим до нас у цьому контексті є досвід деяких країн, які виникли після колапсу СРСР, – передусім Вірменії, Естонії, Казахстану, Киргизстану, Латвії і навіть України, – в яких й досі різною мірою точиться боротьба між прихильниками різних опцій вибору мови, а мови корінного населення яких і досі потребують відродження й підтримки, особливо на

тлі деструктивного міжнаціонального та мовного тиску Росії.

Важливо й те, що в останні десятиліття політичний розвиток у світі набуває цілком нових форм, які не мають своїх аналогів в історії. Йдеться, наприклад, про колапс комуністичної системи, возз'єднання Німеччини, розпад Югославії, розподіл Чехословаччини, утворення Боснії і Герцеговини, виникнення правих популістських рухів і партій як у Європі, так і поза її межами. У цьому контексті проблематика взаємозв'язку мови та політики, а відтак і політичного дискурсу, теж виходить на дослідницьку арену у доволі видозміненому вигляді. З однієї сторони, зокрема з огляду на те, що уявлення і репрезентативні практики ніколи не є нейтральними, а натомість перебувають під впливом ідеологічного погляду, вчені цікавляться діалектичним взаємозв'язком між політичними дискурсами про «реальність» і «реальністю» як такою. З іншої сторони, науковці звертаються до проблематики впливу різних форм політичних змін як конкретних наслідків взаємозв'язку мови та політики, в тому числі у вироблені й запозиченні мовної політики [27]. А це означає, що саме на тлі змін наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбувається суттєве розширення розуміння мови і як форми соціальної та політичної практики [23], і як абстрактної системи, а відтак й предметної сфери взаємозв'язку мови та політики – відповідно, у формі впливу формальних та неформальних інститутів, акторів і процесів на системи мови та дискурсивно-діалектичного поєднання мови та політики крізь призму реальних дій та подій [25].

Як приклад взаємозв'язку між широкомасштабними дискурсивними діями, політичними пертурбаціями і змінами мови можна навести ситуацію в рамках політичної та лінгвістичної історії Югославії, яка закінчилась конфліктами в кінці 90-х років ХХ століття – на початку ХХІ ст. Попри те, що різні етноси і національності були об'єднані в єдину державу – Королівство сербів, хорватів та словенців – ще на початку ХХ ст., вони брали участь у Другій світовій війні як представники різних сторін і блоків, але в рамках соціалістичного періоду розвитку знову були об'єднані у багатонаціональну державу зі специфічною мовною політикою. Її головна ознака полягала в тому, що більшість громадян Югославії (сербі, хорвати і боснійці) розмовляли мовою, яку називали сербсько-хорватською [8, с. 197]. Але цей факт був наслідком специфічного політичного дискурсу та взаємозв'язку мови і політики, оскільки сербсько-хорватська мова була політизованою, адже ще під час Другої світової війни серби та хорвати були в протилежних політичних таборах. Більше того, така мовна політика стосувалась і символічної сторони медалі, адже, вирівнюючи відмінності між сербською та хорватською мовами, вона приписувала їм

статус «діалектних варіантів» нібито єдиної мови [27]. Однак після смерті Й.Б. Тіто – керівника і лідера комуністичної Югославії – мовно-дискурсивні реалії серйозно вплинули на подальший хід політичних подій, зокрема спричинивши збройний конфлікт і утворення кількох незалежних держав та протодержавних утворень. А вже ці події, своєю чергою, зумовили генерування нових політичних дискурсів і нових параметрів не лише взаємозв'язку мови та політики, але й мовної політики на постюгославському просторі, зокрема у Сербії, Хорватії, Боснії і Герцеговині, Македонії, Словенії та Чорногорії (а також в Косово).

Ще одним прикладом взаємозв'язку дискурсивних дій, політичних змін і змін мови слугує ситуація в Австрії, зокрема на тлі парламентських виборів у жовтні 1999 р. Тоді за результатами виборів (як і за результатами виборів у 2002 р.) було оформлено цілком новий формат коаліційної політики і коаліційного урядування у формі пакту між християнсько-консервативною Народною партією Австрії і популістською ультраправою Партією свободи Австрії (в 2000–2005 рр. було сформовано три уряди на чолі з прем'єр-міністром В. Шюссельом і у складі представників перелічених партій). А це, своєю чергою, ознаменувало кінець тридцятирічного періоду, коли Соціал-демократична партія Австрії була домінуючим політичним актором і формувала всі без винятку урядові кабінети (однопартійні та коаліційні, а також більшості та меншості) [17]. Незважаючи на те, що розуміння «широкої політики» та соціального договору в Австрії залишилось незмінним, новими урядами було зміщено головні акценти у «вузькій політиці» (приміром, у формі зміщення від соціально-ринкової економіки до неоліберальної) та реальному політичному процесі (наприклад, у формі переходу від консенсусного стилю політики і переговорів до конфронтаційного стилю забезпечення урядових інтересів через законодавство) [27]. Як наслідок, політичні зміни зумовили значні дискурсивні зміни, оскільки соціальні інститути стали «вираженням товару», що призвело до використання економічного дискурсу та економічних метафор у сферах освіти і соціального забезпечення. Відповідно, новий політичний дискурс почав систематично гальмувати публічне обговорення політичних і соціальних альтернатив у засобах масової інформації й навіть у політичній сфері. Крім того, певні традиційні жанри політичного дискурсу в Австрії, зокрема переговори з приводу пошуку компромісів, були замінені «круглими столами», де почали обговорювати питання, із приводу яких урядом уже були прийняті рішення. Схожа логіка взаємозв'язку мови/дискурсу й політики в Австрії була виражена у 2017–2019 рр., коли відбувся черговий варіант урядового коаліціонування аналогічних партій (у формі уряду на чолі із прем'єр-міністром С. Кур-

цом). Однак якщо в першому випадку він завершився зміною урядів та періоду домінування одних політсили іншими, то в другому – зміною уряду і політичною кризою. Загалом австрійський приклад засвідчує, що навіть відносно незначна політична подія може призвести до дискурсивних змін у суспільстві.

Тим не менше, із теоретико-методологічного погляду така важливість взаємозв'язку мови та політики є різнозумовленою та різновекторною [19]. Так, П. Чілтон і К. Шаффнер зауважують, що політика в жодному разі не може конструюватися і реалізовуватися без мови, головню тому, що застосування мови в конституюванні соціальних груп веде до оформлення політики у широкому сенсі [12, с. 206]. А це, на думку А. Пелінки, означає, що мова повинна сприйматись та аналізуватись як політичне явище, а натомість політика – як дискурсивне явище [38, с. 129]. Спроби обґрунтувати це зводяться ще до періоду античності, коли, наприклад, Арістотель доводив важливість ролі ораторського мистецтва для справ держави та громадянства, а Цицерон розумів риторику як потужний інструмент формування політичної віри та дій. Натомість на сучасному етапі розвитку науки взаємозв'язок між мовою і політикою став предметом цілої низки дисциплін та зацікавленістю багатьох вчених, які усереднено доводять цілком специфічну роль політичного дискурсу (як доволі різногранного явища) і мови у конструюванні й легітимізації реального та очікуваного політичного процесу і відносин з приводу отримання та здійснення влади [7; 10; 34; 38; 42].

На цьому тлі цікавим є зауваження У. Окульської та П. Капа, які зазначають, що аналіз політичного дискурсу передбачає соціально орієнтоване дослідження політики і/чи політичного процесу на стику публічного дискурсу і політичних та соціальних інститутів, а відтак і «вивчення мови та мовних практик головним чином (але не винятково) в політичних умовах» [37, с. 3–4]. Зумовлено це тим, що, на думку Д. Белла, мова є своєрідною «перцептивною лінзою» вивчення політичних явищ, вчинків, інститутів і процесів, яка «сконструйована зі слів і довкола слів» [6, с. 12], адже головні категорії політики стосуються лінгвістичних способів взаємодії для досягнення владних цілей і наслідків. Подібної думки дотримуються К. Гудсон [30, с. 41, 61] і Ф. Даллмайр [15, с. 2], які вважають, що мова – це стратегічний ресурс, за допомогою якого політики отримують і здійснюють владу, оскільки політичні заяви не є об'єктивними чи зрозумілими висловлюваннями, а натомість функціонують як «екран» або «безпечна сітка», покликаний досягти політичних цілей, створити союзні й опозиційні групи та представити образ національної єдності.

Ще далі пішли науковці, які з політологічної сторони визначили способи осмислення мови

у політиці, зокрема в розвитку сучасної національної держави і національної ідентичності, окреслили інтеракційно-мовні особливості міжнародних переговорів, а також аргументували, що мова і її мобілізуюча сила спричиняють формування соціо-політичних поділів [5; 8; 38]. Але «політологічним переворотом у сприйнятті мови» в цьому контексті стало зауваження М. Едельмана про те, що створення сенсу є важливим для політичної практики і для конструювання переконань про події, політику, лідерів, проблеми і кризи, які раціоналізують або оскаржують існуючі політичні та соціальні відмінності [20, с. 104]. Це виразно продемонстровано на підставі зауваження вченого про те, що «політична мова є політичною реальністю», адже якщо конфліктів з приводу сенсу немає, то й питання, які розглядаються, не є політичними за визначенням. А це, своєю чергою, означає, що смисленні практики політики включають як політичні дії, так і політичну мову, яка застосовується для їхньої інтерпретації [21, с. 1].

Подібного висновку дотримується М. Шапіро, який наполягає на факті «радикального переплетення між текстовою та політичною практикою» [41, с. 12] і саме на цій підставі заперечує валідність висновку про доцільність сприйняття політичного досвіду як «автономної і повністю сформованої сутності», яку треба тільки описати через «правильні мовленнєві зразки» [40, с. 19]. Натомість для того, щоби по-справжньому зрозуміти політичні явища, вчений закликає аналітиків до усвідомлення того, як дискурсивна практика опису, категоризації та оцінки робить політичний «світ речей» значимим. На цій підставі А. Буркхардт закликає до розуміння «політичної мови» як загальної фрази, яка включає «всі типи публічних, інституційних і приватних розмов з політичних питань, усі типи текстів, характерних для політики, а також використання всіх лексичних та стилістичних мовних інструментів, що характеризують розмови про політичні контексти» [9, с. 79]. Дослідник виділяє такі процедури як особливо перспективні методи і прийоми, що використовують для «ідеологічної реконструкції»: лексико-семантичні прийоми (аналіз лозунгів і ціннісних слів, евфемізмів й ідеологічної полісемії); речення і текстові семантичні процедури (аналіз тропів, семантичних ізотопів і стратегій інтеграції та виключення); прагматичні текстові лінгвістичні прийоми (аналіз мовленнєвих актів, натяків, припущень, аргументацій, риторики, цитат, жанрів й інтертекстуальності); семіотичні прийоми (семіотичний аналіз символів та образів).

У підсумку це означає, що ключовим напрямом аналітичного міркування багатьох вчених є спроба політизації мовних практик повсякденного життя шляхом виявлення та демістифікації влади й авторитету через тексти та мову [19]. Водночас із 90-х рр. ХХ ст. дослідження політичного дискурсу

суттєво розширились і почали апелювати до врахування ролі комунікації всередині політичних організацій, а також унікального (харизматичного) стилю політиків, політичних виступів, політичної риторики, стратегій маніпуляцій і переконань [29; 35; 43; 44].

У теоретико-методологічному розрізі це означено тим фактом, що в ХХ і навіть на початку ХХІ ст. розуміння взаємозв'язку між мовою та політикою формувалось на підставі конфлікту між структуралізмом (а згодом і постструктуралізмом) та марксизмом (а згодом і постмарксизмом; однак у методологічному, а не політичному трактуванні). Перший теоретико-методологічний підхід (у поданні Дж. Оруелла, Н. Хомського та М. Холлідея) трактує мову як систему заздалегідь заданих знаків і структурований несвідомий розум членів певної мовної спільноти. З огляду на це, обов'язковим атрибутом дихотомії «мова–політика» є відірваність дискурсу від реальності [32]. Але це те, що дає можливість політичним партіям підтримувати непохитні думки та позиції серед своїх послідовників і симпатиків, а в крайньому разі – навіть обманювати тих, кого партії хочуть «поневолити». Відповідно, коли політичні партії використовують мову так, щоб заважати концентрації ментальних картин політичної і загалом соціальної реальності, люди не завжди розуміють, що з ними відбувається, і не завжди можуть виступити проти того, чого вони не усвідомлюють. Натомість другий теоретико-методологічний підхід (зокрема у поданні Р. Вільямса і Ю. Габермаса) сфокусований на розумінні мови як процесу суспільного виробництва та відтворення знаків і їхніх політичних наслідків. Із огляду на це, особливістю марксистського сприйняття політичної реальності є концепція гегемонії, згідно з якою політичний контроль здійснюється навіть за відсутності прямого правління, зокрема через невидиму гегемоністську силову структуру [14; 28]. У випадку ж дихотомії «мова – політика» це означає, що мова і спілкування априорі містять неявні міжпредметні норми, а вже у цих нормах повсякденного використання мови закладені підстави загальнолюдських цінностей, принципів й істини [31, с. 435].

Поєднує ці теоретико-методологічні підходи взаємозв'язку мови і політики розуміння, згідно з яким будь-який політичний процес і соціальні та політичні інститути в його рамках, а відтак і традиції ведення політичної боротьби за владу неодмінно відображені у політичному дискурсі й обов'язково окреслюються дискурсивним характером [1]. Причому в одному випадку це цілком очевидно, зокрема коли йдеться про політичні дії, які за своєю природою є мовними діями, – наприклад, про клятви, обіцянки, критику, викриття, заклики. А натомість в іншому випадку це зовсім неочевидно, особливо коли окремі політичні події

та явища маскуються і приховуються, а не соціалізуються й легітимізуються. Крім того, часто політична боротьба за владу пов'язана не тільки із використанням певних слів, але й з протистоянням за чи проти використання у політичному дискурсі певної лексики. А це означає, що політика планується і здійснюється у політичних дискусіях й конкуренції, які ведуться на мові, перебувають у зв'язку з мовою і стосуються мови [24].

Водночас трактування політичного дискурсу, у зв'язку з цим, є доволі варіативним. В одному випадку до нього відносять будь-які мовні утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких підпадають під сферу політики [4, с. 23]. А в іншому випадку – винятково інституційні форми спілкування в сфері політики, а саме сукупність всіх мовних актів, які використовують у політичних дискусіях, а також правила публічної політики, «освячені традицією і перевірені досвідом» [2, с. 42]. Узагальнено це означає, що політичним дискурсом є комплексна комунікативна дія чи подія в сфері ідеології, яка дозволяє її учасникам формулювати і висловлювати абстрактні ідеологічні переконання та позначає письмовий або усний, завершений або триваючий «продукт» комунікативної діяльності, який інтерпретується реципієнтами на тлі знань і сприйняття політичної реальності [3]. А це, своєю чергою, аргументує, що політичний дискурс аксіологічно відображає широкий комунікативний і соціальний контекст його виробництва, групові та індивідуальні варіанти його сприйняття, а також прагматичні, прецедентні, стилістичні та функціональні аспекти окреслення ним політичної картини світу [1]. Й саме у цьому простежується неперервний, хоча часто і маніпулятивний взаємозв'язок між мовою та політикою, оскільки він головно виявляється у дихотомії «свій–чужий» чи «друг–ворог». У підсумку це виявляє здатність політичного дискурсу слугувати, з однієї сторони, виробленню інтерпретації певної ментальності, а з іншої сторони, – конструюванню та категоризації політичної (не важливо чи маніпулятивної, чи антропоцентричної) реальності, властивій певній політичній і соціальній групі.

Водночас це дозволяє аргументувати, що у дослідженнях, які стосуються проблематики взаємозв'язку мови/дискурсу та політики і обидві категорії повинні розумітись спеціально [45, с. 713]. Зокрема, політика повинна розумітись і широко (як сукупність суспільно-політичних ідей та практичних політичних дій і подій), і вузько (головно як політичний процес, боротьба за владу, практика професійних дій політиків, особливості функціонування політичних інститутів та систем тощо) [13; 42]. Окрім того, політика повинна інтерпретуватись як категорія, котра може бути реалізованою і на мікро-, і на макрорівні. Так, на мікрорівні політика стосується головно відносин між людьми та соціальними гру-

пами, а тому реалізовується через переконання, аргументації, загрози, хабарі [10, с. 3]. Натомість на макрорівні політика передбачає конфлікти між політичним інститутами і всередині політичних інститутів та систем, а тому виявляється у кодексах законів, прецедентній практиці та демократичних або автократичних конституціях тощо [19]. Саме з огляду на це, дослідники розходяться у своїх думках з приводу предмету взаємозв'язку політики і мови. Одна група вчених наполягає на дослідженні такого взаємозв'язку винятково у форматі дискурсу, виробленого центральними політичними акторами [42, с. 13], а друга група вважає, що полем зацікавленості політичного дискурсу повинна бути максимально соціально широка конструкція розуміння політики, яка виходить за рамки політичного процесу [22, с. 33].

Своєю чергою, мова, навіть якщо вона повсякденна, неодмінно повинна розумітись як постійно і неминуче пронизана або зовсім непронизана термінами інституціоналізованої політики [45, с. 709]. А це означає, що будь-який варіант дискурсу за своєю конструкцією і логікою є політичним, бо він слугує «місцем боротьби» і «смысловим простором», в якому виробляються та/або оскаржуються певні політичні сенси [39]. Хоч, на протывагу, рівень політичності доволі часто визначається ситуативно і є категорією інтерпретаційною та реляційною, звідки висновок про те, що окремі соціальні феномени, явища і процеси політизуються, а окремі – ні [12, с. 212; 36, с. 45, 47]. Це означає, що різними можуть бути сенси та розуміння, які можна отримати на підставі застосування різних прагматичних концепцій і технік політичного дискурсу, зокрема у рамках співвідношення влади, ідеології, етики та соціальних уявлень або упереджень. Відповідно, політичний дискурс може бути чи не бути маніпулятивним, однак він завжди призводить до осягнення оновленої сутності політики [11]. А це є підставою аргументації, що політична риторика може бути і «ворогом», і «другом» істини, навіть попри те, що вона завжди розпливчата [26].

Висновки. Загалом у дослідженні констатовано, що політика є однією з найголовніших причин розвитку мови і навпаки. Теоретико-методологічно це детерміновано тим, що мовні практики повсякденного життя можуть бути політизовані шляхом виявлення та демістифікації влади й авторитету через тексти і мову. Окрім того, взаємозв'язок між мовою та політикою, зокрема у форматі політичного дискурсу, стосується врахування ролі комунікації всередині політичних організацій і стилю політиків, політичних виступів, політичної риторики, стратегій маніпуляцій і переконань. Це означає, що політичний процес і соціальні та політичні інститути в його рамках, а відтак і традиції ведення політичної боротьби за владу неодмінно відображені у політичному дискурсі й обов'язково

окреслюються дискурсивним характером, бо політика планується і здійснюється у політичних дискурсах та конкуренції, які ведуться на мові, перебувають у зв'язку з мовою та стосуються мови. Відтак політичним дискурсом доцільно вважати комплексну комунікативну дію чи подію в сфері ідеології, яка дозволяє її учасникам формулювати і висловлювати абстрактні ідеологічні переконання та позначає певний письмовий або усний, завершений або триваючий «продукт» комунікативної діяльності, який інтерпретується реципієнтами на тлі знань і сприйняття політичної реальності. Відповідно, політичний дискурс аксіологічно відображає широкий комунікативний і соціальний контекст його виробництва, групові й індивідуальні варіанти його сприйняття та прагматичні, прецедентні, стилістичні і функціональні аспекти окреслення ним політичної картини світу. У підсумку це виявляє здатність політичного дискурсу слугувати, з однієї сторони, виробленню інтерпретації певної ментальності, а з іншої сторони, – конструюванню і категоризації політичної (маніпулятивної чи немаманіпулятивної) реальності, властивої певній політичній та соціальній групі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрюхина Т. Язык власти и власть языка: политический дискурс. *Право и управление. XXI век*. 2013. № 3. С. 62–69.
2. Баранов А., Казакевич Е. Парламентские дебаты: традиции и новации. Москва, 1991. 63 с.
3. Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация. Москва, 1989. 312 с.
4. Шейгал Е. Семиотика политического дискурса : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19. Волгоград, 2000. 431 с.
5. Bell D. Political linguistics and international negotiations // *Negotiations Journal*. 1988. Vol. 4. № 3. P. 233–246.
6. Bell D. Power, influence, and authority: an essay on political linguistics. New York: Oxford, 1975. 131 p.
7. Blommaert J. Language and politics, language politics and political linguistics. *Belgian Journal*. 1997. Vol. 11. P. 1–10.
8. Bugarski R. Language policies in the successor states of former Yugoslavia // *Journal of Language and Politics*. 2004. Vol. 3. № 2. P. 189–208.
9. Burkhardt A. Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung. Klein J., Diekmannshenke H. *Sprachstrategien und Dialogblockaden. Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation*. Berlin: de Gruyter, 1996. P. 75–100.
10. Chilton P. Analysing political discourse: theory and practice. London: Routledge, 2004. 226 p.
11. Chilton P. Cooperation and Non-Cooperation: Ethical and Political Aspects of Pragmatics // *Language and Communication*. 1987. Vol. 7. № 3. P. 221–239.
12. Chilton P., Schaffner C. Discourse and politics. *van Dijk T. Discourse as social interaction*. London: Sage, 1997. P. 206–230.
13. Chilton P., Schaffner C. Introduction: themes and principles in the analysis of political discourse. *Chilton P., Schaffner C. Politics as text and talk*. Amsterdam: John Benjamins, 2002. P. 1–41.
14. Crowley T. Language in history: theories and texts. London & New York: Routledge, 1996. 215 p.
15. Dallmayr F. Language and politics: why does language matter to political philosophy. London: University of Notre Dame, 1984. 243 p.
16. Desselles J.-L. Aux origines du langage: Une histoire naturelle de la parole. Paris: Hermès, 2000. 351 p.
17. Döring H., Manow P. Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version. URL: <http://www.parlgov.org/>
18. Dunbar R. Grooming. Gossip and the Evolution of Language. London and Boston, MA: Faber and Faber, 1996. 230 p.
19. Dunmire P. Political Discourse Analysis: Exploring the Language of Politics and the Politics of Language. *Language and Linguistics Compass*. 2012. Vol. 6. No. 11. P. 735–751.
20. Edelman M. Constructing the political spectacle. Chicago: University of Chicago Press, 1988. 137 p.
21. Edelman M. The symbolic uses of politics. Urbana: University of Illinois Press, 1970. 201 p.
22. Fairclough N. Genres in political discourse. *Brown K. Encyclopedia of language and linguistics*. Vol. 5. Boston: Elsevier, 2006. P. 32–38.
23. Fairclough N. Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press, 1992. 259 p.
24. Fairclough N. Language and Power. London, 1989. 259 p.
25. Fairclough N. Semiotic aspects of social transformation and learning. *Rogers R. New Directions in Critical Discourse Analysis: Semiotic Aspects of Social Transformation and Learning*. Mahwah: Erlbaum, 2003.
26. Gruber H. Political Language and Textual Vagueness. *Pragmatics*. 1993. Vol. 3. No. 1. P. 1–28.
27. Gruber H., Menz F. Language and political change: Micro- and macro-aspects of a contested relationship? // *Journal of Language and Politics*. 2004. Vol. 3. № 2. P. 175–188.
28. Holborow M. The politics of English: a Marxist view of language. London: Sage, 1999. 216 p.
29. Holzschneider A. Power of discourse and power in discourse: an investigation of transformation and exclusion in the global discourse of childhood: Unpublished PhD Thesis. Berlin, 2005.
30. Hudson K. The language of modern politics. London: MacMillan, 1978. 167 p.
31. Jarvis S. The Frankfurt School and critical theory: introduction. *Glendinning S. Edinburgh encyclopedia of continental philosophy*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999. P. 429–437.
32. Joseph J. From Whitney to Chomsky: essays in the history of American linguistics. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2002. 234 p.
33. Joseph J. Language and Identity: National, Ethnic, Religious. Houndmills, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2004. 268 p.
34. Klemperer V. The Language of the Third Reich: LTI. *Lingua Tertii Imperii*. London: Continuum, 2005. 304 p.
35. Krzyzanowski M., Oberhuber F. (Un)Doing Europe: Discourses and Practices of Negotiating the EU Constitution. Bern: Peter Lang, 2007. 247 p.

36. Muntigl P. Politicization and depoliticization: unemployment policy in the European Union. *Chilton P., Schaffner C. Politics as text and talk: analytic approaches to political discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 2002. P. 45–79.

37. Okulska U., Cap P. Analysis of political discourse: landmarks, challenges, and prospects // Okulska U., Cap P. *Perspectives in politics and discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 2010. P. 3–22.

38. Pelinka A. Language as a political category: The viewpoint of Political Science // *Journal of Language and Politics*. 2007. Vol. 16. No. 1. P. 129–143.

39. Seidel G. Political discourses analysis. *van Dijk T. Handbook of discourse analysis: discourse analysis in society*. London: Academic Press, 1985. P. 43–60.

40. Shapiro M. Language and political understanding: the politics of discursive practices. New Haven: Yale University Press, 1981. 263 p.

41. Shapiro M. The Politics of representation: writing practices in biography, photography, and policy analysis. Madison: The University of Wisconsin Press, 1988. 203 p.

42. van Dijk T. What is political discourse analysis? *Blommaert J., Bulcean. Political linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 1997. P. 11–52.

43. Wilson C. Politically Speaking: The Pragmatic Analysis of Political Language. Oxford: Blackwell, 1990. 203 p.

44. Wodak R. The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual. Basingstoke: Palgrave, 2009. 252 p.

45. Wodak R., de Cilia R. Politics and language: overview. *Brown K. Encyclopedia of language and linguistics*. Vol. 9. Boston: Elsevier, 2006. P. 707–717.

REFERENCES:

1. Andruhina T. Jazyk vlasti i vlast' jazyka: politicheskij diskurs. Pravo i upravlenie. XXI vek. 2013. № 3. S. 62–69.

2. Baranov A., Kazakevich E. Parlamentskie debaty: tradicii i novacii. Moskva, 1991. 63 s.

3. Dejk T. Jazyk. Poznanie. Kommunikacija. Moskva, 1989. 312 s.

4. Shejgal E. Semiotika politicheskogo diskursa: dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.01, 10.02.19. Volgograd, 2000. 431 s.

5. Bell D. Political linguistics and international negotiations. *Negotiations Journal*. 1988. Vol. 4. No. 3. P. 233–246.

6. Bell D. Power, influence, and authority: an essay on political linguistics. New York: Oxford, 1975. 131 p.

7. Blommaert J. Language and politics, language politics and political linguistics. *Belgian Journal*. 1997. Vol. 11. P. 1–10.

8. Bugarski R. Language policies in the successor states of former Yugoslavia. *Journal of Language and Politics*. 2004. Vol. 3. No. 2. P. 189–208.

9. Burkhardt A. Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung. Klein J., Diekmannshenke H. Sprachstrategien und Dialogblockaden. *Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation*. Berlin: de Gruyter, 1996. P. 75–100.

10. Chilton P. Analysing political discourse: theory and practice. London: Routledge, 2004. 226 p.

11. Chilton P. Cooperation and Non-Cooperation: Ethical and Political Aspects of Pragmatics. *Language and Communication*. 1987. Vol. 7. No. 3. P. 221–239.

12. Chilton P., Schaffner C. Discourse and politics. *van Dijk T. Discourse as social interaction*. London: Sage, 1997. P. 206–230.

13. Chilton P., Schaffner C. Introduction: themes and principles in the analysis of political discourse. *Chilton P., Schaffner C. Politics as text and talk*. Amsterdam: John Benjamins, 2002. P. 1–41.

14. Crowley T. Language in history: theories and texts. London & New York: Routledge, 1996. 215 p.

15. Dallmayr F. Language and politics: why does language matter to political philosophy. London: University of Notre Dame, 1984. 243 p.

16. Dessalles J.-L. Aux origines du langage: Une histoire naturelle de la parole. Paris: Hermès, 2000. 351 p.

17. Döring H., Manow P. Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version. URL: <http://www.parlgov.org/>

18. Dunbar R. Grooming. Gossip and the Evolution of Language. London and Boston, MA: Faber and Faber, 1996. 230 p.

19. Dunmire P. Political Discourse Analysis: Exploring the Language of Politics and the Politics of Language. *Language and Linguistics Compass*. 2012. Vol. 6. No. 11. P. 735–751.

20. Edelman M. Constructing the political spectacle. Chicago: University of Chicago Press, 1988. 137 p.

21. Edelman M. The symbolic uses of politics. Urbana: University of Illinois Press, 1970. 201 p.

22. Fairclough N. Genres in political discourse. *Brown K. Encyclopedia of language and linguistics*: vol. 5. Boston: Elsevier, 2006. P. 32–38.

23. Fairclough N. Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press, 1992. 259 p.

24. Fairclough N. Language and Power. London, 1989. 259 p.

25. Fairclough N. Semiotic aspects of social transformation and learning. *Rogers R. New Directions in Critical Discourse Analysis: Semiotic Aspects of Social Transformation and Learning*. Mahwah: Erlbaum, 2003.

26. Gruber H. Political Language and Textual Vagueness. *Pragmatics*. 1993. Vol. 3. No. 1. P. 1–28.

27. Gruber H., Menz F. Language and political change: Micro- and macro-aspects of a contested relationship? // *Journal of Language and Politics*. 2004. Vol. 3. No. 2. P. 175–188.

28. Holborow M. The politics of English: a Marxist view of language. London: Sage, 1999. 216 p.

29. Holzscheiter A. Power of discourse and power in discourse: an investigation of transformation and exclusion in the global discourse of childhood: Unpublished PhD Thesis. Berlin, 2005.

30. Hudson K. The language of modern politics. London: MacMillan, 1978. 167 p.

31. Jarvis S. The Frankfurt School and critical theory: introduction. *Glendinning S. Edinburgh encyclopedia of continental philosophy*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999. P. 429–437.

32. Joseph J. From Whitney to Chomsky: essays in the history of American linguistics. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2002. 234 p.

33. Joseph J. Language and Identity: National, Ethnic, Religious. Houndmills, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2004. 268 p.

34. Klemperer V. *The Language of the Third Reich: LTI. Lingua Tertii Imperii*. London: Continuum, 2005. 304 p.
35. Krzyzanowski M., Oberhuber F. (Un)Doing Europe: Discourses and Practices of Negotiating the EU Constitution. Bern: Peter Lang, 2007. 247 p.
36. Muntigl P. Politicization and depoliticization: unemployment policy in the European Union. Chilton P., Schaffner C. *Politics as text and talk: analytic approaches to political discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 2002. P. 45–79.
37. Okulska U., Cap P. *Analysis of political discourse: landmarks, challenges, and prospects.. Perspectives in politics and discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 2010. P. 3–22.
38. Pelinka A. Language as a political category: The viewpoint of Political Science. *Journal of Language and Politics*. 2007. Vol. 16. No. 1. P. 129–143.
39. Seidel G. *Political discourses analysis*. van Dijk T. *Handbook of discourse analysis: discourse analysis in society*. London: Academic Press, 1985. P. 43–60.
40. Shapiro M. *Language and political understanding: the politics of discursive practices*. New Haven: Yale University Press, 1981. 263 p.
41. Shapiro M. *The Politics of representation: writing practices in biography, photography, and policy analysis*. Madison: The University of Wisconsin Press, 1988. 203 p.
42. van Dijk T. What is political discourse analysis? Blommaert J., Bulcaen. *Political linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 1997. P. 11–52.
43. Wilson C. *Politically Speaking: The Pragmatic Analysis of Political Language*. Oxford: Blackwell, 1990. 203 p.
44. Wodak R. *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Basingstoke: Palgrave, 2009. 252 p.
45. Wodak R., de Cillia R. *Politics and language: overview*. Brown K. *Encyclopedia of language and linguistics: vol. 9*. Boston: Elsevier, 2006. P. 707–717.

On the phenomenon of political discourse through the prism of theoretical and methodological interrelationship between language and politics

Kozak Tamara Mykolayivna

PhD in Political Science,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Foreign Languages
at the Faculty of International Relations
of Ivan Franko National University of Lviv
Sichovyh Strilciv str., 19, Lviv, Ukraine

The article is devoted to analyzing the essence and peculiarities of the phenomenon of political discourse as a manifestation of the relationship between language and politics. This is actualized by the fact that the issues of language and politics, language in politics and politics in language have gained considerable interest in the recent decades. The study utilizes methods of Political Science and Applied Linguistics that reveal the essence of lexical, semantic, pragmatic, linguistic and semiotic techniques in explaining and constructing the relationship between language and politics. At the same time, structuralism (post-structuralism), positivism (new positivism), post-Marxism and constructivism were chosen as the methodological basis of the study. The analysis found that politics is one of the main causes of language development and vice versa. This is determined by the fact that language practices can be politicized by identifying and demystifying power and authority through texts and language. Therefore, political process and social/political institutions within it (and consequently the traditions of political struggle for power) are inevitably reflected in political discourse and must be necessarily discursive in nature. Since politics is planned and implemented in political discussions and competitions, which are language-related and language-specific. Accordingly, political discourse axiologically reflects the broad communicative and social context of its production, the group and individual variants of its perception, and the pragmatic, precedent, stylistic and functional aspects of its definition of the political picture of the world. Finally, it shows the ability of political discourse to produce an interpretation of a certain mentality, and to construct and categorize political reality.

Key words: politics, language, discourse, political discourse, power, group, Linguistics, Political Science.

Семенченко
Максим Федорович

До проблеми виміру об'єктивно-суб'єктивного характеру політичної діяльності

УДК 323
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-13-20>

Семенченко Максим Федорович
аспірант кафедри політичних наук
і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна

Обґрунтовується розуміння сутності політичної діяльності через призму суб'єктивно-об'єктивних відносин. Повнота, сталість і ефективність цих відносин визначається взаємодією суб'єкта і об'єкта та суб'єктів між собою. Політична діяльність виступає як система суб'єктивно-об'єктивних відносин у вирішенні суперечності між ідеалами і реальною практикою. Вона є керованою, оскільки здійснюється головним суб'єктом і об'єктом соціуму- людиною.

Людина – біосоціальна і політична істота, яка є певною системою, що органічно поєднує фізичне та духовне, природне та соціальне, успадковане та набуте в ході життєвої практики. Біосоціально духовна матриця людини зумовила роздвоєння її натури, специфіку світобачення та світосприймання. З одного боку вона є органічною частиною природи, а з іншого – усвідомлює себе істотою, яка протиставлена природі і підноситься над нею. Це роздвоєння впродовж існування людства привело до появи низки тлумачень та варіантів розв'язання питання про її сутність, походження та призначення.

Сутність люди як суб'єкта всіх форм життєдіяльності характеризується такими поняттями як «індивід», «індивідуальність», «індивідуалізм», «особа», «особистість». Індивіди які займаються політикою, діють згідно з тими чи іншими дуже специфічними обставинами інтелектуальними, інституційними, соціальними та історичними. Існує певний взаємозв'язок між індивідами та інститутами, між особистим внеском політичного лідера та внеском його оточення. Окремі політичні лідери можуть мати менше вагомості ніж партії, керівниками яких вони є.

Політична діяльність окремих людей, осіб, індивідів ніколи не була ізольованою, зосередженою на самій собі, поза суспільством або над суспільством. Політичне життя дуже тісно пов'язане із соціальним. Аналізується взаємодія політики суспільства та індивіда. Ця взаємодія є складовою загальної людської діяльності, спрямованої на реалізацію політичних інтересів, утримання і використання влади.

Ключові слова: індивідуальність, особистість, суспільство, об'єктивно-суб'єктивні відносини, політична діяльність, політична організація, політичне лідерство.

Для розуміння сутності політичної діяльності важливо з'ясувати її через призму суб'єктивно-об'єктивних відносин. Вони є основою суспільного життя, його змістом, оскільки виникають і існують за активної участі людини, через її відповідні дії, вчинки, по забезпеченню власних потреб і інтересів. Повнота, сталість і ефективність цих відносин визначається взаємодією суб'єкта і об'єкта, суб'єктів між собою здійснюваної через феномен дії і відповідних діяльнісних принципів, технологій, тощо. По-суті політична діяльність виступає як система суб'єктно-об'єктних відносин у вирішенні суперечності між ідеалами і реальною практикою.

«Суб'єкт і об'єкт політики, – зазначається в політологічному енциклопедичному словнику, – (від лат. *subjectum* – носій прав і обов'язків і *objectum* – предмет) діюча особа соціальна група, організація, які, керуючись тими чи іншими інтересами й використовуючи певні політичні засоби, виявляють себе у сфері політики (суб'єкти політики); особа, соціальна група, організація, а також суспільні явища, процеси й ситуації, на які спрямовані діяльність і вплив політичних суб'єктів (об'єкти політики). Суб'єкти і об'єкти політики співіснують у діалектичній єдності» [1, с. 640].

Політична діяльність – діяльність керована, оскільки вона здійснюється головним суб'єктом і об'єктом соціуму – людиною. Як і в інших сферах

суспільного життя так і в політичній сфері людський фактор був і залишається вирішальним. Але в науковій літературі, особливо у політологічній, цьому аспекту недостатньо приділяється уваги. Наукою доведено, що людина – біосоціальна і політична істота, яка є певною системою, що органічно поєднує фізичне та духовне, природне та соціальне, успадковане та набуте в ході життєвої практики. Це одна з головних проблем, яку розв'язували мислителі з прадавніх часів і дотепер. Походження її та розвиток, зв'язок внутрішньої природи із зовнішнім середовищем, природні і не відчужені права і свободи людини були й залишаються тими вузловими аспектами багатьох суспільствознавчих і гуманітарних наук. Особливо звертає на себе увагу той факт, що біосоціально духовна матриця людини зумовила роздвоєння її натури, специфіку світобачення та світосприйняття.

Людина, з одного боку, вважає себе органічною частиною природи, а з іншого – одночасно усвідомлює себе істотою, яка протиставлена природі і підноситься над нею. Це роздвоєння впродовж існування людства привело до появи низки тлумачень і варіантів розв'язання питання про її сутність, походження та призначення.

Для розуміння процесів, які проходять у духовному житті людства, в т.ч. і в політичному, необхідно прослідкувати історичну генезу становлення

людини в загальних рисах. Міфологічні уявлення про людину ґрунтувалися на певній неоднорідній єдності людського і божественного. Антична філософія починає виокремлювати людину з божественного і природного і трактувати її як «соціальну і політичну істоту», яка здатна до суспільних дій, вбачає її сутність у розумі та пізнавальних здібностях. У середньовічних християнських доктринах і філософських концепціях з'являються і розвиваються поляризовані уявлення про людину. З одного боку, стверджується, що людина є ідеальною істотою, подібною до Бога (антропоцентризм), а з іншого – обґрунтовується думка про земне, демонічне походження людства. У період Відродження набуває широкого розвитку наука про людину як природну істоту, схоластичні та ідеологічні уявлення витісняються з наукового обігу. В епоху Відродження поглиблюється розуміння людської природи, гостро ставиться проблема індивіда, самобутності людини. Прогресивний ідейний напрям цієї доби – гуманізм утверджував ставлення до людини як до найвищої цінності. На цій основі зароджуються теорії і доктрини, в яких розробляється проблема прав і свобод людини.

У XIX – на початку XX ст. було зроблено спробу переосмислити на базі нових знань співвідношення соціально-політичного і біологічного, посилено наукові розробки про особистісну характеристику людини. У XX ст. і донині в гуманітарній науці виокремилася галузь – антропологія, яка поглиблено розробляє проблеми людини, її життєдіяльності, культури, моралі, права, соціальних інститутів [2, с. 18].

Відомо, що сутність людини як суб'єкта всіх форм життєдіяльності характеризується такими поняттями як «індивід», «індивідуальність», «індивідуалізм», «особа», «особистість».

Термін «індивід» настільки часто вживається в повсякденному житті, що ми навіть не надаємо значення змісту та політичній вагомості цього поняття. У найбільш очевидному сенсі поняття «індивід» (від лат. *individuum* - неділиме) означає «людина окрема». Але ж все-таки це поняття включає в себе значно більше. Насамперед під цим поняттям мається на увазі, що людина — самостійне, особливе створіння, яке має в собі щось особливе. Іншими словами, говорячи про людей, як індивідів, ми маємо на увазі, що це є самостійні створіння, які діють більше згідно з їхнім особистим вибором, аніж як частина соціальної групи, колективу. По-друге, індивід - не тільки самостійна особа, а й відмінна від інших, унікальна. Це те, що мається на увазі під поняттям «індивідуальність» [2, с. 18–19].

З нашого погляду індивідуальність – це сукупність властивостей і здібностей (фізичні резерви та можливості, характер, темперамент, особливість сприймання, пам'яті, мислення, почуттів,

волі), які зумовлюють неповторну своєрідність індивіда. Розглядати суспільство як сукупність індивідів означає розуміти поняття людини тільки в контексті її особистих якостей та судити її тільки за характером, талантами, навичками і т. д. Кожен індивід, має свою індивідуальність. По-третє, розуміти людину як індивід це не тільки означає вірити в певний універсалізм, а й у те, що люди скрізь поділяють певні фундаментальні цінності, особливо необхідні формують їх і є їхніми носіями [2, с. 21].

Поняття індивідуалізму несе в собі не тільки віру в існування індивіда. Скоріше за все це є віра в перевагу індивіда над соціальною групою або колективом. Це, нашою думку про те, що індивіду відводиться головне місце в будь-якій політичній теорії або соціальному поясненні. Однак, індивідуалізм не має чітко визначеного політичного характеру, хоча це поняття дуже часто було пов'язане з класичною ліберальною традицією і такими ідеями, як обмежування влади та вільний ринок попереджали, що будь-який наголос на колективному, що веде до нівелювання індивідуальності, має деспотичні наслідки [2, с. 22].

Питання про роль окремих індивідів у політиці захоплювали цілі покоління філософів та мислителів. Чи повинен політичний аналіз ґрунтуватися на аналізі особистих прагнень та переконань лідерів, чи більше на аналізі «позасобових сил», що впливають на поведінку того чи іншого лідера? Насамперед треба сказати, що два цілком протилежних підходи до трактування цього питання не зовсім правильні. Так, перший із них вивчає політику цілком як індивідуальний фактор. Згідно з цим підходом, історія твориться індивідами, які в дійсності втілюють свої особисті бажання та переконання в той чи інший політичний процес. Такий підхід яскраво прослідковується в теорії, де робить акцент на «велику людину» та її дії. З цієї точки зору політика Сполучених Штатів зводиться до особистого вкладу таких президентів, як Рузвельт і Кеннеді, чи Реган і Буш, а політика Великої Британії трактується за допомогою таких прем'єр-міністрів, як Черчилль, Вільсон, Тетчер, Блер і т. д. У найбільш екстремальному прояві (екстремальній формі) такий підхід до політики веде до «фашистського фюрерпринципу», чи «принципу лідера». Під впливом ідеї Фрідріха Ніцше про «супермена» фашисти відображали лідерів, таких як Муссоліні та Гітлер, як талановитих індивідів, всемогутніх і всезнаючих. На теренах нашої Батьківщини такі поняття асоціюються як «вождь народів», «брежнєвська епоха», «епоха Горбачова», «кучмізм» і т. д. Але все-таки аналізувати політику виключно в рамках аналізу її окремих лідерів означає ігнорувати культурні, економічні, соціальні та історичні фактори, які безперечно, допомагають розуміти політичний розвиток. Більше того, згідно з цією

теорією індивід з'являється на світ уже сформованим, де суспільство ніщо порівняно з особистими талантами та позитивними якостями того чи іншого індивіда [3].

Щодо другого підходу, то він зовсім не приділяє уваги ролі окремого індивіда. Історія згідно з цим підходом окреслюється соціальними, економічними та іншими факторами, де дії індивіда не мають великого впливу або індивід є «маріонеткою». Приклад цього підходу можна знайти в марксистських теоріях, які розвивалися у Радянському Союзі та інших комуністичних країнах. Такий підхід дорівнює вірі в економічний детермінізм, де політичне, юридичне, інтелектуальне та культурне життя зумовлює економічний спосіб виробництва. Вся історія та кожен аспект індивідуальної політики розумілись, таким чином, у рамках класової боротьби. Ці теорії ґрунтуються на дуже детерміністській, навіть Павловіанівській, думці щодо людської природи, яка не дозволяє існувати оригінальному індивіду, або існувати будь-якому вільному бажанню. Більше того, під цими теоріями розуміється віра в історичну немінучість. Навіть не маючи глибоких знань у політиці, можна покласти під сумнів цю ідею. Якщо індивід не є господарем історії та не є маріонеткою, яка контролюється історією, яке є тоді місце відведене діям індивідів? У будь-якому разі повинен існувати баланс між особистим та поза особистими факторами [4, с. 14–17].

Якщо індивіди «роблять політику», то вони діють згідно з тими чи іншими дуже специфічними обставинами інтелектуальними, інституційними, соціальними та історичними. На першому місці є відношення між індивідуумами та їх культурною спадщиною. Політичні лідери є дуже рідко важливими та оригінальними мислителями, такими, як, наприклад, В.І. Ленін. Таким чином, поведінка та прийняття рішень політиками відбувається неспівомовно, тим, що економіст Кейнс називає як «академічний почерк». Так, згідно з цією теорією, Маргарет Тетчер не винаходила тетчеризм, а Рональд Рейган – рейганізм. В обох випадках їхні ідеї були пов'язані з класичними економістами Адамом Смітом та Давідом Рікардо, які були поновлені в ХХ ст. такими економістами, як Хаєк і Фрідман. Звичайно, що ідеї, філософії та ідеології не менш важливі в політичному житті, ніж влада, лідерство та окремі індивіди. Але неможливо також однозначно стверджувати, що напрям розвитку політики окреслюється філософами, які висувають (вигадують) ті чи інші ідеї. Безсумнівно, ідеї таких мислителів, як Руссо, Маркс «змінювали розуміння історії», оскільки вони базувалися на розумінні реального життя та політичної діяльності минулих поколінь теоретиків і практиків. У той же самий час ці ж філософи перебували під впливом інтелектуальної традиції їх часу, а також історичних та соціальних обставин.

Наприклад, Карл Маркс, чия ідеї отримали велике визнання в політиці ХХ ст., збудував свої теорії на засадах існуючих ідей, зокрема філософії Гегеля, політичної економії Сміта та Рікардо, ідей ранніх французьких соціалістів таких, як Сен-Сімон і Фур'єр.

По-друге, існує певний взаємозв'язок між індивідами та інститутами. Часто дуже важко зрозуміти різницю між особистим внеском того чи іншого політичного лідера та внеском, що є результатом роботи його кабінету, оточення підлеглих йому працівників. Так, могутність президентів Сполучених Штатів і прем'єр-міністрів Великої Британії є головним чином заслугою роботи їхніх кабінетів, ніж результатом їхніх особистих якостей, талантів. Подібно цьому, окремі радянські лідери, скоріше за все, мали менше впливу на політику Радянського Союзу, ніж монопольна влада та ідеологія всієї комуністичної партії. Проте саме партія була тією основою, на якій поширювався вплив влади того чи іншого лідера. Це те, що німецький соціолог Макс Вебер (1864–1920) мав на увазі, коли говори про сучасних йому індустріальних суспільствах, у яких легально-раціональна влада більш вагомим, ніж харизматичні та традиційні форми влади. У цьому розумінні, окремі політичні лідери можуть мати менше вагомості ніж партії, керівниками яких вони є, урядові інститути, які вони контролюють, і конституції, в рамках яких вони діють.

Але ж немає сумніву в тому, що, наприклад, влада тих чи інших інституцій досить гнучка, вона може поширюватись, мати більшу вагомість, якщо лідер, який очолює цю інституцію, має достатньо таланту, енергії та досвіду. Це те, що мав на увазі Х.Х. Асквіс, коли говорив про те, що кабінет прем'єр-міністра Великобританії був таким, яким його робив його керівник. Харизматичні та рішучі прем'єр-міністри, без сумніву, посилювали вплив та владу свого кабінету, наприклад, як це продемонструвала Тетчер у 1979–1990 рр. Президенти Сполучених штатів Ф.Д. Рузвельт і Ліндон Джонсон завдяки їх особистим якостям та талантам були, безперечно, здатні посилити вплив влади їхніх урядів/кабінетів). Ленін, наприклад, сформувавши Большевістську партію в 1903 р., між 1917 р. (Революція) та його смертю (1924) був відповідальний за створення інститутів радянського уряду та відшліфування конституційної структури. У випадку з диктаторами такими, як Гітлер у Німеччині, Перон – в Аргентині та Садам Хусейн – в Іраку, вони намагалися досягти абсолютної влади шляхом звільнення від будь-яких конституційно визначених рамок щодо поняття «лідер», намагаючись керувати самостійно.

По-третє, існує зв'язок між індивідом і суспільством. Зрозуміло, що жоден індивід не може бути оцінений (жодного індивіда неможливо зрозуміти) в ізоляції від соціального середовища: ніхто не

з'являється на світ вже сформованою людиною. Ті, хто подібно до соціалістів підкреслює важливість «соціальної сутності», особливо схильні трактувати поведінку індивіда як взірць соціальних сил та інтересів. Як було сказано раніше, в найбільш екстремальній формі, згідно з цією думкою, індивід є більш ніж іграшкою знеособлених соціальних та історичних сил. Хоча Маркс не був схильним до обмеженого детермінізму, він звичайно вірив, що простір дій індивіда обмежений.

Однак політика має змогу досить часто сприяти розвитку або руйнувати різні передбачувані дії головним чином через діяльність індивіда. Як правило, політика «робиться» індивідами, які, звичайно, є частиною історичного процесу, але які все-таки мають здібності щодо того, щоб налагоджувати події згідно з іншими особистими мріями та сподіваннями.

Політична діяльність окремих людей, осіб, індивідів ніколи не були ізольованою, зосередженою в самій собі, іншими поза суспільством або над суспільством. У найбільш загальному значенні «суспільство» – це сукупність людей, які займають спільну територію. Але не будь-яка група людей є суспільством. Суспільство характеризується моделями соціальної взаємодії, існуванням свого роду соціальної «структури». Більше того, соціальні відносини включають у себе взаємну поінформованість та певною мірою співробітництво. Так, воюючі племена не були суспільством, незважаючи на те, що вони жили поблизу один до одного та постійно взаємодіяли. З іншого боку, інтернаціоналізація туризму та економічного життя, поширення транснаціональної культури та обмін інтелектуальним досвідом створили ідею про появу «глобального суспільства». Не зважаючи на це, кооперативна взаємодія, що визначає «соціальну» поведінку, не має необхідності бути посиленою загальною ідентичністю та почуттям вірності. Це те, що відрізняє «суспільство» від більш чіткого поняття «спільнота», яке потребує, як мінімум, міри спільності або соціальної солідарності, ідентифікації із суспільством [5].

У західній політичній теорії суспільство розуміється в більш конкретному значенні, це те, що називається «громадянське суспільство». В оригінальному розумінні громадське суспільство спирається на політичну спільноту, яка живе в рамках закону та демонструє загальну належність до існуючої держави. Ранні політичні мислителі вважали таке упорядковане суспільство основою цивілізованого життя. Проте сучасні теоретики мають тенденцію чіткіше розділяти такі поняття, як «суспільство» та «держава». У традиціях Гегеля та Маркса, громадянське суспільство має місце поза державою та відноситься до автономних об'єднань чи угруповань, які створені індивідами як окремими громадянами. Хоча Гегель говорив

про те, що громадянське суспільство є окремим від сім'ї, більшість вчених схильні до того, що це поняття включає в себе всі економічні, соціальні, культурні, рекреаційні та домашні інститути. Однак природа та значимість таких інститутів є предметом значних дискусій. Ці дискусії також пов'язані з відношеннями між індивідуальними та колективними організаціями, групами.

Разом з тим зауважимо, що існує не так уже й багато політичних термінів, які викликали стільки протиріч та дискусій, як «колективізм». Цьому терміну приписують дуже багато різних значень. Для деяких вчених колективізм співвідноситься з діями держави та досягає найбільшого розвитку в централізованих, економічно планованих, православно-комуністичних державах, так званий «державний колективізм». Інші використовують «колективізм», говорячи про «комунітаризм», надаючи перевагу діям спільноти, а не діям індивіда, це ідея, яка мала лібертаріанський і, навіть, анархістський підтекст. Це поняття використовують також як синонім соціалізму. Самі соціалісти використовують цей термін, щоб підкреслити їхню прихильність до загальних колективних інтересів людства. Але ж все-таки можна знайти раціональну ідею, щось характерне для більшості ідей колективізму, а також розглянути конкуруючі інтерпретації цього поняття.

Загалом колективізм підкреслює здатність людини до колективної діяльності, підкреслюючи її бажання та здібність досягати тієї чи іншої мети, працюючи разом з колективом, ніж самостійно для своїх інтересів. Усі форми колективізму ґрунтуються на ідеї, що всі люди – соціальні тварини, які ідентифікують людське творіння і пов'язують його з колективною ідентичністю. Соціальна група, якою б вона не була, має істотне значення для існування людини. Цю форму колективізму можна знайти в багатьох політичних ідеологіях. Вона, звичайно, є вагомою для соціалізму. Наголос на соціальній ідентичності та важливості колективної діяльності є очевидними у використанні таких термінів, як «товариш», що означає загальну ідентичність для тих, хто працює задля соціальних змін; поняття «класова солідарність», яке підкреслює загальний інтерес усіх працюючих людей, і, звичайно, такого поняття, як «загальне людство». Фемінізм також включає в себе колективістські ідеї, підкреслюючи важливість «роду» та «близьких (родинних) відносин», приймаючи загальну ідентичність, яку мають жінки, підкреслюючи їхню здатність до колективної політичної діяльності. Так само доктрини націоналістів і расистів спираються на колективістські ідеї, говорячи про суспільство як про окремі «нації» та «раси». Усі форми колективізму, таким чином, мають перевагу перед екстремальною формою індивідуалізму, яка зображає людину як незалежне, самоспрямоване творіння.

Проте якщо б люди сприймалися як соціальні та колективні, колективізм міг би бути джерелом для особистої самореалізації, а не запереченням індивідуальності.

Але зв'язок між колективізмом та державою не випадковий. Держава дуже часто розглядається як орган, завдяки якому організовується колективна діяльність. У цьому значенні держава представляє колективні інтереси суспільства, а не індивіда. Але будь-яка доктрина колективізму, яка пов'язує його виключно з державою, є скоріше за все помилковою. Держава в найкращому випадку є тільки орган, завдяки якому організується колективна діяльність. Але небезпека держави є в тому, що вона собою може замінити «колектив», приймаючи рішення та ті чи інші обов'язки, не враховуючи інтересів громадян та не рухаючись із ними. У цьому сенсі колективізм символізує діяльність вільних індивідів, не визнаючи спільних інтересів або колективної ідентичності. Ця форма колективізму більше пов'язана з ідеєю самоуправління, ніж державним контролем. Ідея колективізму самоуправління була дуже привабливою для анархістів і лібертариських соціалістів.

Політичне життя дуже тісно пов'язане із соціальним. Політика – це трохи більше, ніж віддзеркалювання того тиску та тих конфліктів, які відбуваються в суспільстві. Незважаючи на це, взаємодія політики, суспільства та індивіда – це найбільш дискусійне питання, що викликає глибокі ідеологічні протиріччя.

Є теорії, які ґрунтуються на індивідуалістичному розумінні суспільства. Вони допускають, що суспільство – це людський артефакт, збудований індивідами для того, щоб задовольняти їхні інтереси. В екстремальній формі це привозить до думки, яку виразила Маргарет Тетчер, що «суспільства немає». Іншими словами, будь-яка соціальна та політична поведінка може розумітися як вибір, зроблений самозацікавленими індивідами, без будь-якого відношення до колективного угруповання як, наприклад, «суспільство». Найяскравіший приклад такої теорії – класичний лібералізм, мета якого – досягти найбільшої індивідуальної свободи. Хоча держава потрібна для гарантування порядку, індивіди повинні якнайбільше намагатися досягати самостійності, реалізації їхніх особистих цілей і зацікавленостей! тим шляхом, який вони будуть вважати необхідним. Основа, на якій тримається суспільство – це інтерес кожного індивіда, визнання того, що інтереси різних індивідів перехреснюються, що і робить можливим підписання контрактів або укладання добровільних угод. Очевидно, що це розуміння суспільства побудовано на вірі в консенсус, тобто вірі в те, що існує природний баланс, або гармонія, між конкуруючими індивідами та групами в суспільстві.

Інша теорія суспільства ґрунтується на органічній аналогії. Замість бути збудованими раціональ-

ними індивідами для забезпечення їхніх особистих інтересів, суспільство може існувати як «органічне ціле». Ця ідея нагадує холі стичний підхід щодо трактування суспільства як складної системи взаємовідносин, які існують для підтримання цілого: ціле – важливіше, ніж його індивідуальні частини. Органічна аналогія вперше була використана давньогрецькими філософами, які займалися питанням «громадянського суспільства». Деякі антрополози та соціологи приєдналися до подібних ідей, розвиваючи функціоналістське бачення суспільства. Тобто мається на увазі, що вся різноманітна соціальна діяльність відіграє якусь окрему роль у підтримці головних структур суспільства й може розумітися як його «функція». Ідея органічної аналогії суспільства була підтримана багатьма політичними діячами, особливо традиційними консерваторами та фашистами, визначною мірою тими, хто підтримував корпоративізм. Дійсно, в деяких ідеях органіцизму є консервативні імплікації. Наприклад, у тенденції легітимізувати існуючі моральний і соціальний лад, припускаючи, що він створений силами природної необхідності. Такі інститути, як сім'я, церква, аристократія, а також традиційні цінності та культура, таким чином, слугують для підтримки соціальної стабільності. Більше того, ця ідея допускає, що суспільство є природно ієрархічним. Різні елементи суспільства – соціальні класи, рід, економічні організації, політичні інститути та подібне відіграють свою роль у суспільстві, займають окреме «місце в житті». Ідея про рівність між цими елементами настільки абсурдна, наскільки ідея про те, що серце, нирки, шлунок і т. д. є однаковими в організмі; вони можуть бути однаково важливими, але очевидно, що вони виконують різні функції та слугують різним цілям в організмі людини.

Тоді коли індивідуалістична й органістична теорії суспільства допускають існування соціального консенсусу, протилежні теорії підкреслюють роль конфлікту. Наприклад, плюралістична теорія суспільства звертає нашу увагу на існування конфлікту між різними групами та інтересами в суспільстві. Але плюралісти не наполягають на тому, то такий конфлікт є фундаментальним вони вірять у те, що відкрита та конкурентна політична система здатна забезпечити соціальний баланс та запобігти безладдю й застосуванню сили. Теорії еліт суспільств, з іншого боку, підкреслюють концентрацію влади в руках невеликої групи, зокрема підкреслюється існування конфлікту між «елітою» та «масами». Теорії еліт більше здатні пояснити соціальний лад із погляду організаційних переваг, маніпуляції, відкритого примусу, ніж із погляду консенсусу. Фашистські мислителі схиляються до форми елітизму, який допускає органічну гармонію. Найбільш впливова теорія конфлікту суспільства розвинута в марксизмі. Маркс вірив у те, що причиною соціального

конфлікту є існування приватної власності, яка веде до фундаментальних, невинних класових конфліктів. З точки зору ортодоксальних марксистів, фундаментальний класовий конфлікт впливає на кожен аспект соціального існування. Політика, наприклад, є не тільки процесом для балансування протилежних інтересів, скільки спосіб збереження класової експлуатації [6].

У зв'язку із цим існує необхідність при аналізі політичної діяльності з'ясувати сутність існуючого соціального розподілу та соціальної ідентичності. Дослідники політичних процесів визнають важливість соціальних груп та колективних угруповань [7]. Вони відображають економічну та політичну структуру суспільства. Соціальний розподіл – це такий розподіл у суспільстві, який відображає різні соціальні утворення в рамках цього суспільства. Він є результатом нерівного політичного вливу, економічної влади та соціального статусу. Інтерпретувати політику в умовах соціального розподілу означає визнавати специфічні соціальні зв'язки, чи то економічні, расові, релігійні, культурні, чи сексуальні як політично вагомі, та визнавати ту чи іншу групу як політичного актора. Такий розподіл може бути інтерпретований різними шляхами. Для одних, наприклад, фундаментальний розподіл виходить з природи людини та органічної структури суспільства. Інші, навпаки, говорять про те, що такий розподіл непостійний (тимчасовий) та скороминучий.

Сучасні зарубіжні політологи іноді надають перевагу ідентичності та розрізненню соціального розподілу, або як вони називають, «політиці ідентичності» чи «політиці відмінності». Соціальний розподіл допускає таке розшарування, серед якого ми сприймаємо окремі соціальні групи, колективи та інші угруповання, які володіють своїми особистими та колективними правами. У них ми ідентифікуємо систему зв'язків особистого із соціальним, вважаючи кожного індивіда частиною окремого культурного, соціального, інституційного та ідеологічного цілого. Ідентичність відноситься до роду окремої особи. Через свою причетність до тієї чи іншої групи або колективу люди бачать себе оціненими системою соціальних та інших відносин, які відокремлюють їх від інших людей.

Ідея розподілу суспільства має комунітаріанську, постмодернову, феміністичну, націоналістичну, багатокультурну та інші форми. Нині пануючою формою політичної ідентичності є ліберальний універсалізм, віра в те, що люди як індивіди поділяють одне й те саме – внутрішню ідентичність. Лібералізм, вважає, що такі поняття, як соціальний клас, рід, культура, етичність, у кращому випадку, є другорядними, якщо не периферійними для окреслення особистої ідентичності. Прихильники політичної ідентичності, з іншого боку, стверджують, що, нівелюючи принцип різності, ліберальні універсалісти збудували абстрактну модель при-

роди людини, яка позбавляє людей тих характеристик, що надають людям почуття того, хто та що вони є. Незважаючи на це, в ідеях про соціальний розподіл чи політичну ідентичність залишаються досить значні протиріччя щодо того, яка із соціальних груп має найбільшу політичну значимість.

Викликає сумнів, що соціальний клас найбільш тісно пов'язаний з політикою, як це традиційно вважалося. Клас відображає економічний та соціальний розподіл, який побудований на нерівному розподілі, доходу чи соціального статусу.

«Соціальний клас», за визначенням західних дослідників – це група людей, які поділяють однакову економічну та соціальну позицію, та ті, хто об'єднані спільним економічним інтересом. Однак, окремі політологи не завжди погоджуються з цим визначенням соціального класу, а також із тим, як «соціальний клас» може бути охарактеризований. Марксисти, наприклад, вважають класовий поділ найбільшим фундаментальним соціальним розподілом, який має найбільш вагоме політичне значення. Вони визначають клас в умовах економічної влади, в умовах власності на «засоби виробництва». Згідно з їхніми визначеннями: «буржуазія» – капіталістичний клас, власники капіталу чи виробничих матеріальних цінностей, а «пролетаріат» – це клас, який не має капіталу, зумовлений продавати свою працю для того, щоб вижити, його статус був доведений до рівня «рабів зарплати». Згідно з марксистською точкою зору, класи – найбільш впливові політичні фігуранти, які можуть змінювати історію.

Водночас марксистська теорія класів у широкому сенсі була дискредитована невдачею передбачень Маркса щодо очевидності класової боротьби і диктатури пролетаріату, оскільки вона не мала місця у високорозвинених капіталістичних суспільствах. Окремі постмарксистичні стверджували, що пріоритет традиційно віддається соціальному класу, а головна мета робочого класу – приносити соціальні зміни не були довготривалими та виправданими. Незважаючи на це, соціальний розподіл, без сумніву, продовжує існувати; дуже часто вживається термін «середній клас».

На відміну від соціальних класів, значення гендерного розподілу в політиці традиційно ігнорувалось. Однак з появою «другої хвилі» фемінізму в 1960-х рр. зростає розуміння політичної значимості роду. «Рід» означає соціальні та культурні відмінності між чоловіками та жінками, на відміну від «сексу», що підкреслює біологічні, і, таким чином, невикористані відмінності між чоловіками та жінками. Феміністки звертали увагу на різницю в розподілі праці між чоловіками та жінками: жінкам більше приписувалися обов'язки у сфері господарювання чи виховання дітей та низькооплачувані професії, тоді як чоловікам приписувалась домінуюча позиція у владі та суспільстві.

Радикальні феміністки, такі як Кейт Мілент і Мері Делі, зображали тендерний розподіл суспільства як найбільш детальний і найбільш політично вагомий серед інших соціальних розподілів. Феміністки вірять у те, що тендерний розподіл має своє коріння в природній різниці між чоловіками та жінками, вони приймають прожіночу позицію стосовно відхилення рівності в спробі жінок бути схожими до чоловіків. Ліберальні та реформістські феміністки, навпаки, підкреслюють, що вони вбачають не викоренену тендерну нерівність у політичному, суспільному житті, тобто те, що жінки займають другорядні позиції в політиці, менеджменті, нерівність у сфері соціального забезпечення. Взагалі вони намагаються визволити жінок від будь-яких відмінностей від чоловіків.

Расові та етнічні розподіли в суспільстві також є достатньо значимими для політики. «Раса» – генетичні відмінності між живими істотами, які відрізняють людей один від одного такими біологічними факторами, як колір шкіри та волосся, обличчя і т. ін. На практиці расові категорії ґрунтуються на культурних стереотипах більше, ніж на генетичних засадах. Таким чином, більшість політологів надають перевагу поняттю «етнічність», тому що воно апелює до культурних, лінгвістичних і соціальних відмінностей і необов'язково має свої коріння в біології. Расові чи етнічні розподіли суспільства вплинули на політичну думку двома різними шляхами. Перші політичні теорії, побудовані на расовому розподілі суспільства з'явилися в ХІХ ст. на тлі європейського імперіалізму.

Різноманітні теорії расової та етнічної політики з'являються як результат боротьби проти колоніалізму зокрема та расової дискримінації взагалі. Етнічні меншими в багатьох західних суспільствах не мали змоги брати вагому участь у політичному житті. Вони не мали політичного впливу та страждали від дискримінації в суспільному житті (це пов'язано з отриманням робочих місць і т. ін.). Це зумовило появу нового політичного активізму. Зокрема, в 1960-х роках, наприклад, з'являється рух громадянських прав, який очолював Мартін Лютер Кінг (1929–1968), а також такі агресивні організації, як «Влада чорних», «Чорні мусульмани». Ці організації та рухи зумовили появу доктрин расистського сепаратизму. Релігія також значно впливає на політичне життя. З другої половини ХХ ст. вона починає все більше впливати на розподіл суспільства, можливо, як відповідна реакція на поширення матеріалізму та аморальності секулярного суспільства. У багатьох країнах світу з'являються фундаменталістські рухи, течії, які намагаються знову розпалити людське завзяття та кличуть повернутися до загальних релігійних принципів життя. Найбільш значним із цих рухів є Ісламський Фундаменталізм, який трансформувався в політику багатьох партій у Північній

Африці, на Близькому Сході та в Центральній Азії, особливо після ісламської революції в Ірані в 1979 р. У найбільш агресивному прояві такі рухи відображаються в радикальному фундаменталізмі – «джихадські» групи («джихад» – священна війна), такі як Аль Каїда, терористичні та суїцидні атаки оцінюються цими групами як легітимні, як вираження соціальної та політичної боротьби.

Зрештою, культура в цілому та мова зокрема часто були причинами політичних конфліктів, зокрема з погляду встановлення національної ідентичності. Мова відображає в собі різні відношення, цінності, форми вираження, допомагаючи створити почуття дружнього відношення і т. ін. Не зважаючи на це, є дуже розвинуті та стабільні суспільства, в яких співіснують декілька мов. Так, у Швейцарії співіснують французька, німецька та італійська. Лінгвістичний розподіл часто дуже важко і навіть неможливо подолати. Як приклад можна навести франкомовний Квебек у Канаді. У Бельгії лінгвістичний розподіл перетворив країну на вільну федерацію, що сильно послабило об'єднаний дух національної ідентичності. Так, фламандці традиційно займали домінуючу позицію над економічним та політичним життям Бельгії, в той час як франкомовні валлонці на півдні завжди боролися за досягнення більшої автономії. Політична важливість культури підкреслюється з появою сучасних, багатокультурних суспільств, з появою багатокультуралізму як окремої політичної орієнтації. Культура в найбільш широкому сенсі – це спосіб життя людей. Багатокультурне суспільство характеризується культурною різноманітністю, яка є результатом існування людей, наприклад, результатом імміграції. Однак спектр багатокультуралізму спричинює зовсім протилежні політичні відгуки. Захисники багатокультуралізму підкреслюють його переваги як для окремої особи, так і для суспільства в цілому. З цієї позиції культурне різноманіття стимулює сильне та здорове суспільство, кожна культура відображає окремі здібності та відношення людини. Ті, хто критикує багатокультуралізм, навпаки, змальовують багатокультурні суспільства як роздроблені суспільства, основною характеристикою яких є постійні конфлікти; критики багатокультуралізму стверджують, що сильне суспільство повинно ґрунтуватися на взаємних цінностях та загальних (спільних) культурах [6].

Таким чином, політична діяльність є складовою загальної людської діяльності, специфічна сутність якої полягає в сукупності дій окремих індивідів і великих соціальних груп (класів, партій, громадських організацій), спрямованих на реалізацію їхніх політичних інтересів, насамперед завоювання, утримання і використання влади. Вона включає спільне вироблення, формування і обґрунтування цілей політики, вибір засобів досягнення цілей. Характеризується свідомими діями, цілеспрямованістю, задоволенням політичних інтересів, виступає

однією з найважливіших умов існування суспільства. Політична діяльність завжди має конкретний характер і вимірюється як взаємодія суб'єктів і об'єктів політики, тобто по своїй природі вона має об'єктивно-суб'єктивний характер.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Політологічний енциклопедичний словник / упор. В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
2. Кирилюк Ф.М. Філософія політичної ідеології : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 520 с.
3. Мудрик Ю.С. Суперечності та виклики сучасної демократії. *Гуманітарні студії* : збірник наукових праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2010. Вип. 7. С. 171–178.
4. Краус В. Нигилизм сегодня, или Долготерпение истории. Следы рая. Об идеалах. Эссе / пер. с нем. А .Карельского, Е. Кацевой, Э. Венгеровой. Москва : Радуга, 1994. 256 с.
5. Заїка Н.Ю. Проблема соціальної справедливості в контексті соціальної держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. Вип. 84/86. 2007. С. 160–171.
6. Кирилюк Ф.М., Семенченко Ф.Г. Об'єктивні та суб'єктивні передумови політичної діяльності. *Політологічний вісник*. 2011. Вип. 56.

7. Головаха Е., Пухляк В. Политическая социализация в психокommунистической Украине. *Политическая мысль*. 1994. № 2. С. 26–32.

REFERENCES:

1. Politologichnij enciklopedichnij slovník / Uporjadnik V.P. Gorbatenko; Za red. Ju. S. Shemshuchenka, V.D. Babkina, V.P. Gorbatenka. Kiiiv: Geneza, 2004. 736 s.
2. Kiriljuk F.M. Filosofija politichnoї ideologii: Navchal'nij posibni. Kiiiv: Centr uchbovoї literaturi, 2009. 520 s.
3. Mudrik Yu.S. Superechnosti ta vikliki suchasnoї demokratiї. Gumanitarni studii: zbirnik naukovih prac'. Kiiivskij nacional'nij universitet imeni Tarasa Shevchenka. Kiiiv, 2010. Vip. 7. S. 171–178.
4. Kraus V. Nigilizm segodnja, ili Dolgoterpenie istorii. Sledy raja. Ob idealah. Jesse. Per. s nem. A .Karel'skogo, E.Kacevoj, Je.Vengerovoj. Moskva: Raduga, 1994. 256 s.
5. Zaika N.Ju. Problema social'noї spravedlivosti v konteksti social'noї derzhavi. Visnik Kiiiv'skogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofija. Politologija. Vip. 84/86. Kiiiv, 2007. S. 160–171.
6. Kiriljuk F.M., Semenchenko F.G. Ob'ektivni ta sub'ektivni peredumovi politichnoї dijal'nosti. Politologichnij visnik. Zb-k nauk, prac', 2011. Vip. 56.
7. Golovaha E. Politicheskaja socializacija v psihokommunisticheskoy Ukraine. Politicheskaja mysl', 1994. № 2. S. 26–32.

On the problem of measurement of the objective-subjective nature of political activity

Semenchenko Maksym Fedorovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law of State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy" Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine

The essence of political activity through the lens of subjective-objective relations is substantiated. The completeness, constancy and effectiveness of these relationships are determined by the interaction of the subject and the object and subjects with each other. Political activity acts as a system of subjective-objective relations in resolving the contradiction between ideals and actual practice. It is controlled as it is carried out by the main subject and object of the society – a human being.

An individual is a biosocial and political being, that is a certain system that seamlessly combines physical and spiritual, natural and social, inherited and acquired in the course of life practice. Biosocial spiritual matrix of the individual caused the split of his or her nature, the specifics of world perception and worldview. On the one hand, it is an organic part of the nature, and on the other hand, it is aware of himself or herself as a being that is opposed to the nature and rises above it. This split over the existence of mankind has led to the emergence of a number of interpretations and options of solution to an issue on its essence, origin and purpose.

The essence of the individual as the subject of all forms of life is characterized by such concepts as "individual", "individuality", "individualism", "person", "personality". Political individuals act upon some specific circumstances: intellectual, institutional, social and historical. There is a certain interconnection between individuals and institutions, between a political leader's personal contribution and contribution of his or her environment. Some political leaders may have less authority than the parties they lead.

Political activities of some people and individuals have never been isolated, focused on itself, outside the society or above the society. Political life is closely connected with social life. The interaction between policy of society and the individual is analyzed. This interaction is a part of common human activity aimed at the realization of political interests, holding on to power and the use of power.

Key words: individual, personality, society, objective-subjective relations, political activity, political organization, political leadership.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бабіна
Валентина Олександрівна

Реклама як маркетингова технологія у виборчих компаніях суб'єктів політичної діяльності

УДК 321.107
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-21-25>

Бабіна Валентина Олександрівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри правознавства
Одеського національного
політехнічного університету
пр. Шевченка, 1, Одеса, Україна

Формування нової політичної системи призвело до значного кількісного зростання політичної реклами, зумовленого поширенням каналів комунікації та використанням нових різноманітних типів рекламних звернень. Нині без рекламних кампаній не можна уявити процеси формування інституту політичного лідерства, виборчі змагання, політичну діяльність як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях. І в цьому процесі дуже важливо правильно вибрати стратегію поведінки, вибудувати відносини з електоратом, вибрати засоби політичної пропаганди.

Метою статті є узагальнення досвіду застосування виборчих технологій, специфічні особливості технологічного супроводу електоральних процесів, виявлення основних рекламних інструментів, здатних виявляти інтерес до політичних акторів із боку електорату. Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення таких дослідних завдань: розкрити зміст рекламних комунікативних технологій; визначити сучасні характеристики переваг, недоліків і перспективи розвитку реклами у виборчому процесі.

Доведено, що децентралізація системи управління, що проводиться в процесі реформування, дала можливість свідомого вибору політичних стратегій, що призвело до необхідності високого професіоналізму в організації політичних кампаній, ретельної їх продуманості, вивіреного залучення ЗМІ, а так само використання сучасних маркетингових принципів і виборчих технологій.

Ефективна політична реклама на будь-якому рівні залежить від того, наскільки точно вдалося визначити сподівання аудиторії (виборців), особливостей національного характеру, впливу параметра «довіра – недовіра» на рекламне повідомлення та до засобу його розповсюдження, як сформульована центральна ідея кампанії, чи вдало вона спланована, як розсилка, реклама у мас-медіа (друкованих та аудіовізуальних), наочна агітаційна продукція (плакати і щити), сувенірна продукція (значки, канцтовари, прапори, футболки), розважальні заходи.

Дослідження комунікативних технологій політичної реклами багато в чому пояснює результати електорального поля політики і дозволяє прогнозувати підсумки виборів як державного, так і місцевого значення. На сучасному етапі політико-маркетингові технології стають різноманітнішими, і їх застосування відбивається на зміні свідомості населення.

Ключові слова: політична реклама, маркетингові технології, політичні технології, комунікативні технології, імідж, політична діяльність.

Вступ. Проблема дослідження політичної реклами як маркетингової технології формування іміджу політичних акторів посідає одне із провідних місць у всьому комплексі політичного знання та безпосередньо пов'язана із характером і якістю політичних еліт, політичної влади, конкретним способом її легітимації та здійснення в українському суспільстві. Однією зі складових частин результативної політичної взаємодії виступає процес іміджмейкерства, який включає маркетингові технології комунікації політичних акторів і громадян, у т. ч. політичну рекламу.

Мета та завдання. Метою статті є узагальнення досвіду застосування виборчих технологій, специфічних особливостей технологічного супроводу електоральних процесів, виявлення основних рекламних інструментів, здатних виявляти інтерес до політичних акторів із боку електорату.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення таких дослідних завдань:

– розкрити зміст рекламних комунікативних технологій;

– визначити сучасні характеристики переваг, недоліків і перспективи розвитку реклами у виборчому процесі.

Результати. У процесі становлення демократичної політичної системи актуалізується проблема формування ефективної моделі взаємодії між владою та суспільством. Без рекламних кампаній не можна уявити процеси формування інституту політичного лідерства, виборчі змагання, політичну діяльність на загальнонаціональному та регіональному рівнях.

Формування нової політичної системи призвело до значного кількісного зростання політичної реклами, зумовленого поширенням каналів комунікації та використанням нових різноманітних типів рекламних звернень.

У сучасному суспільстві політична реклама давно перетворилася на засіб, значення якого

важко переоцінити. Парадоксально, але іноді її роль у просуванні політичних акторів у багато разів перевищує якість або можливості самого актора. І в цьому процесі дуже важливо правильно вибрати стратегію поведінки, вибудувати відносини з електоратом, вибрати засоби політичної пропаганди.

Децентралізація системи управління, яка провадиться у процесі реформування, дала можливість свідомого вибору політичних стратегій, що призвело до необхідності високого професіоналізму в організації політичних кампаній, ретельної їх продуманості, вивіреного залучення ЗМІ, а так само використання сучасних маркетингових принципів і виборчих технологій.

Варто погодитися із С. Буртак у тому, що «у демократичному суспільстві політики мають постійно підтверджувати легітимність свого перебування на політичній арені. Іншими словами, їм доводиться переконувати громадськість у тому, що вони гідні її представляти. Вибір засобів переконання є показником політичної культури. Спроби грубої маніпуляції громадською думкою можуть дати зворотний результат. Матеріальні заохочення населення спрацьовують виключно у конкретний момент, не сприяючи створенню стійкого позитивного іміджу... Політична реклама є складним явищем, що замовлено її інтенсивним характером, адже метою такої реклами є досягнення конкретних результатів у стислі терміни, така реклама також максимально вільна щодо змісту і форми» [2].

Нині трансформаційні процеси електоральної практики супроводжуються великою кількістю використання політико-маркетингових технологій у виборчих кампаніях на всіх рівнях влади.

Сучасна світова політична наука акумулює досвід застосування виборчих технологій, у країнах з'являються свої специфічні особливості технологічного супроводу електоральних процесів. Особливо потужний вплив на свідомість виборців має політична реклама, яка стає більш гострою та інформативно насиченою.

Слід зазначити, що сам термін «технологія» складається з двох грецьких слів: *techno* – мистецтво, майстерність і *logos* – наука, знання. Це визначає сутнісний сенс цієї дефініції як «інструментальний спосіб раціонального дії» [7]. Виходячи з цього, політичні технології, а точніше виборчі, можна визначити як прийоми тиску на виборців і отримання на виборах потрібного результату. Такої думки дотримується більшість дослідників цієї проблематики.

Для українського суспільства актуальність дослідження політичної реклами як маркетингової технології формування іміджу суб'єктів політичної діяльності зумовлена специфікою демократичних трансформацій, унікальністю досвіду посткомуністичних реформ, історичних, політичних і культурних умов розвитку країни, що утворило передумови

для суспільства, взаємин з іншими суб'єктами політичного процесу.

Серед дослідників сутності маркетингових технологій і їх застосування у політичній діяльності та характеристик політичної реклами слід відзначити таких авторів, як Г. Алмонд, Г. Ашин, В. Бебик, В. Бугрим, М. Варій, Д. Видрін, О. Гаман-Голутівна, М. Головатий, В. Горбатенко, Е. Єгорова-Гантман, Л. Климанська, Г. Лассуелл, С. Наумкіна, А. Пахареєв, М. Пірен, А. Пойченко, Г. Почепцов, К. Плешаков, О. Радченко, В. Стоцький, С. Чеमेкова, І. Шовкун, Дж. Херманн та ін.

Розглядаючи політичну рекламу, слід відзначити найважливіші характеристики політичних акторів. По-перше, це суб'єктивна діяльність із виконання певної політичної ролі. По-друге, якщо йдеться про посадовців, то це формально-посадовий статус, пов'язаний із владою. Таким чином, суб'єктом політичної діяльності може бути особа, яка, окрім того, що має формально-посадовий статус, підтримується населенням і здатна впливати на політичну свідомість і політичну поведінку людей певної території.

Однією з головних характеристик сучасного українського суспільства виступає регіональна гетерогенність, яку необхідно враховувати при проведенні іміджевої кампанії на загальнонаціональному рівні. Регіони відрізняються рівнем соціально економічного розвитку, економічним потенціалом, рівнем безробіття, провідними галузями виробництва, рівнем електоральної активності населення, діапазоном політичного вибору, специфічними проблемами, які потребують нагального вирішення.

Виборні технології орієнтуються на соціально-психологічні механізми, регулюють поведінкою виборців, звертаються до переконань громадян, до їх інтересів і настроїв під час виборчих кампаній.

Поряд із безліччю виборчих технологій, що існують у сучасній електоральній практиці, політична реклама розглядається як одне з дієвих комунікативних засобів впливу на виборців. Останнім часом підвищений інтерес до маркетингових моделей у політичній науці викликаний домінуванням ринкових механізмів в електоральних процесах.

Незважаючи на все різноманіття визначень, дослідники схилиються до тієї думки, що здебільшого політична реклама спрямована на формування позитивного іміджу політичного актора, партії, організації, політичної ідеї і т. п., що є привабливим для публіки, відповідним її очікуванням і позитивно оцінюваним нею. Таким чином, політичну рекламу можна визначити як сферу двостороннього комунікативного впливу «виробника» і «споживача» політичних ідей, спрямовану на створення позитивно оцінюваного політичного іміджу актора, партії і т. п. групами громадськості з метою зміни їх поведінкових установок і залучення уваги до рекламованого політичного «продукту».

Виявлення сутності політичної реклами дозволяє визначити її специфічні особливості. По-перше, політична реклама – це платна форма комунікації. По-друге, реклама – це неособове представлення, тому що здійснюється з використанням таких засобів поширення, як радіо, телебачення, газети, журнали тощо. По-третє, політична реклама – це завжди інформація про товари (ідеї, іміджі політичних лідерів, партій і т. п.) або послуги. І, нарешті, по-четверте, реклама має точно встановленого замовника. Зазвичай у рекламному посланні фігурує ім'я особи, яке замовила рекламу, її адреса і вихідні дані. Якщо розглядати процес формування політичного іміджу у контексті виборчих кампаній і вибору громадянина, то можна виокремити три аспекти: портретний (базується на таких якостях, як чесність, освіченість, людяність, обов'язковість, розум, енергійність, здатність вести за собою, принциповість, відкритість), професійні (компетентність, діловитість, працездатність) і соціальний (турбота про людей). Як пише Е.Н. Голубкова: «Реклама є платною, і особистість платника відома, в цьому сенсі рекламу іноді відносять до форми особистої комунікації. Стикаючись з оголошенням, ми відразу дізнаємося, хто саме намагається продати товар або послугу. Однак реклама звернена до широкої аудиторії, а не конкретно до особистості. Тому рекламу вважають формою безособової комунікації» [3, с. 90].

На думку О. Кальченка: «В оцінці суті політичної реклами можна виділити два протилежні підходи, кожен із яких все довів своє право на існування, але має як позитивні, так і негативні сторони. Представники першого підходу стверджують, що політична реклама – це те ж саме, що звичайна комерційна реклама, з тією лише різницею, що рекламодавець має справу із «живим товаром». Основний принцип цього підходу можна сформулювати таким чином: якщо можна продати костюм, то можна продати і політика, одягненого в цей костюм. Основоположник цього підходу, один із творців політичної реклами в США Р. Рівз, порівнюючи виборця, що вагається між двома кандидатами, з покупцем зубної пасти в аптеці, стверджував, що буде обраний той кандидат і той сорт, який найкраще закарбувався в його пам'яті. Такий підхід припускає наявність у суспільстві масового споживача, що ставиться до політики як до різновиду магазину. Він безпосередньо пов'язаний із рівнем політичної культури населення. Представники іншого підходу виходять із того, що політичні потреби не просто докорінно відрізняються від потреб споживчих (утилітарних, престижних та ін.), а й найчастіше мають антиспоживацький характер [5, с. 245].

Варто погодитися з українським дослідником В. Токовенко, що «у сфері політики прибутковий значною мірою вимірюється кількістю вибор-

ців. Голоси виборців – це свого роду політична валюта... аналогом прибутковості можна вважати впливовість здобутої чи збереженої політичним лідером державної посади (чи посад у випадку політичної партії), а також кількість і силу союзників» [9, с. 283].

У зв'язку із маркетинговими новаціями політична взаємодія стала інтерпретуватися як політичний ринок, а на рівні з економічним маркетингом виник політичний маркетинг, який має такі значення: дослідження суспільної свідомості з метою виявлення соціальних та економічних установок як електорату, так і політичної та правлячої еліт; регулювання правовими, адміністративними та іншими заходами політичних відносин у процесі функціонування політичної сфери суспільства (насамперед вибір норм представництва та процедур обрання органів влади); розробку відповідних іміджів політичних, державних та інших інституцій, ідей, доктрин, окремих лідерів та особистостей тощо; систему заходів щодо впровадження у суспільну свідомість відповідних корективів і поправок стосовно об'єктів і суб'єктів політичної діяльності.

Розуміння іміджу як певного типу товару передбачає його створення та поширення за законами політичного ринку. На основі етапів політичного рекламування, які виділяє В. Бебик у межах маркетингового підходу до політики, можна виокремити такі етапи створення іміджу політичного лідера: вивчення ідеологічних, соціальних і політичних установок громадян щодо іміджу «ідеального» політичного діяча, сформованого на конкретному етапі у суспільній свідомості; дослідження характеристик іміджу реального кандидата, сформованого громадськістю на підставі виступів кандидата по телебаченню, на радіо, у пресі до початку виборчої кампанії; створення іміджу кандидата по телебаченню, на радіо, у пресі до початку виборчої кампанії; створення іміджу кандидата, що його можуть «купити» виборці внаслідок проведення рекламної кампанії; розробка форм і методів використання засобів масової інформації та результатів опитувань у розповсюдженні політичної реклами, базуючись на обраному іміджі; реалізація («продаж») створеного іміджу через засоби масової інформації [1, с. 201–202].

У рекламній кампанії, що є частиною політичної кампанії, використовуються такі форми взаємодії кандидата з громадянами, як зустрічі, публічні заходи, виступи у мас-медіа, друковані матеріали та ін.

Водночас варто погодитися з тим, що «популярна сьогодні політична реклама дуже вигідна кандидатам. Вона, здавалося б, звільняє їх від можливо, майбутні політичні діячі допускають фатальну помилку, уникаючи безпосередньої

зустрічі з тими, кому будуть служити. Дехто з політиків обмежується «тихими», можна сказати, популістськими зустрічами з населенням, відвідуючи школи, дитбудинки чи інші інституції та роздаючи подаруночки. Доводиться чути також, що кандидати відвідують виборчі округи. Це гарно звучить, але треба реалістично оцінювати такі, заздалегідь організовані політтехнологіями, «зустрічі», що мають, як кажуть в народі, характер радше показухи, ніж відкритого, щирого спілкування» [4].

Якщо розглядати політики як комунікативний процес, то можна виділити такі етапи у рекламній кампанії з формування іміджу суб'єкта політичної діяльності регіонального рівня політичного лідера: проведення соціологічних із метою виявити ідеальний образ; аналіз особистості кандидата, приписування тих, які повинен мати політик в ідеалі; проведення масивної інформаційної кампанії з метою популяризації створеного образу.

На думку Г. Почепцова, формування політичного іміджу можна уявити як діяльність, що перебуває на перехресті чотирьох основних факторів, серед яких маркетинговий фактор передбачає виділення особливостей об'єкта, соціологічний – визначення переваг аудиторії, ситуативний – зміну потреб електорату, а комунікативний полягає у створенні повідомлень [8, с. 37].

Діяльність політичних лідерів будь-якого рівня відбувається на тлі низької політичної активності населення, його слабкої поінформованості щодо дій лідерів регіонального масштабу, невисокої довіри до місцевої влади, занурення у вирішення особистих проблем і характеризується такими тенденціями, як переважання компромату, формування негативного іміджу опонента, використання незаконних засобів виборчої боротьби.

Безумовно, залежно від рівня влади використовуються різні рекламні технології. Можна виділити усну політичну рекламу, політичну радіорекламу, художній портрет, політичну карикатуру, фотографію, політичний плакат, листівки, кінорекламу, телевізійну рекламу, сувенірну продукцію, мультфільми. Однак із метою впливу на населення кожна із зазначених форм політичної реклами має різну ступінь результативності. Це змушує політтехнологів дуже скрупульозно підходити до вибору рекламної технології у створенні бажаного образу політичного товару.

Слід зазначити, що успішно рекламні комунікативні технології можуть широко застосовуватися як на державному, так і на місцевому рівнях влади. Сюди можна віднести політичну радіорекламу, політичну карикатуру, фотографію, політичний плакат, листівку. Такі засоби впливу, як кінореклама, телевізійна реклама, сувенірна продукція переважно використовуються на державному рівні. Широке застосування телевізійної реклами на рівні дер-

жави, а не на місцях зумовлено високою ціною цієї форми реклами. А поширення сувенірної продукції спрямоване навіть не на внутрішній політичний ринок, а на зовнішній з метою створення позитивного образу. Широке поширення має й усна політична реклама, але через специфіку дуже складно аналізувати цей засіб впливу.

Якщо розглядати таку рекламну технологію, як мультфільми, то в українській електоральній практиці вона не настільки поширена, на відміну, наприклад, від США, де найчастіше використовуються мультфільми з метою представлення героїв у гротескному, іноді доведеному до абсурду образі (наприклад, щодо Президента США Дж. Буша та ін.).

Сучасні маркетингові технології, що включають політичну рекламу, мають такі особливості: маркетингова комунікація спрямована на цільову аудиторію; ефективність комунікації визначається повторюваним характером повідомлення, інтенсивністю й динамікою поширення інформації, частотою інформаційних комунікаційних контактів, непряма реклама, заходи PR, контакти з громадськістю (прес-конференції, «круглі столи», участь кандидата у теледебатах, інформаційних програмах, концертах, публікацій рейтингів).

Окрім маркетингових форм комунікації влади із суспільством, існують інші – немаркетингові (пропаганда й агітація). Частіше вони використовуються для компрометації конкурентів, атаки їхніх програм та ідеологій, цілей і цінностей.

Ефективна кампанія з формування іміджу суб'єктів політичної діяльності на будь-якому рівні має поєднувати маркетингові та немаркетингові технології.

Таким чином, завдання політичної реклами – актуалізувати імідж кандидата у стислий термін, різко посилити його позитивні складові частини та приглушити негативні сторони.

Висновки. Ефективна політична реклама на будь-якому рівні залежить від того, наскільки точно вдалося визначити сподівання аудиторії (виборців), особливостей національного характеру, впливу параметра «довіра – недовіра» на рекламне повідомлення та до засобу його розповсюдження, як сформульована центральна ідея кампанії, чи вдало вона спланована, як розсилка, реклама у мас-медіа (друкованих та аудіовізуальних), наочна агітаційна продукція (плакати і щити), сувенірна продукція (значки, канцтовари, прапори, футболки), розважальні заходи.

Дослідження комунікативних технологій політичної реклами багато в чому пояснює результати електорального поля політики і дозволяє прогнозувати підсумки виборів як державного, так і місцевого значення. На сучасному етапі політико-маркетингові технології стають різноманітнішими, і їх застосування відбивається на зміні свідомості населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бебик В.М. Менеджмент виборчої кампанії; ресурси, технології, маркетинг : навчально-методичний посібник. Київ : МАУП, 2001. 216 с.
2. Буртак С. Політична реклама як маніпулювання громадською думкою. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2004. № 30. URL: <http://www.jimagazine.lviv.ua/ji-junior/N30-1/burtak.html>. (дата звернення: 14.03.2019).
3. Голубкова Е.Н. Маркетинговые коммуникации. Москва, 2000. 256 с.
4. Гузар Л. Чи політична реклама – це найкращий спосіб здобути прихильність виборців. *Українська правда*. URL: <http://pravda.com.ua/columns/2012/09/13/6972659/> (дата звернення: 2.03.2019).
5. Кальченко А.Г. О некоторых подходах к анализу электорального поведения: проблема рационализации выбора. *Вызовы современности и философия* : Материалы «Круглого стола», посвященного Дню философии Юнеско / под общ. ред. И.И. Ивановой. Бишкек, 2004. С. 244–252.
6. Луценко К.И. Імідж політичного лідера як комунікативний феномен. Актуальні проблеми внутрішньої політики. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. Вип. 4. С. 228–233.
7. Морозова Е.Г. Электоральный менеджмент. Москва, 2012. 232 с.
8. Почепцов Г.Г. Выборчий імідж. *Нова політика*. 1998. № 3. С. 38–42.
9. Токовенко В. Політичне лідерство, політична конкуренція і державне управління в Україні. *Вісник УАДУ*. 2012. № 3. С. 280–285.

REFERENCES:

1. Bebik V.M. (2001). Menedzhment viorchoyi kampaniyi; resursi, tehnologiyi, marketing: [navch. metodich. posib]. K.: MAUP. 216 s.
2. Burtak S. (2004). Politichna reklama yak manipulyuvannya gromadskoyu dumkoyu. *Nezalezhniy kulturologichniy chasopis «I»*. № 30. URL: <http://www.jimagazine.lviv.ua/ji-junior/N30-1/burtak.html>
3. Golubkova E.N. (2000). Marketingovye kommunikacii. M., 2000. 256 s.
4. Guzar L. Chi politichna reklama – ce naykraschiy posib zdobuti prihilnist viorciv. *Ukrayinska pravda*. URL: <http://pravda.com.ua/columns/2012/09/13/6972659/>
5. Kalchenko A.G. (2004). O nekotoryh podhodah k analizu elektoralnogo povedeniya: problema racionalizacii vybora. *Vyzovy sovremennosti i filosofiya: Materialy «Kruglogostola», posvyaschennogo Dnyu filosofii Yunesko / Pod obsch. red. I.I. Ivanovoy*. Bishkek. S. 244–252.
6. Lucenko K.I. (2004). Imidzh politichnogo lidera yak komunikativniy fenomen. Aktualni problemi vnutrishnoyi politiki. K.: Vid-vo NADU. Vip. 4. S. 228–233.
7. Morozova E.G. (2012). Elektoralnyy menedzhment. Moskva. 232 s.
8. Pochepcov G.G. (1998). Viorchiiy imidzh. *Nova politika*. № 3. S. 38–42.
9. Tokovenko V. (2012). Politichne liderstvo, politichna konkurenciya i derzhavne upravleniye v Ukrayini. *Visnik UADU*. № 3. S. 280–285.

Advertising as a marketing technology in electoral societies of political actors

Babina Valentyna Oleksandrivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor
of the Department of Law
of Odessa National Polytechnic University
Shevchenko ave., 1, Odesa, Ukraine

The formation of a new political system has led to a significant quantitative increase in political advertising, which is due to the proliferation of communication channels and the use of new, different types of advertising appeals. In modern times, without advertising campaigns, it is impossible to imagine the processes of formation of the institute of political leadership, election competitions, political activity at the national as well as at the regional level. It is very important to choose the strategy of behavior correctly, to build relations with the electorate, to choose the means of political propaganda in this process.

The purpose of the article is to summarize the experience of applying selective technologies, the specific features of technological support of electoral processes, revealing the main advertising tools capable of showing interest to political actors on the part of the electorate. The achievement of this goal led to the formulation and solution of such research tasks: to reveal the content of advertising communicative technologies; to determine the current characteristics of the advantages, disadvantages and prospects of the development of advertising in the electoral process.

It has been proved that the decentralization of the management system underway in the process of reform has made it possible to consciously choose political strategies, which led to the need for high professionalism in the organization of political campaigns, careful consideration of them, recruited media, as well as the use of modern marketing principles and electoral technologies.

Effective political advertising at any level depends on how accurately it was possible to identify the expectations of the audience (voters), the peculiarities of the national character, the influence of the “trust – distrust” parameter on the advertisement and its means of distribution, as formulated the central idea of the campaign, or successfully. It is planned as a mailing, advertising in the mass media (print and audiovisual), visual advertising products (posters and boards), souvenirs (badges, stationery, flags, t-shirts), entertainment events.

The research of communicative technologies of political advertising largely explains the results of the electoral field of politics and allows to forecast the results of elections both state and local. At the present stage, political and marketing technologies are becoming more diverse, and their application is reflected in the change in the consciousness of the population.

Key words: political advertising, marketing, technology, political technology, communication technology, image, political activity.

Береза
Анатолій Валентинович

Регуляторна держава як продукт еволюції демократії та державотворчих процесів

УДК 35.327
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-26-30>

Береза Анатолій Валентинович
доктор політичних наук

Процес пристосування демократії до мінливих умов суспільного розвитку супроводжується появою нових її форм, одну з останніх можна назвати постнаціональною демократією, що тісно пов'язана із появою регуляторної держави. Інтернаціоналізація, європейська інтеграція та ослаблення демократичного управління на всіх рівнях прийняття рішень стали основою для подальших трансформацій демократичної формули. Це відбувається паралельно з історичною появою постнаціональної держави та разом з скороченням автономії держави та трансформації її суверенітету.

Легітимність постнаціональної демократії зумовлена трьома чинниками: регуляторним (впровадження принципу субсидіарності), економічним (спільна кінцева мета – забезпечення економічного росту та покращення добробуту громадян); ідеологічним (підвищення відкритості та прозорості управлінських процесів, дотримання прав людини і громадянина). Поява регуляторної держави розглянута як п'ятий етап державотворчих процесів європейських країн, що передбачає деконсолідацію територіальної держави.

Демократичні інститути змінюються під впливом глобалізації, що передбачає у тому числі і зростання ролі міжнародних організацій, які дедалі більше уніфікують політичну й економічну сфери своїх членів, і поглиблення регіональної інтеграції, прикладом чого є Європейський Союз. Таке посилення регулювання сприяє формуванню нових ідентичностей та спільнот на глобальному чи регіональному (європейському рівні), що поки що не знаходить свого вираження у відповідних механізмах управління, що неминує породжує дефіцит демократії. У свою чергу держави-нації позбулися деяких адміністративних повноважень, оскільки рішення дедалі більше залежать не лише від національного, а й від міжнародного регулювання та багатосторонніх угод, як це має місце в ЄС. Тобто подальше становлення регуляторної держави передбачає розробку нових демократичних механізмів прийняття рішень для легітимації своєї влади та трансформацію системи державного управління у відповідь на початок нового етапу державотворчих процесів.

Ключові слова: демократія, постнаціональна держава, регуляторна держава, консолідація, глобалізація, євроінтеграція.

Вступ. Відомий теоретик Р. Даль ще у 1989 р. відзначав, що демократія нащадків ніколи не буде і не зможе стати повною аналогією демократії предків [3, р. 340]. Основна причина – межі і можливості демократії у сучасному світі радикально відрізняються від тих, що існували за попередніх епох. Він визнавав, що у майбутньому строгі вимоги демократичного процесу не будуть реалізовані повною мірою, як і у минулому, а багато проблем так і не будуть остаточно вирішені [2, с. 517]. Не дивлячись на метаморфози класичної формули прямої демократії, зумовлені зростанням кількості населення та розширенням меж населених пунктів, що унеможлиблює постійне застосування інструментів прямої демократії, нова, представницька форма, також вважається і називається демократією, хоча античні греки вважали б таку опосередковану форму недемократичною. Однак обидва типи черпають свою легітимність з волі народу та незалежності судової системи.

Процес пристосування демократії до мінливих умов суспільного розвитку триває і досі, супроводжується появою нових її форм, одну з останніх можна назвати постнаціональною демократією, що тісно пов'язана із появою регуляторної держави. Інтернаціоналізація, європейська інтеграція та ослаблення демократичного управління на всіх

рівнях прийняття рішень [7] стали основою для подальших трансформацій демократичної формули. Це відбувається паралельно з історичною появою постнаціональної держави та разом з скороченням автономії держави та трансформації її суверенітету.

Мета та завдання статті. У статті буде встановлено взаємозв'язок між еволюцією демократичних форм і процесами державотворення у контексті формування регуляторної держави.

Методи дослідження. Проблематика демократичного розвитку та процесів державотворення детально розглядалася низкою вчених, зокрема В. Горбатенко, Р. Далем, О. Дем'янчуком, Ю. Габермасом, С. Рокканом, однак концепція регуляторної держави, що поступово витісняє державу загального добробуту під впливом процесів європеїзації та глобалізації, відносно мало розроблена зарубіжними та вітчизняними політологами. У статті використовувалися системний, структурно-функціональний, порівняльний методи дослідження.

Результати. Постнаціональна демократія, базована на принципах регуляторної держави, що здійснює владу на основі законодавства, міжнародних та національних угод, внесла значні зміни у функціонування демократичних інститутів. Перші ознаки формування регуляторної держави на

Європейському континенті з'явилися в 1970-х рр. внаслідок нездатності держави загального добробуту справитися з наслідками економічної кризи, що зумовило необхідність концентрації влади. Відомий дослідник Дж. Маджоне так пояснив появу нового типу держави: «Приватизація та дерегулювання мають створити умови для появи регуляторної держави, що прийде на зміну диригентській державі минулого» [6]. Її особливістю є опора на регулювання, а не на державну власність, планове чи централізоване управління.

Понад те кейнсіанське планова держава, що набула популярності після завершення Другої світової війни, була ослаблена процесом організаційної деволуції та замінена на регуляторну із запровадженням принципів Нового державного управління на всіх рівнях управління. Формула представницької демократії перетворилася у постнаціональну демократію, яку теж іноді називають «новою демократією».

Інтернаціоналізація та регіональна інтеграція також створили велике територіальне європейське політичне ціле – Євросоюз, який включає 27 держав-націй. Як наслідок, саме міжнародні угоди та норми, а не пряме управління та демократичні механізми, використовуються для посилення політичної легітимності, а керівництво регуляторною державою дедалі більше залежить від судової практики.

Нова постнаціональна демократія має три основні джерела своєї легітимності:

– регуляторне, що передбачає дотримання принципу субсидіарності. Це означає, що рішення приймаються на найнижчому рівні системи ЄС, але досить високому, щоб результати були ефективними. З прийняттям Лісабонської угоди це стало правовим принципом, недотримання якого можна оскаржити в Європейському суді справедливості;

– економічне: Євросоюз як високо інтегрована наднаціональна організація має стимулювати економічний ріст, посилювати стабільність держав-членів, підвищувати їх конкурентоздатність на глобальному ринку, тобто легітимізувати своє існування шляхом досягнення спільних цілей і задоволення інтересів усіх громадян Об'єднаної Європи;

– ідеологічне: ініціювати та залучати якомога більше акторів до публічних дискусій щодо спільної європейської політики, сприяти більшій відкритості та прозорості економічних та політичних процесів у Союзі через підтримку ліберальних цінностей при створенні загальноєвропейського культурного простору.

Принцип субсидіарності був запроваджений у Євросоюзі Маастрихтською угодою 1994 р. Історично вперше цей принцип засовувався католицькою церквою, хоча окремі його елементи можна знайти і в часи Римської імперії, змушеної управляти надто великими густонаселеними територі-

ями з різними культурними традиціями. До нього був змушений вдатися і європейська спільнота, яка на сьогодні об'єднує майже 500 млн громадян різних національностей, політичних та адміністративних традицій. Понад те цей процес відбувається у контексті посилення глобалізаційних процесів: різноманітні актори взаємодіють та співіснують у непрозорих мережах, глобальній взаємозалежності, що створює як нові політичні можливості для реалізації спільних інтересів, так і певні обмеження для національного рівня. Деякі дослідники навіть говорять про утворення «глобального села», де кожен є більш чи менш залежним від іншого [10].

Що стосується ідеологічного виміру, то ще Ю. Габермас зазначав, що демократичні процеси, що розвиваються паралельно з національною державою, безнадійно відстають від тієї наднаціональної форми, якої набувала економічна інтеграція [1, с. 50, 68]. Ще на початку інтеграційних процесів у Європі він зазначав, що єдиний спільний ринок поступово налагодить ще ширшу горизонтальну мобільність та примножить контакти між представниками різних національностей, еміграція з найбільш бідніших країн світу пришвидшить мультикультурне урізноманітнення, що призведе до посилення соціальної напруженості. Однак якщо прояви цієї напруженості спрямувати у конструктивне річище, то це сприятиме формуванню нової ідентичності, а у європейській культурі відбувається диференціація загальної політичної культури і відособлених національних традицій у мистецтві, літературі, історіографії, філософії. Основна відмінність європейського конституційного патріотизму від американського полягатиме у тому, що він сформується на підставі різних інтерпретацій, що відповідають тим самим універсалистським правам і конституційним принципам, але в контексті різних національних історій. Тому завданням є формування нової політичної ідентичності в неімперському процесі досягнення взаєморозуміння і вивчення досвіду інших культур, яка б відповідала ролі Європи у XXI ст.

Іншими словами, нова постнаціональна демократія досить приваблива для своїх громадян, оскільки вона орієнтована на досягнення соціальних, політичних та економічних результатів у світі з дедалі більшою взаємозалежністю між державами, регіонами та народами. При цьому «управління народом» дедалі більше стає «управлінням для народу» завдяки процесу політиці прийняття рішень судами [9].

Формування постнаціональної демократії та регуляторної держави можна розглядати як п'ятий етап державотворчих процесів в Європі. Аналіз європейського досвіду держав-націй, починаючи з підписання Вестфальського миру в 1648 р., дав підстави С. Роккану виділити чотири етапи державотворення. Перший етап державного

будівництва, так звана територіальна консолідація, почався із створення сильної територіальної держави, яка впровадила ієрархію управлінських інститутів та органів, що управляли та контролювали територію та населення. Особливу роль у творенні нової держави відводилася законодавчому процесу, який продукував закони для конкретної території, населеної людьми з різними культурними, історичними, лінгвістичними традиціями, які мали зменшувати внутрішні конфлікти та сприяти формуванню нової колективної ідентичності – не просто народу як демосу, а етносу – цілісної спільноти, спроможної формулювати і досягати спільних цілей.

Це зумовило початок другого, за С. Рокканом, етапу державотворення – культурної консолідації. Формування націоналізму означав акцент на спільних історичних коренях і міфах, створення мовної спільноти через системний підхід до освітньої системи, формування спільних норм і цінностей через просвітництво, розвиток національної літератури та мистецтва, створення правоохоронних органів, при звичаєння населення до захисту національних кордонів від зовнішніх ворогів. На цьому ж етапі починається конструювання представницької демократії: формується представницький орган (парламент), що формується за результатами виборів, розробляється виборче законодавство, що містить положення щодо громадянства як підставі для участі у голосуванні. Це закладає основи для політичної активізації населення, а конституція стає правовою основою суспільного ладу. З часом виборчі права розширюються на дедалі ширші соціальні категорії, а просвітництво сприяє формуванню повноцінної національної спільноти. Після впровадження загального виборчого права у державах-націях завершується третя фаза державотворення та формується масова демократія, яка набуває завершеного вигляду через формування унітарної держави – як цілісної системи управління певною територією. Водночас в низці європейських країн, зокрема в Німеччині, Австрії та Швейцарії, ця територіальна консолідація не завершилася, тому вони набули форми федеративних держав, у яких поділ влади між центром та регіональними акторами (суб'єктами федерації) визначається конституцією.

Згідно з теорією державотворення С. Роккана четвертий етап тісно пов'язаний із масовою демократією, коли політичні партії, різноманітні громадські організації та виборці почали вимагати соціальної рівності, справедливого розподілу ресурсів за соціальними та географічними критеріями, покращення добробуту населення, що вимагало масштабного централізованого і галузевого планування. Сформована таким чином держава загального добробуту має високий ступінь легітимності завдяки централізованому плануванню та закла-

денню передумов для економічного розвитку та підвищення соціального захисту громадян.

Завдяки проходженню через ці чотири стадії концепція демократії була нерозривно пов'язана з державою-нацією. Однак поглиблення процесів глобалізації сприяло ослабленню традиційних підходів до державного управління. Регуляторна держава перебуває на етапі становлення, а з появою постнаціональної демократії, створюються нові формули керування, що можна назвати п'ятим етапом за періодизацією С. Роккана [11]. Збільшення міжнародної взаємозалежності в поняттях технологічного та економічного процесів та діяльності, іншими словами глобалізація та міжнародна інтеграція, ослаблює незалежність і суверенітет держави-нації. Політична інтернаціоналізація разом з транскордонним співробітництвом відкриває нові сфери та дає нові повноваження на наднаціональному рівні, тобто має місце певна деконсолідація територіальної держави. Нові ідентичності створюються через національні кордони, влада національних парламентів ослаблюється і умови держави загального добробуту змінюються [4].

Нині держава-нація є все ще центральною ареною політичних та економічних трансакцій, але змушена шукати нове місце у системі, що дедалі більше має ознаки багаторівневого управління. Поширеною є думка, що така багаторівнева управлінська система та угоди про поділ суверенітету між державами-націями веде до зростання демократичного дефіциту, через розмивання трьох ліберально-демократичних критеріїв: легітимності, підзвітності та представництва [10].

Таким чином постнаціональна демократія і регуляторна держава лише до певної міри базовані на кейнсіанських принципах централізованої планової держави, набагато більше вони залежать від нормативно-правових актів, домовленостей і партнерських угод, що приймаються у поліцентричній, багаторівневій управлінській системі. До її переваг слід віднести те, що вона має значний потенціал у глобалізованому світі, обіцяючи більшу економічну ефективність і нові можливості. Форми управління адаптуються до об'єктивного ослаблення держав-націй та традиційної представницької демократії. У свою чергу, критики слушно вказують на властивий їй демократичний дефіцит як в управлінському, так і політичному аспектах [5]. Так, Р. Даль зазначає, що лише ЄС демонструє можливості для розвитку наднаціональних інститутів, рішення в яких приймаються делегатами, призначеними національними урядами. Це в свою чергу породжує демократичний дефіцит, у результаті чого така трансформація демократії призведе не до прориву демократичної ідеї за межі держави-нації, а до перемоги фактичного «опікунства» у сфері рішень з важливих міжнародних проблем. Це в свою чергу вимагає

покращення демократичних інститутів всередині окремих держав, що дасть їм змогу здійснювати ефективний демократичний контроль над повноваженнями, делегованими наднаціональним органам. Такий демократичний контроль дасть змоги запобігти виродженню делегування у відчуження [2, с. 488].

Висновки. Отже, низка чинників зумовлюють еволюцію форм демократії, так і моделей державного управління. Демократичні інститути змінюються під впливом глобалізації, що передбачає у тому числі і зростання ролі міжнародних організацій, які дедалі більше уніфікують політичну та економічну сфери своїх членів, і поглиблення регіональної інтеграції, прикладом чого є Європейський Союз. Таке посилення регулювання сприяє формуванню нових ідентичностей і спільнот на глобальному чи регіональному (європейському рівні), що поки що не знаходить свого вираження у відповідних механізмах управління, що неминує породжує дефіцит демократії. У свою чергу, держави-націй позбулися деяких адміністративних повноважень, оскільки рішення дедалі більше залежать не лише від національного, а й від міжнародного регулювання та багатосторонніх угод, як це має місце в ЄС. Тобто подальше становлення регуляторної держави передбачає розробку нових демократичних механізмів прийняття рішень для легітимації своєї влади та трансформацію системи державного управління у відповідь на початок нового етапу державотворчих процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Габермас Ю. Умови громадянства : збірник статей. Київ : Український центр духовної культури, 2005.
2. Даль Р. Демократия и ее критики. Москва : Российская политическая энциклопедия, 2003.
3. Dahl R.A. Democracy and its Critics. New Heaven : Yale University Press, 1989.
4. Iversen T. Capitalism, democracy and welfare. Cambridge : Cambridge University Press, 2005.

5. Kjær A.M. Governance. Cambridge, MA : Polity Press, 2004.
6. Majone G. The rise of the regulatory state in Europe. *West European Politics*. 1994. № 17(3). P. 77–101.
7. Modernising government: The way forward. Paris : OECD, 2005.
8. Rokkan S., Urwin D.W. Economy, territory, identity: Politics of West European peripheries. London : Sage, 1983.
9. Scharpf F. Governing in Europe: Effective and democratic. Oxford : Oxford University Press, 1999.
10. Veggeland N. Taming the regulatory state: Politics and ethics. Cheltenham, UK and Northampton, MA, Edward Elgar Publishing, 2009.
11. Administrative strategies of our time / N. Veggeland (ed.). New York : Nova Science Publishers, 2017.

REFERENCES:

1. Habermas, Y. (2005). Umovy hromadyanstva [Conditions of democracy] : Zb. st. Kyiv: Ukrayinskyy tsentr dukhovnoyi kultury, 2005. [in Ukrainian].
2. Dal, R. (2003). Demokratiya i ee kritiki [Democracy and its critics]. Moskva: Rossyyskaya polytycheskaya éntsyklopedyya, 2003. [in Russian].
3. Dahl, R. A. (1989) Democracy and its Critics. New Heaven: Yale University Press.
4. Iversen, T. (2005). Capitalism, democracy and welfare. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Kjær, A. M. (2004). Governance. Cambridge, MA: Polity Press.
6. Majone, G. (1994). The rise of the regulatory state in Europe. *West European Politics*, 17(3), 77–101.
7. OECD. (2005). Modernising government: The way forward. Paris: OECD.
8. Rokkan, S., Urwin, D.W. (1983). Economy, territory, identity: Politics of West European peripheries. London: Sage.
9. Scharpf, F. (1999). Governing in Europe: Effective and democratic. Oxford: Oxford University Press.
10. Veggeland, N. (2009). Taming the regulatory state: Politics and ethics. Cheltenham, UK and Northampton, MA, Edward Elgar Publishing.
11. Veggeland, N. (ed.) (2017). Administrative strategies of our time. New York: Nova Science Publishers.

The regulatory state as a product of the of democratic evolution and state-building processes

Bereza Anatolii Valentynovych

Doctor of Political Sciences

The process of adapting democracy to the changing conditions of social development is accompanied by the emergence of new forms of democracy, one of which can be called post-national democracy, which is closely linked to the emergence of the regulatory state. Internationalization, European integration and weakening democratic governance at all levels of decision-making have become the basis for further transformations of the democratic formula. This comes together with the historic emergence of the post-nation state and with hollowing-out of the state and the transformation of state sovereignty.

The legitimacy of post-national democracy is conditioned by three factors: regulatory (introduction of the principle of subsidiarity), economic (common ultimate goals – ensuring economic growth and improving the well-being of citizens); ideological (increasing openness and transparency of administrative processes, respect for human rights). The emergence of the regulatory state is considered as the fifth stage of the European-state processes of state-building, which envisages the deconsolidation of a territorial state.

Democratic institutions are changing under the influence of globalization, which also includes the growing role of international organizations, which increasingly unify the political

and economic spheres of their members, and the deepening of regional integration, exemplified by the European Union. This strengthening of regulation contributes to the formation of new identities and communities at the global or regional (European level), which is not yet reflected in the relevant governance mechanisms, which inevitably creates a democratic deficit. In turn, nation-states have lost some administrative powers, since decisions are increasingly dependent not only on national but also on international regulation and multilateral agreements, as is the case in the EU. That is, the further emergence of a regulatory state implies the development of new democratic decision-making mechanisms to legitimize its power and transform the public administration system in response to the beginning of a new stage of state-making processes.

Key words: *democracy, post-nation state, regulatory state, consolidation, globalization, European integration.*

Кушерець
Тамара Вікторівна

«Нове соціальне питання»: причини виникнення та шляхи вирішення

УДК 316.334.3:141.8
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-31-36>

Кушерець Тамара Вікторівна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології, права
та філософії
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
вул. Графська, 2, Ніжин, Україна

Стаття присвячена висвітленню змін, які відбуваються у сфері праці, розгляду специфіки вияву її природи в сучасних умовах та аналізу зростання соціальної нерівності в результаті структурної кризи. У зв'язку з цим, ставиться під сумнів спроможність теорій постіндустріального, інформаційного суспільства, в центр яких було поставлено знання як головний соціально-економічний ресурс, адекватно пояснити зростання соціальної напруженості. На межі ХХ–ХХІ ст., особливо після кризи 2008–2010 р., повернулася перспектива розгляду сучасних суспільств як капіталістичних або неокapіталістичних. У відповідності з цим ключовим механізмом сучасних структурних змін визначається технологічне заміщення інтелектуальної праці в постіндустріальному суспільстві, що призвело до «розмивання» середнього класу та виникнення «прекаріату», як нової небезпечної соціальної групи. Сформувався новий тип трудових відносин – нестійка зайнятість – який породжує менш захищену і дешеву робочу силу, руйнує інституційні основи класового протесту та створює лише ілюзію масової зайнятості. Автори теорії неокapіталізму роблять висновок про те, що знання, наука, технології не можуть розглядатися як самостійні чинники, за допомогою яких можна пояснити стан і трансформацію соціальних структур, адже вони є підпорядкованим моментом відносин влади і власності. Як показали А. Горц, Р. Кастель, Р. Коллінз, П. Розанвалон, Л. Галіно, Г. Сендінг, соціальна нерівність залежить від економічних, політичних та соціальних уявлень агентів про те, що справедливо, а що ні, від взаємовідносин між цими агентами і від колективного вибору, який із цього витікає; вона складається із активних дій всіх зацікавлених учасників соціального конфлікту. Суть «нового соціального питання» полягає в гарантії зайнятості і доходу, в контролі працівників над робочим часом, в забезпеченні механізмів висхідної соціальної мобільності. У статті окреслені різні варіанти його вирішення, пов'язані з точками зору тих суб'єктів, які прагнуть зробити свій внесок у формування напрямку змін суспільних відносин.

Ключові слова: неокapіталізм, структурна криза, технологічне безробіття, соціальна нерівність, соціальна політика, середній клас, прекаріат.

Вступ. Проблеми, пов'язані з безробіттям, сьогодні справедливо відносяться до глобальних, оскільки вони стосуються всіх країн незалежно від рівня їх економічного розвитку. За даними державної служби статистики в 2018 р. в Україні не мали роботи 1,7 мільйонів осіб віком 15–70 років, які вважаються економічно активним прошарком населення. Тобто кожен десятий працездатний українець є безробітним. Незважаючи на значне коло досліджень, проведених фахівцями в галузях економіки, демографії, статистики, соціології, соціальної роботи, що стосуються оцінки та розробки заходів подолання безробіття, «доводиться стверджувати, що і на теперішній час не запропоновано дієвого універсального механізму запобігання безробіттю в Україні та забезпечення ефективної зайнятості» [2, ст. 36].

Наша країна взяла курс на зміну моделі економічного розвитку – з аграрно-сировинної на інноваційно-технологічну – і перед нею постало завдання зламати тенденцію консервації технологічної відсталості і розпочати підготовку працівників під потреби високотехнологічної економіки. Однак, як показує досвід економічно розвинутих країн, в умовах третьої промислової революції економічне зростання зовсім не обов'язково супроводжується збільшенням кількості робочих

місць. Технологічне безробіття ставить на повітряне дно «нове соціальне питання», вирішення якого не забезпечується сформованими на основі минулого досвіду схемами, а вимагає критичного переосмислення всієї системи суспільних відносин, глибоких роздумів стосовно ключових засад техногенної цивілізації, що знаходить своє відображення в соціально-філософських концепціях кількох останніх десятиліть.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є виявлення фундаментальних причин, що лежать в основі сучасної структурної кризи, та окреслення напрямків її подолання шляхом виявлення суб'єктності головних соціально-політичних гравців. Досягнення поставленої мети обумовило постановку і вирішення наступних дослідницьких завдань:

- здійснити аналітичну реконструкцію сучасної структурної кризи економіки і пов'язаних з нею зростанням соціальної нерівності та погіршенням ситуації на ринку праці;
- розглянути нові теоретичні моделі, в яких осмислюються зрушення в соціальній структурі постіндустріальних суспільств та окреслюються нові шляхи виходу з кризи;
- виявити ті соціальні групи, які в ситуації політичної турбулентності з найбільшою вірогідністю

будуть здатними генералізувати найбільш універсальні рішення для суспільства загалом.

Методи дослідження. У статті використані такі наукові методи теоретичного дослідження: метод історичної реконструкції концептуальних змін, порівняльний, аналізу та синтезу, структурно-функціональний і дискурс-аналіз.

Результати. Історія ХХ ст. надає нам приклад вдалого соціального проекту, в результаті реалізації якого була створена держава всезагального добробуту, що забезпечила стабільне зростання економіки західних країн впродовж трьох десятиліть після закінчення Другої світової війни. Під тиском лівих сил відбулося впровадження політики, спрямованої на зменшення нерівності в доходах, введення прогресивних податків, зниження прибутковості з капіталу і зростання вартості праці, внаслідок чого доля витрат держави в структурі ВВП зросла на кінець століття до більш як 50%. Збільшилась кількість людей із середніми статками, а більшість населення вперше отримала можливість реально впливати на прийняття важливих політичних рішень.

Історична обмеженість соціальної держави виявила себе на початку 80-х, коли розпочався новий етап економічної кризи, а зростання соціальної нерівності відновило себе в якості стійкої тенденції на наступні чотири десятиліття. Серед основних викликів, внаслідок яких вона виявила свою неефективність, називають зміни демографічних пропорцій («старіння» населення), скорочення робочих місць в результаті автоматизації та роботизації виробництва, посилення тиску глобальної конкуренції на ринки розвинутих країн, міграція з країн, що мають менш розвинуту економіку. П. Розалвалон виділив три виміри кризи моделі соціальної держави: економічний, пов'язаний зі зростанням безробіття, бідності, маргінальності; ідеологічний, що виявив себе в неефективності державного управління економікою при одночасному посиленні бюрократизації державного апарату; філософський, оскільки виник сумнів в комунітарних началах, солідарності і соціальних правах як ціннісних основах соціальної держави [7]. Відбулася відмова від соціал-демократичної моделі універсальної соціальної держави на користь неоліберальних пропозицій, які посилювали нерівність та обмежували доступ до державної допомоги, яка вирівнювала можливості громадян. Якщо перша була сформована під тиском організованої боротьби робітників за покращення свого становища, то другі були легітимованими інтересами середнього класу, який було визнано носієм базових цінностей в умовах постіндустріального суспільства. Передбачалось, що представники інтелектуальної праці – менеджери, люди творчих професій, науковці, самозайняті тощо – зможуть надалі більшою мірою реалізувати свій творчий потенціал в менш

відчужених формах і сформувати більшість у майбутньому. Термін «креативний клас», виступаючи онтологічним втіленням ідей постмодернізму, здобув своє поширення в концепціях постіндустріального, інформаційного суспільства. Однак теоретичне значення останніх виявилось якраз не в передбаченні нових тенденцій у зміні соціальних структур (бо дуже швидко виявилась очевидність переоцінки ролі вузьких прошарків творчих людей у світових мегаполісах), а передусім в критиці недоліків Модерну з його репресивним пануванням розуму та механізмами культурної асиміляції. Так, А. Турен наголошував на необхідності конструктивної критики та можливості знову відкрити ті приховані аспекти Модерну, які опротестовувалися інструментальною раціональністю. На його думку, ті, хто ототожнюють Модерн з раціоналізацією, зводять суб'єкта до розуму, деперсоналізують його, приносячи людське «я» в жертву, розчиняючи його в знеособленому порядку природи або історії. Насправді «суб'єкт – це воля діяти і бути сприйнятим в якості актора» [12, с. 242].

Однак теорія французького соціолога так само, як і інші теорії постіндустріального суспільства, в тій чи іншій формі підтримувала неолібералізм, який прагнув розширити свою соціальну базу, використовуючи риторику забезпечення інтересів середнього класу. Ідеалізовані очікування від вільної творчої самореалізації потерпіли крах при реальному зіткненні з інтересами олігополій. Подальше структурування економіки інформаційного суспільства показало, що ця «економіка знань» підпорядковується тим самим закономірностям, що і традиційна індустріальна економіка. Діапазон реальної свободи і можливостей переважної більшості представників середнього класу виявився насправді залежним, а, значить, і лояльним до того національного політичного порядку, всередині якого він знаходиться.

Три останні десятиліття ХХ ст. позначилися виникненням тенденції зростання соціальної нерівності та поляризації. У відповідності з опублікованими в 2016 р. даними «Credit Suisse», 1% найбагатших людей володіють більшим багатством, ніж решта населення світу разом взята. За свідченням Oxfam (Оксфордський комітет допомоги голодуючим), в 2015 р. 62 людини володіли таким же багатством, як і 3,6 мільярдів людей, які утворюють «нижню половину людства», а ще зовсім недавно, в 2010 р., ця цифра складала 388 людей. З 2010 року багатство цих 62 збільшилося на 44% – більш ніж на 542 мільярди, в той час як багатство нижньої половини впало більш ніж на трильйон доларів – це падіння на 41%. З початку нового тисячоліття половина населення отримала всього лише 1% від загального багатства, в той час як половина цього збільшення дісталася верхньому 1% [9].

У соціологічних теоріях цей феномен пропонують розглядати не як наслідок розвитку економічних процесів, а як нову форму класової боротьби: «класової боротьби після класової боротьби, що ведеться згори з позиції сили». Як стверджує Л. Галіно, класова боротьба в сучасних умовах здійснюється передусім за допомогою законів, прийнятих урядами та парламентами, які покликані посилювати позиції панівного класу та протидіяти тому, щоб трудящі і середній клас утверджували свої інтереси. Типовим способом класової боротьби він вважає фіскальну нормативність, яка здійснюється останнім часом в напрямку зниження податків для багатих та перекиданням тягнень на суспільство: «фіскальні переваги напруги призводять до загального погіршення якості життя трудящих класів і середніх класів» [10, с. 26]. Іншими формами класової боротьби є напади на всю сукупність форм соціального захисту, відомих як європейська соціальна модель, атаки на профспілки, вигнання селян із землі через звинувачення їхніх господарств у низькій продуктивності тощо.

Зростання соціальної нерівності спрямовує соціальних теоретиків до пошуку більш фундаментальних причин в порівнянні з соціальною та економічною політикою, яка сформувалася від імені досягнутої в електоральному процесі згоди і суспільного договору. Це змушує знову і знову звертатися до тих інтелектуальних практик, які створили необхідний інструментарій для аналізу такого роду явищ та продемонстрували свій пояснюючий потенціал в минулому. Якщо основною причиною негараздів в економіці розглядати структурну перебудову, то доречно згадати геніальну здогадку про технологічне заміщення як один із основних її механізмів, висловлену ще в 1840-х рр. Марксом і Енгельсом. Йдеться про ідею, у відповідності з якою процеси взаємної конкуренції спонукають капіталістів впроваджувати інновації в обладнанні та організації виробництва з метою економії трудових ресурсів. Однак разом із заміщенням робітників машинами зростає безробіття та знижується споживацький попит. Проектуючи на майбутнє цю базову структурну тенденцію, класики марксизму передбачали крах капіталізму.

Британський соціальний теоретик Р. Коллінз вважає, що класичний марксизм звернув увагу на витіснення машинами праці робітників і водночас не прогнозував виникнення потужного середнього класу, ядром якого стали в подальшому освічені професіонали, адміністративні та офісні працівники. Остання технологічна хвиля, яка розпочалася у 80–90-х рр. ХХ ст., додала до раніше здійснюваної механізації ще й роботизацію та електронізацію і поставила на порядок денний скорочення працівників інтелектуальної праці. «Інформаційні технології – це технології комунікацій, які запустили другу велику хвилю скорочення

праці, тобто працю працівників середнього класу» [5, с. 36]. Кілька останніх десятиліть – це лише початкова її стадія, зважаючи на те, що для знищення робітничого класу як значимої соціальної групи знадобилося близько 120 років. Упродовж тривалого часу ідеологи лібералізму використовували заспокійливе пояснення, яке базувалося на висунутому П. Шумпетером твердженні про «руйнування заради створення». У відповідності з ним, кількість робочих місць, створених для виробництва нових товарів, переكريє робочі місця, втрачені під час формування нових ринків. Сьогодні вже стає очевидним, що технологічне заміщення комунікативної праці не знаходить обнадійливої моделі компенсації зменшення кількості вакансій для представників середнього класу.

Велику роль щодо уповільнення процесів заміщення робочих місць технічними інноваціями відіграло географічне розширення ринків та пов'язане з ним переміщення виробництва в регіони з низьким рівнем оплати праці. Ліберальною версією інтерпретації цього процесу стала теорія модернізації, у відповідності з якою всі частини світу рухаються у напрямку розвитку «третього» сектору обслуговування і невідворотно стають сучасними. Разом з тим, навіть найбільш успішним країнам третього світу не уникнути процесів структурної перебудови капіталістичної економіки. Глобалізація, посилення територіальної зв'язаності усіх регіонів світу призводить до більш гострої конкуренції як на ринку фізичної, так і інтелектуальної праці. «У минулому міжнародна міграція забезпечувала дешеву працю для центрів виробництва, а порівняно недавно – для нижчих рівнів більш розвинутої сфери економіки послуг, тим самим підриваючи робітничий клас більш багатих націй. Тепер, коли комунікаційні технології ведуть до більш рівномірного розповсюдження культурного капіталу по всьому світу, це підриває вже працю середнього і вищого класів» [5, с. 39].

Звільнення індивідів від рутини індустріальної системи трудових відносин не зробило їх соціальне становище більш надійним і передбачуваним. Глобалізація, скорочення кількості зайнятих в сільському господарстві та економіці, зростання сфер обслуговування, освіти, охорони здоров'я, науки і ІТ технологій, де частка зайнятих в розвинених країнах вже становить від 70 до 80%, роботизація виробництва, індивідуалізація праці привели до такого перерозподілу трудових ресурсів, яке радикально змінило структуру ринку праці. Окрім цього, виник чисельний прошарок працівників із неповною занятістю, який за ініціативою У.Бека отримав назву «прекаріату» (від англ. precarious – хиткий) і на який сьогодні припадає до 40% від усієї робочої сили в розвинутих західних країнах [8, с. 3]. Є всі підстави вести мову про те, що

в постіндустріальному суспільстві сформувався новий тип трудових відносин – нестабільна зайнятість. «Прекарізація трудових відносин породжує менш захищену і більш дешеву робочу силу, до складу якої попадають робітники незалежно від рівня їх освіти, кваліфікації, прибутку і статусу» [6, с. 19]. Такі нові форми трудового найму як неповна, випадкова, тимчасова та «нульова» (коли працівник у відповідності з контрактом чекає, коли роботодавець викличе його на роботу) руйнують інституційні основи класового протесту. Якщо раніше об'єднаних профспілками робітників спрямовували чітко визначені цілі, такі як підвищення заробітної плати, скорочення робочого тижня, покращення умов праці тощо, то тепер нетипово зайняті робітники позбавлені можливості чітко артикулювати свої вимоги. На думку більшості аналітиків, нестійка зайнятість стала сприятливим ґрунтом для зростання соціальної нерівності, а особливості становища прекаріату, роблять його здатним піддаватися на гасла популізму, що перетворює його в «новий небезпечний клас» [11].

Становище прекаріату поставило сучасні західні суспільства перед необхідністю вирішення «нового соціального питання», виступаючи своєрідною аналогією пауперизму в першій половині XIX ст. Як зазначає Р. Кастель, нетипова зайнятість виконує дві важливі функції в постіндустріальному суспільстві: по-перше, допомагає розвантажити державу в сфері соціального забезпечення, витрати якої значно зросли в результаті виконання програм, пов'язаних з масовою міграцією, та, по-друге, знижує рівень безробіття. Державі стає все складніше «виконувати ті завдання, що стоять перед нею, в тій <...> безболісній формі, в якій вона робила це в період економічного зростання» [4, с. 457–458]. Шляхом змін у трудовому законодавстві вона розширює межі маніпулювання робочою силою з боку бізнесу та, навпаки, обмежує доступ нестабільно зайнятого населення до ресурсів суспільства. Правлячий клас зацікавлений у перенесенні частини найманої робочої сили в сферу відповідальності бізнесу, створюючи при цьому ілюзію масової зайнятості населення та водночас потураючи тій частині працюючих, які невдоволені витратами на тих, хто перебуває на державному утриманні.

Відсутність у прекаріату інституціонально організованих форм частково знайшла свою компенсацію в створеній у кінці минулого століття Всесвітній мережі базового доходу. Вона об'єднала мешканців багатьох країн світу на основі ідеї виплати для своїх громадян гарантованої субсидії як на матеріальні, так і на культурні потреби. Така ідея не здобуває масової підтримки в наслідок того, що вона формує патерналістські настрої та культивує цінності невиробничого характеру, властиві най-

біднішим верствам населення. Однак не всі групи, яких відносять до прекаріату, знаходяться на найнижчих щаблях соціальної стратифікації. До нього входять представники найрізноманітніших професійних груп – від робітників і доглядальниць до програмістів, викладачів і навіть працівників адміністративно-управлінського апарату; дехто з них добровільно перейшов на неповну зайнятість. «Ця «коаліція» різнорідних груп скріплена схожим становищем в системі зайнятості. Іманентно властива прекаріату статусна розрізненість перетворює його в джерело дисфункції соціальної структури постіндустріального суспільства. У цьому і криється його небезпека» [6, с. 25].

Соціальна політика, що базується на неоліберальній ідеології, прагне згорнути виплати по безробіттю, намагаючись вести мову лише про матеріальну допомогу на пошук роботи. Боротьба з безробіттям, ненадійністю існування в сучасних умовах, перериванням трудової діяльності в постіндустріальних суспільствах не досягає успіху. Як уважає А.Горц, це пов'язано з тим, що головна мета сучасної держави – «посилити панування капіталу над працюючим населенням і переконати людей, що вони самі винні в тому, що залишились без роботи, більше того, що робоче місце потрібне їм самим для самоповаги, однак вони просто не вміють його заслужити» [3, с. 38]. На думку французького філософа, в сучасних умовах, коли знання стають найважливішою виробничою силою, капіталізм переживає крах своїх основних категорій – «праця», «вартість», «капітал», які виражаються виключно в обміні товарів і мають спільну субстанцію: вимірювана в одиницях часу, абстрактна продуктивна праця. Знання не допускає зведення до єдиного знаменника «вимірювання в одиницях вартості і часу». Знання – «це незвичайний товар, його вартість неможливо визначити, його можна лише безконечно безкоштовно розмножувати, оскільки воно піддається комп'ютерній обробці, розповсюдження підвищує його плідність, приватизація ж знижує його і суперечить самій суті знання». Когнітивний капіталізм характеризується конфліктами, антагонізмами та нестабільністю і «сам є кризою капіталізму, яка глибоко вражає суспільство» [3, с. 82–83].

Усвідомлення всієї складності нинішньої структурної кризи здійснюється з боку різних суб'єктів, які намагаються зробити свій внесок у формування напрямку розвитку суспільних відносин. Якщо застосувати синергетичний підхід до аналізу сучасності, то слід визначити загострення структурної кризи як точку біфуркації, яка передбачає вибір із кількох можливих сценаріїв майбутнього. І.Валерстайн визначив перелік варіантів, із яких світ буде обирати, поділивши табір агентів вибору на захисників капіталістичної системи, та тих, хто прагне

віднайти їй альтернативу. Американський неомарксист присвоїв символічні імена щодо двох груп можливостей, за якими стоять ці групи – «дух Давосу» і «дух Порту-Алегрі» відповідно. Табір прихильників «духу Давосу» переживає глибокий розкол, де одна частина виступає за невідкладні і жорсткі репресії та готова інвестувати свої ресурси на створення засобів, здатних подолати опозицію. Інша – підтримує стратегію ді Лампедузи: змінити все, щоб нічого не змінилося. Її представники ведуть мову про меритократію, «зелений» капіталізм, більшу справедливість, посилення різноманітності та про потребу приймати до уваги вимоги невдоволених.

Табір «духу Порту-Алегрі» (тих, хто прагне віднайти альтернативу) також поділений на дві групи. Одна з них наполягає на існуванні цивілізаційної кризи, маючи на увазі «відмову від базової мети економічного розвитку і заміну цієї мети пошуками раціонального балансу соціальних цілей, який як раз і повинен привести до відносної демократії та відносної рівності» [1, с. 59]. Серед практичних завдань, що стоять перед цією групою, першочерговими є розширення діалогу та пошук відносного консенсусу серед людей з різним життєвим досвідом, але невдоволених існуючою системою. Інша група зорієнтована на боротьбу за владу, оскільки вважає, що лише її засобами можна як консолідувати невдоволених, так і досягти реалізації висунутих ними програм. Серед прихильників такої тактики є також і ті, хто підкреслює важливість досягнення короткострокового економічного зростання в менш розвинутих регіонах світу з метою здобуття засобів для перерозподілу вигод. Характеризуючи стан сучасної світової системи, І. Валерстайн стверджує, що вона надто відхилилася від рівноваги, що більше вже неспроможна забезпечувати безконечне накопичення прибутку для капіталістів, але, з іншого боку, стає все більш нестерпною для нижчих класів. Сьогодні перед кожною людиною постає питання морального вибору щодо бажаності того чи іншого сценарію майбутнього та знаходження оптимальної політичної тактики його досягнення [1, с. 60].

Висновки. Постіндустріальна економіка, що нині дуже швидко набуває обертів, вимагає дедалі меншої кількості людей, зайнятих як фізичною, так і інтелектуальною працею, що і зумовило постановку «нового соціального питання». Запропоновані неолібералами спроби представити середній клас як функціонального носія суспільних змін та інновацій виявились невиправданими у зв'язку з його «розмиванням» і тенденцією до поляризації як доходів, так і цінностей, що значно підвищує рівень соціальної напруги. З іншого боку, в лівих дискурсах середній клас переосмислюється як зникаючий спадок соціальної держави, що виражається в зростанні кількості тих, хто залежить від

державних субсидій і прекаріату. Саме ці соціальні групи стають все більш зацікавленими в соціальних змінах та реформуванні політичного порядку, а накопичення невирішених соціально-економічних проблем впливає на зростання їх політичних вимог та підтримку опозиційних перспектив.

Будь-який послідовно обґрунтований проект вирішення «нового соціального питання» та встановлення нової справедливості має поставити на порядок денний питання про легітимність існуючих соціальних структур і накреслити шляхи їх трансформації в широкому діапазоні від можливості включення індивідів до політичного класу до чинників, які визначатимуть доступ тих чи інших соціальних груп до матеріальних ресурсів і механізмів їх розподілу. Його ефективність буде визначатися тим, наскільки він здатен мобілізувати реальну чи уявну більшість здійснити зміни в соціальній структурі суспільства, позиції, в якій впливають на обсяг отримуваних благ більшою мірою, ніж особисті якості індивідів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Валлерстайн І. Структурний кризис или Почему капиталисты могут считать капитализм невыгодным. *Есть ли будущее у капитализма? Сборник статей И. Валлерстайна, Р. Коллинза, М. Манна, Г. Дерлугьяна, К. Калхуна* / пер. с англ. под ред. Г. Дерлугьяна. Москва : Изд-во Института Гайдара, 2015. С. 23–60.
2. Дядик Т.В., Писаренко С.В. Стан зайнятості та безробіття в Україні. *Агросвіт*. № 8. 2017. С. 35–41.
3. Горц А. Нематериальное. Знание, стоимость и капитал / пер. с нем. и фр. М.М. Сокольской ; научный ред. М.А. Маяцкий. Москва : Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2010. 208 с.
4. Кастель Р. Метаморфозы социального вопроса. Хроника наемного труда / пер. с фр. под общ. ред. Н.А.Шматко. Санкт-Петербург : Алетейя, 2009. 574 с.
5. Коллинз Р. Технологическое замещение и кризисы капитализма: выходы и тупики. *Политическая концептология*. 2010. № 1. С. 35–50.
6. Жвитиашвили А. Нестабильная занятость и социальное неравенство: западный опыт. *INTER*. 11'2016. С. 16–25.
7. Розанвалон П. Новый социальный вопрос: Переосмысливая государство всеобщего благосостояния / пер. с фр. Москва : Ad Marginem, 1997. 188 с.
8. Тощенко Ж.Т. Прекариат – новый социальный класс. *Социологические исследования*. 2015. № 6. С. 3–13.
9. An economy for the 1%. How privilege and power in the economy drive extreme inequality and how this can be atopped. URL: [www. Oxfam.org.210oxfam Briting paper](http://www.Oxfam.org.210oxfamBritingpaper). 2016. 18 Jan.
10. Gallino L. La lotta di classe dopo la lotta di classe. Roma-Bari, 2012.
11. Standing G. The Precariat – The New dangerous class. London: Bloomsbury Academic, 2011.
12. Touraine A. Critique de la modernite. P: Fayard, 1998.

REFERENCES:

1. Wallerstein, I. with Collins, R., Mann, M., Derluigian, G. and Calhoun, C. (2013). *Does Capitalism Have a Future?* New York: Oxford University Press.
2. Diadyk, T.V., Pysarenko, S.V. (2017). Stan zaynatosti ta bezrobbittia v Ukraini [The State of Employment and Unemployment in Ukraine]. *Ahrosvit*, no. 8, pp. 35–41.
3. Gorz, A. (2010). *The Immaterial: Knowledge, Value and Capital*. Seagull Books.
4. Castel, R. (1995) *Les Métamorphoses de la question sociale, une chronique du salariat*. Paris: Fayard.
5. Collins, R. (2010). *Technological Displacement and Capitalist Crises: Escape and Dead Ends*. *Political Conceptology*, no. 1.
6. Zhvitiashvili, A. (2016). Nestabilnaya zaniatost i sozilanoie neravenstvo: zapadnyi opyt [Unstable Employment and Social Inequality: Western Experience]. *INTER*, no. 11, pp. 16–25.
7. Rosanvallon, P. (1995). *La nouvelle question sociale*. Paris, Éditions du Seuil.
8. Toshchenko, Zh. T. (2015). Prekariat – novyi sozialnyi klass [The Precariat – The New Social Class]. *Sociological Research*, no. 6, pp. 3–13.
9. An Economy for the 1%. How Privilege and Power in the Economy Drive Extreme Inequality and How This Can Be Stopped. (2016). URL: https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/bp210-economy-one-percent-tax-havens-180116-en_0.pdf
10. Gallino, L. (2012). *La lotta di classe do la lotta di classe*. Roma-Bari.
11. Standing, G. (2011). *The Precariat - The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic.
12. Touraine A. (1998). *Critique de la modernite*. Paris: Fayard.

“A new social issue”: its cause and the ways of solution

Kusherets Tamara Viktorivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Politology, Law and Philosophy
of Nizhyn Mykola Gogol State University
Grafka str., 2, Nizhyn,
Chernihiv region, Ukraine

The author reveals the changes which are taking place in the sphere of labour, studies specific manifestation of its nature in the present conditions and analyzes the growth of social inequality as a result of structural crisis. In this context, it is questioned whether post-industrial information society theories, which treat knowledge as a major socio-economic resource, can adequately explain social tensions rise reasons. At the turn of the 21st century, especially after the crisis of 2008–2010, it is again possible to consider modern societies as capitalist or neo-capitalist. Accordingly, technological displacement of intellectual labour in post-industrial society, which has led to the “erosion” of the middle class and the emergence of “precariat” as a new dangerous social group, should be considered the key mechanism of a modern structural change. Precarious employment is a newly emerged type of employment relationship, which generates less protected and cheap labour, destroys institutional foundations of class protest, and only creates the illusion of mass employment. The authors of neo-capitalist theory conclude that knowledge, science, and technology cannot be regarded as independent factors, with the help of which the state and transformation of social structures can be explained, because they are subordinate elements of relations between power and property. As A. Gorz, R. Castel, R. Collins, P. Rosanvallon, L. Gallino, G. Standing have shown, social inequality depends on the agents' economic, political and social perception of what is true and what is not, on the relationship between these agents and the resulting collective choice; it consists of actions of all interested parties of a social conflict. The essence of a “new social issue” is the guarantee of employment and income, the control of workers over working hours, the provision of mechanisms for upward social mobility. The paper outlines different variants of its solution, related to the points of view of people who seek to contribute to the formation of social relations change direction.

Key words: neocapitalism, technological unemployment, social inequality, social policy, middle class, precariat.

Філатов
Борис Альбертович

Український патріотизм у перспективі політичних трансформацій

УДК 329.8
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-37-41>

Філатов Борис Альбертович
кандидат юридичних наук,
заслужений журналіст України,
член Олікунської ради
Європейської асоціації українців
просп. Дмитра Яворницького, 75,
Дніпро, Україна

Розглядаються патріотичні політичні сили, групи інтересів та громадські об'єднання, які здатні здійснити значний вплив щодо перспектив політичної трансформації в Україні. Вивчено політико-інституційні компоненти трансформації політичної системи України, ангажовані політичною еволюцією українського патріотизму. Встановлено підходи до безсторонньої оцінки значення і прийнятності патріотизму для тієї або іншої політичної ситуації. Розглядаються елементарні форми громадської активності, які потребують втілення патріотичних уподобань у рамках локальних спільнот та місцевих інтересів. Метою статті є встановлення значення патріотизму як чинника політичної трансформації сучасної України. У статті застосовуються як загальнонаукові, так і професійні підходи та методи політології. Зокрема, описовий, історико-дедуктивний належать до загальнонаукових. Фахові політологічні методи включають системний підхід і структурно-функціональний та компаративний метод. Вони допомагають здійснювати опис порядку денного інституалізації українського патріотизму, аналізувати політичний досвід України після 2014 року, порівнювати різні інституційні форми втілення політичного патріотизму в умовах української трансформації. Встановлено, що нормативні та ідейні патріотичні настанови досить ефективно формують переконання та політичні орієнтації. Розглянуто політичні уподобання громадян та їх спільна дія у дрібних групах. Надано увагу формуванню нових самоорганізаційних засад громадянського суспільства в Україні. Проведено критичний аналіз механізмів державної індоктринації патріотизму в період політичної трансформації України. Доведено, що патріотична державна політика в період трансформації є засобом уникнення негативних впливів стосовно національних інтересів. Виявлено, що чинником впливу патріотизму на політичну модернізацію, забезпечення дієвих демократичних реформ, комплексна політична модернізація, забезпечення соціально-економічної кризи, комплексна політична модернізація, забезпечення дієвих демократичних реформ. Крім того, вивчено пріоритетний вплив нових генерацій на майбутні політичні результати трансформації в Україні. Обґрунтовано, що політичні еліти України демонстрували лише зовнішню ангажованість політичними пріоритетами патріотизму. З'ясовано специфіку зовнішньої ангажованості політичної еліти України, яка демонструвалася на тлі політичних пріоритетів патріотизму. Зроблено висновок, що трансформація політичної системи України на основі патріотичної мотивації політичної поведінки здійснювалася не у формально-нормативній площині, а, передусім, у межах зміни параметрів внутрішнього змісту демократичної політики.

Ключові слова: політична трансформація, громадянське суспільство, патріотизм, патріотична політика, політична участь, політичні суб'єкти.

Вступ. Патріотизм як політичне явище у сучасних політичних науках розглядається передусім як аспект культурних, або свідомісних аспектів політики. Разом із тим в умовах сучасної України патріотичні політичні сили, групи інтересів та громадські об'єднання здійснили значний вплив щодо перспектив політичної трансформації. У період незалежності наслідками цього впливу стали просування питання незалежності України на міжнародній арені, посилення уваги до євроінтеграції, макрополітичних демократичних реформ тощо. Отже, існує підстава для розгляду теми патріотизму саме в інституційному контексті. Разом із тим протиріччя у формуванні української політичної партійної системи, інституалізації громадянського суспільства, політичного лідерства тощо закликають до розгляду патріотизму в більш широкій перспективі. Зокрема, доцільно розглянути патріотизм як мотивуючий чинник політичної трансформації, а саме як інституційний чинник формування порядку денного політичних перетворень в Україні. Прийняття рішень, механізми вироблення політики, експертно-аналітичного забезпечення політичного процесу

є вкрай актуальними в умовах політичного розвитку України після подій Євромайдану. У період після президентських та парламентських виборів 2019 р. з'являється постідеологічна медійна перспектива змісту вітчизняних політичних подій та процесів. Вона визначає політичний порядок денний не лише в ідейній, але й в інституційній перспективі.

Методи дослідження. У статті застосовано як загальнонаукові, так і фахові політологічні підходи та методи. Зокрема, до загальнонаукових належать описовий (здійснюється опис порядку денного інституалізації українського патріотизму), історичний (аналізується політичний досвід України після 2014 року), порівняльний (порівнюються різні інституційні форми втілення політичного патріотизму в умовах української трансформації). До фахових методів належать системний підхід та структурно-функціональний метод. За їх допомогою визначаються елементи політичної системи України, ангажовані патріотичними пріоритетами функціонування та розвитку.

Аналіз публікацій. Українські реалії політичних трансформацій вивчала низка українських вчених.

Значний внесок у розроблення проблеми зробили О. Бондаренко [1], І. Іванченко [2], В. Олексенко [7], Н. Пашина [9], І. Поліщук [10], В. Малінін [6], А. Кудряченко [5]. Ними розглядалися завдання та особливості військово-патріотичне виховання молоді в країнах сталої демократії, особливості трансформації партійної системи сучасної України, сучасні світосистемні трансформації та стратегічні засади розвитку України, особливості та складові частини процесів формування політичної ідентичності в умовах глобалізації, трансформація партійної системи України, формування політичної ідентичності в процесі соціалізації особистості у сфері політики, ресурси демократичної трансформації українського суспільства. Однак патріотичні засади трансформацій політичної системи України в останні роки потребують поглибленого аналізу.

Метою статті є встановлення значення патріотизму як чинника політичної трансформації сучасної України. Завданням є виокремлення політико-інституційних чинників трансформації політичної системи України, ангажованих політичною еволюцією українського патріотизму.

Результати дослідження. Одним із основних рівнів патріотичної мотивації інституційної трансформації сучасної України слід вважати рівні індивідуальної політичної поведінки. Політична дія, на яку здатні громадяни, вимірюється не лише ідеологічними або ціннісними настановами. Значення і прийнятність патріотизму для тієї або іншої політичної ситуації потребують безсторонньої оцінки. На сучасному етапі в Україні патріотична політична поведінка поступово стає масовою. Однак і шлях до її домінування в політичному виборі громадян ще досить довгий. Згідно з Т. Срібною, «оскільки процес переходу в Україні є дуже тривалим, заради більшої конкретності аналізу в ньому доцільно виокремити певні етапи та стадії. Ураховуючи зміни політичного режиму за останні двадцять років, доведеться обмежитись періодизацією процесу трансформації в Україні та виявленням його найголовніших особливостей і чинників, які на різних відрізках часу зумовлювали його успіхи або невдачі» [11, с. 8].

Політичні уподобання громадян та їх спільна дія у дрібних групах формує нову основу самоорганізаційних засад громадянського суспільства. У цій ситуації ідейно-доктринальні засади політичного об'єднання стають актуальними лише на загальнодержавному рівні. У той час як попередні елементарні форми громадської активності потребують втілення патріотичних уподобань у рамках локальних спільнот та місцевих інтересів. На слушну думку Т. Срібної, «демократична трансформація в постсоціалістичних країнах, а Україна і Республіка Польща не виняток, відбувається за досить схожими схемами: формування демократично налаштованих груп у суспільстві, кристаліза-

ція всередині їх модернізаторської еліти і наступний прихід її до влади, створення нових політичних інститутів і серія відповідних реформ в економіці. Проте цьому передували події, які визначили «стартові передумови» і які ми не можемо не брати до уваги, якщо хочемо зрозуміти причини перманентності економічної кризи та специфіку політичної модернізації в Україні» [11, с. 8].

Приклад державної індоктринації патріотизму в період політичної трансформації України можна простежити в межах функціонування основних ланок державного механізму. Нормативні та ідейні патріотичні настанови досить ефективно формують переконання та політичні орієнтації. О. Суший справедливо стверджує, що «пошук усталеного балансу національно-державного розвитку за нових суспільно-історичних умов оживив перед політико-управлінськими елітами (у зв'язку зі здійснюваними ними реформами та державною політикою) питання про національні особливості, або, точніше, про особливості психосоціальної культури національно-державних утворень. Розв'язання цього питання полягає в контексті гармонізації комплексу психосоціальних, культурно-символічних і соціально-інституційних чинників, які визначають розвиток системи «людина – суспільство – держава» [12, с. 72].

Політичні принципи патріотизму втілюються у здатності політичних суб'єктів, державних інституцій і простих громадян розглядати свою позицію в контексті інтересів державності, розвитку суспільства, реалізації загальнолюдських цінностей на національному рівні. Патріотична державна політика в період трансформації є засобом уникнення негативних впливів стосовно національних інтересів, інституалізації політичних альтернатив в умовах сучасної України. Цей принцип не реалізуються повною мірою. Як зауважує О. Суший, «слід відзначити, що державноуправлінська діяльність відбувається на тлі амбівалентності (подвійного стану), наслідком чого є ситуаційний характер поведінки, висока інформаційна залежність людей (54,75% – за даними моніторингу соціетальних змін), до якої додаються також психопатологічні неврози та моральна втомленість від результатів дії влади» [76, с. 76].

Вектор політичної патріотичної дії в умовах політичних трансформацій може розглядатися на основі політичних результатів. Ними є: подолання соціально-економічної кризи, комплексна політична модернізація, забезпечення дієвих демократичних реформ. Водночас потребує аналізу наявність власних патріотичних традицій та ідентичності в рамках трансформації. Згідно з О. Красівським, та Д. Красівським, «трансформація політичної системи України актуалізує проблему становлення громадянського суспільства, розширення участі громадян у процесах прийняття

владних рішень у різних сферах життя. У своїй Конституції Україна проголосила, що її метою є побудова незалежної правової, демократичної держави, обов'язковим елементом якої є громадянське суспільство» [4, с. 24].

Можливості реалізації патріотичних політичних проектів у рамках трансформації сучасної України залежать від діяльності суспільних рухів і структур, які у власний спосіб розуміють сутність та пріоритети розвитку української політичної системи. На думку О. Красівського та Д. Красівського, «протягом 2010–2014 рр. проваджувана політика характеризувалась нестабільністю та неефективністю. Ігнорувалась суспільна думка та оцінка під час прийняття численних політичних рішень, і, відповідно, прийняті рішення, програми, закони не одержали розуміння у громадян України. Був посилений розкол між східними та західними областями України. Пропагувалась думка про особливий статус мешканців Донбасу як годувальників решти України з наданням відповідних преференцій та спрямування фінансових потоків на схід країни, лишаючи інші області без необхідного фінансування» [4, с. 27].

Пріоритетний вплив нових генерацій на майбутні політичні результати трансформації в Україні спонукає увагу дослідників до політичної поведінки молоді. В умовах Помаранчевої революції, Євромайдану та війни за незалежність молоді люди як соціальна група відіграли значну роль у практичному втіленні патріотичних цінностей в українській політиці. Їхня політична діяльність є альтернативною щодо офіційної державницької ідеології. Український науковець В. Климончук цілком справедливо стверджує, що «зараз перед світом постала загроза: ті, хто не погоджується віддати свободу за спокій, знову стають меншістю і вже не тішаться широкою пошаною та підтримкою. Якщо світова спільнота чогось і навчилася за це двадцятиліття, так це того, що утвердження свободи ніколи не буває остаточним, що свобода ніколи не буває убезпечена повністю. Соціальні мережі, утворені завдяки доступному Інтернету, безсилі, коли по інший бік бракує громадянського духу і панує апатія» [3].

Використовуючи суб'єктний підхід під час аналізу патріотичного вектора інституційних перетворень української політичної системи, можна побачити, що патріотична риторика використовувалися різними політичними силами із власною метою. Крім того, політичні еліти України демонстрували лише зовнішню ангажованість політичними пріоритетами патріотизму. Як вважає професор В. Климончук, «у сучасній Україні навіть у сфері політичних прав і свобод людини, де справді зроблено стрибок на шляху перетворення людини з партійно-державного підданого, скаржника і прохача на громадянина, все-таки спостерігається невідповідність юридичних декларацій і практики. Кон-

ституційне право громадян на участь у справах держави, крім задіяності у виборах, зводиться до обмеженої інформаційно-консультативної участі. Набагато гірші справи із соціально-економічними правами (трудовими, житловими, на соціальне забезпечення, соціальними пільгами, соціальним страхуванням тощо). Саме їх здебільшого порушують в Україні» [3].

Отже, критичний аналіз стратегічного спрямування діяльності політичних гравців в Україні (як формальних політичних сил, так і фінансово-промислових груп) свідчить, що консолідації політичного класу навколо стратегії патріотичної стратегії політичного розвитку не відбулося. Незважаючи на значне піднесення патріотичних настроїв у суспільстві після Євромайдану, українській еліті не вдалося повною мірою реалізувати завдання політичних трансформацій

Системні перетворення в українській політиці, починаючи з 2014 року, не були реалізовані повною мірою. Це сталося не лише через штучне ідейно-символічне протиставлення патріотичних і європейських цінностей. Також мало місце збереження патрон-клієнталістських відносин, егоїстичного політичного лідерства, міжособистісних політичних конфліктів, які фактично заблокували реалізацію патріотичної політичної альтернативи для України. Як вважають вітчизняні дослідники, зокрема, Р. Пасічний, «Євромайдан як позаполітичне явище зник, тому основна роль зараз відводиться громадським активістам та опозиції, яким у такій програтій ситуації потрібно знайти вихід – домогтись власних вимог (чи частини з них) або гарно піти, зберігши довіру людей. На нашу думку, важливу роль у цьому процесі мають відіграти грамотно дібрані та застосовані політичні технології, зокрема аналітичні та мобілізаційні» [8, с. 87].

Таким чином, патріотичний вектор трансформації політичної системи сучасної України був реалізований лише в обмеженому варіанті. На порядку денному політичної модернізації та демократизації українського суспільства перебуває формування дієвої інституційної структури, відповідальних еліт, прозорого політичного лідерства, консолідації політичного класу на основі невідкладних завдань завдання політичні перетворення.

Можна виокремити періоди патріотичної політичної трансформації в політичній ретроспективі сучасної України. Передусім, йдеться про такі періоди, як період проголошення незалежності та визнання української державності 1991–1994 рр., період після Помаранчевої революції 2005–2010 рр., період після Євромайдану 2014–2019 роки. У цей час вплив патріотичного обґрунтування політичних рішень законодавства та зовнішньої політики набував сталого та системного характеру.

До ключових напрямків подальших демократичних перетворень належать реформування

парламентаризму (бікамералізм), підвищення спроможності громадянського суспільства, формування дієвих та ініціативних місцевих громад тощо. Політичні принципи патріотизму істотно відрізняються від ідеологічних доктринальних настанов класичних політичних партій, включно з націоналістичними та консервативними. Його основні засади на сучасному етапі складають політична відповідальність, здатність реалізувати стратегічні завдання, виявити ресурси для динамічного зростання.

Висновки. Таким чином, патріотизм як чинник політико-інституційних перетворень України має прояв у інституалізації як політичних суб'єктів, так і механізмів репрезентації основних електоральних груп. Основні механізми впливу патріотизму на зміст політичних подій – це участь ангажованих політичних діячів у політичних процесах. Маркером подібної участі є формальна ідентифікація політичних суб'єктів та їх дискурсу. Реалізація патріотичного курсу урядів, прийняття патріотичного орієнтованого законодавства, ухвалення патріотичних зовнішньополітичних рішень, формування патріотичного медійного порядку денного та інформаційної політики є емпіричними проявами впливу патріотизму в сучасній Україні.

Трансформація політичної системи на основі патріотичної мотивації політичної поведінки здійснювалася не у формально-нормативній площині, а, передусім, у зміні параметрів внутрішнього змісту політики, що полягає у встановленні обмежень щодо порядку денного та представлення політичних альтернатив.

На сучасному етапі існує потреба експлікації принципів патріотичної демократичної політики, які будуть визначати подальшу перспективу трансформації. На основі досвіду країн Центральної та Східної Європи можна стверджувати, що реформи інституційної структури політичної системи включають посиленням інституційної спроможності політичних партій та громадських об'єднань, легалізації політичного лобізму, поглиблення процесів децентралізації тощо.

Одним із провідних чинників трансформації має бути формування національного плану демократичних реформ, який буде ґрунтуватися на засадах національного суверенітету, інноваційного соціально-економічного розвитку, соціально-демографічний зростання, посилення позиції у глобальній конкуренції. Перспективою подальшого розгляду теми, порушеної у даній статті, є подальша ідентифікація впливу мотиваційного чиннику патріотизму у політичній системі сучасної України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко О. Військово-патріотичне виховання молоді в країнах сталої демократії: завдання та особливості. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2016. Вип. 2. С. 32–44.

2. Іванченко І.В. Особливості трансформації партійної системи сучасної України (2010–2016 рр.). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2017. Вип. 21. С. 84–89.

3. Климчук В.Й. (2012) Трансформація політичних свобод в Україні в умовах глобалізації та регіоналізації політичного простору. *Панорама політологічних студій*. Вип. 9. С. 147–152.

4. Красівський О., Красівський Д. Трансформація політичної системи в незалежній Україні 1991–2016 рр. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 4. С. 21–32.

5. Кудряченко А.І. Сучасні світосистемні трансформації та стратегічні засади розвитку України (стендограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 17 січня 2018 року) *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 3. С. 13–18.

6. Малінін В.В. Процес формування політичної ідентичності в умовах глобалізації: особливості та складові. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 194–199.

7. Олексенко В.О. Трансформація партійної системи України: 1991–2017. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 127. С. 383–386.

8. Пасічний Р. Євромайдан: технології зниження політичної активності. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 26. С. 82–87.

9. Пашина Н.П. Формування політичної ідентичності в процесі соціалізації особистості у сфері політики. *Політологічні записки*. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_16.

10. Поліщук І. Політична ідентичність як ресурс демократичної трансформації українського суспільства. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 3. С. 263–266.

11. Срібна Т.В. Тенденції розвитку демократичної трансформації політичних режимів України і Республіки Польщі у порівняльному аналізі. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 4. С. 7–11.

12. Суший О.В. Суспільно-політичні трансформації в Україні у символічних контекстах ідентичності. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 1. С. 70–77.

REFERENCES:

1. Bondarenko O. Viiskovo-patriotyczne vykhovannia molodi v krainakh staloi demokratsii: zavdannia ta osoblyvosti. [Military-patriotic education of young people in the countries of sustainable democracy: tasks and features]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny*. 2016. Vyp. 2. S. 32–44 [in Ukrainian].

2. Ivanchenko I.V. Osoblyvosti transformatsii partiinoi systemy suchasnoi Ukrainy (2010–2016 rr.) [Features of transformation of party system of modern Ukraine (2010–2016)]. *Naukovy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 22 : Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*. 2017. Vyp. 21. S. 84–89 [in Ukrainian].

3. Klymonchuk V.Y. Transformatsiia politychnykh svobod v Ukraini v umovakh hlobalizatsii ta rehionalizatsii politychnoho prostoru [Transformation of political freedoms in Ukraine in the conditions of globalization and regionalization of political space]. Panorama politolohichnykh studii. 2012. Vyp. 9. S. 147–52 [in Ukrainian].

4. Krasivskiyi O.Ya. Transformatsiia politychnoi systemy v nezalezhnii Ukraini 1991–2016 rr. [Transformation of the political system in independent Ukraine 1991–2016] Efektyvnist derzhavnogo upravlinnia. 2016. Vyp. 4. S. 21–32 [in Ukrainian].

5. Kudriachenko A.I. Suchasni svitosystemni transformatsii ta stratehichni zasady rozvytku Ukrainy (stenohrama naukovi dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 17 sichnia 2018 roku) [Modern world-system transformations and strategic foundations of development of Ukraine (transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine on January 17, 2018)] Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 2018. № 3. S. 13–18 [in Ukrainian].

6. Malinin V.V. Protses formuvannia politychnoi identychnosti v umovakh hlobalizatsii: osoblyvosti ta skladovi [The Process of Forming Political Identity in the Conditions of Globalization: Features and Components]. Aktualni problemy polityky. 2013. Vyp. 49. S. 194–199 [in Ukrainian].

7. Oleksenko, V.O. (2017) Transformatsiia partiinoi systemy Ukrainy: 1991–2017 [Transformation of the party system of Ukraine: 1991–2017]. Hileia: naukovyi visnyk. Vyp. 127. S. 383–386 [in Ukrainian].

8. Pasichnyi, R. (2014) Yevromaidan: tekhnologii znyzhennia politychnoi aktyvnosti. [Euromaidan: technologies for reducing political activity] Ukrainska natsionalna idea: realii ta perspektyvy rozvytku. Vyp. 26. S. 82–87 [in Ukrainian].

9. Pashyna, N.P. (2011). Formuvannia politychnoi identychnosti v protsesi sotsializatsii osobystosti u sferi polityky [Formation of political identity in the process of socialization of the individual in the sphere of politics]. Politolohichni zapysky. № 4. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_16 [in Ukrainian]

10. Politychna identychnist yak resurs demokratychnoi transformatsii ukrainskoho suspilstva [Political identity as a resource for the democratic transformation of Ukrainian society]. Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Ser. : Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia. 2014. № 3. S. 263–266 [in Ukrainian].

11. Sribna T.V. Tendentsii rozvytku demokratychnoi transformatsii politychnykh rezhymiv Ukrainy i Respubliky Polshchi u porivnialnomu analizi Trends of development of democratic transformation of political regimes of Ukraine and the Republic of Poland in comparative analysis/ Visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. 2012. № 4. S. 7–11 [in Ukrainian].

12. Sushyi O.V. Suspilno-politychni transformatsii v Ukraini u symvolichnykh kontekstakh identychnosti [Socio-political transformations in Ukraine in symbolic contexts of identity]. Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia. 2012. № 1. S. 70–77 [in Ukrainian].

Ukrainian patriotism in the perspective of political transformation

Filatov Borys Albertovych

Candidate of Law Science,
Honored Journalist of Ukraine,
Member of the Board of Trustees
of the European Association of Ukrainians
Dmitry Yavornitsky ave., 75,
Dnipro, Ukraine

Patriotic political forces, interest groups and public associations, which are able to exert considerable influence on the prospects of political transformation in Ukraine are considered. The political-institutional components of the transformation of Ukraine's political system, engaged in the political evolution of Ukrainian patriotism, have been studied. Approaches to an impartial assessment of the importance and acceptability of patriotism for a particular political situation have been established. Elementary forms of community activism that require the implementation of patriotic preferences within local communities and local interests are considered. The purpose of the article is to establish the importance of patriotism as a factor in the political transformation of modern Ukraine. The article applies both general scientific and professional approaches and methods of political science. In particular, descriptive, historical and deductive methods belong to the general scientific. Special political science methods include a systematic approach and a structural-functional and comparative methods. They help to describe the institutionalization agenda of the Ukrainian patriotism, to analyze the political experience of Ukraine after 2014, to compare the different institutional forms of embodiment of political patriotism in the conditions of Ukrainian transformation. It is established that normative and ideological patriotic guidelines effectively shape beliefs and political orientations. The political preferences of citizens and their joint action in small groups are considered. Attention is given to the formation of new self-organizing foundations of civil society in Ukraine. Critical analysis of the mechanisms of state indoctrination of patriotism in the period of political transformation of Ukraine is conducted. It is proved that patriotic state policy during the transformation period is a means of avoiding negative influences on national interests. It is revealed that overcoming of socio-economic crisis, complex political modernization, ensuring effective democratic reforms are a factor of influence of patriotism on political transformation. In addition, the priority impact of new generations on the future political outcomes of transformation in Ukraine has been studied. It is substantiated that the political elites of Ukraine have shown only an external commitment to the political priorities of patriotism. The specificity of the external involvement of the political elite of Ukraine, which was demonstrated against the background of the political priorities of patriotism, was clarified. It is concluded that the transformation of Ukraine's political system on the basis of patriotic motivation of political behavior was carried out not in the formal and normative plane but, above all, within the limits of internal content of democratic politics parameters` changing.

Key words: political transformation, civil society, patriotism, patriotic politics, political participation, political actors.

Зелена
Оксана Ярославівна

Молоде покоління в координатах політичної культури України

УДК 32-027.21(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-42-48>

Зелена Оксана Ярославівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри правознавства,
соціології та політології
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка
вул. Івана Франка, 24,
Дрогобич, Україна

Перспектива розвитку демократичної України пов'язана з особливостями формування політичної культури молоді, її політичними цінностями, політичним вибором та ставленням до влади. Метою статті є теоретико-емпіричний аналіз типу політичної культури сучасного молодого покоління в українському суспільстві. При написанні роботи були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, методи теоретичного узагальнення, структурно-функціональний, політологічного аналізу і синтезу феномену політичної культури. Емпіричну базу дослідження склали соціологічний проект «Молодь Пограниччя: Дрогобич – Перемишль» та результати соціологічного опитування, проведеного Центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова у вересні 2017 р.

У статті проаналізовано теоретичні засади політичної культури як соціокультурного феномену. Одним із засобів всебічного пізнання ціннісних моделей політичних культур розглянуто її типологізацію. Фокус уваги зосереджено на характеристиці активістського типу, без розвинутих ознак якого неможливо сформувати громадянську культуру. Висвітлено специфіку поєднання чистих типів політичної культури та утворення змішаних форм. Показано, що в сучасній Україні можна говорити про змішаний тип політичної культури молоді. У ньому домінують ознаки підданської та патріархальної культури, й лише починають проявлятися елементи активістської складової. Обґрунтовано необхідність нового підходу у визначенні ролі молоді у політичних процесах і формуванні нового типу політичної культури.

На основі емпіричних даних продемонстровано як у регіональному, так і всеукраїнському вимірі недостатньо активне зацікавлення молоді політикою. З іншого боку, показано, що молоде покоління, яке виросло в умовах незалежності, через практику участі у Майданах, частіше демонструє ознаки нового типу політичної культури. Результати дозволили інтерпретувати ставлення молоді до політики як переосмислення своєї ролі в державі та сформулювати пропозиції щодо формування нового типу політичної культури.

Ключові слова: політична культура, молодь, типи політичної культури, політична участь, громадянська культура.

Вступ. У сучасних умовах Україна переживає складний і суперечливий період суспільних трансформацій. Особливості еволюції політичної системи України та її культури відображаються у життєдіяльності молоді як об'єкта та суб'єкта політики. Молодь є носієм інтелектуального потенціалу та визначальним чинником демократизації українського суспільства та державотворення.

Варто зауважити, що сучасна українська молодь виросла в умовах руйнування стереотипів поведінки, стрімких і не завжди позитивних соціально-економічних процесів та ціннісних змін, тому значна її частина залишилась без надійних політичних та соціокультурних орієнтирів, не формується громадянська свідомість, втрачаються духовно-моральні ідеали, зростає відчуженість від суспільства й держави. Відтак, перспектива подальшого розвитку демократичної України пов'язана з особливостями формування політичної культури молоді, її політичними цінностями, політичним вибором та ставленням до влади.

Мета та завдання. Метою нашої статті є теоретико-емпіричний аналіз типу політичної культури сучасного молодого покоління в українському суспільстві.

тури сучасного молодого покоління в українському суспільстві.

Методи дослідження. При написанні статті застосовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, методи теоретичного узагальнення, структурно-функціональний, політологічного аналізу і синтезу феномену політичної культури. У роботі використовуємо результати соціологічного проекту «Молодь Пограниччя: Дрогобич – Перемишль», реалізований у 2015 р. науковцями Інституту соціології Державної вищої східноєвропейської школи у Перемишлі й кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (керівники проекту П. Длугош і С. Щудло). Анкетне опитування проводилося серед учнів випускних класів загальноосвітніх шкіл міст Перемишля (Республіка Польща) та Дрогобича (Україна). Вибірка формувалася методом основного масиву: у Перемишлі опитано 717 учнів, у Дрогобичі – 584. Автор статті була безпосереднім учасником польового етапу дослідження. Також використовуємо результати соціологічного

опитування, проведеного Центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова у вересні 2017 р. у всіх підконтрольних Україні регіонах (вибірка склала 2008 респондентів).

Результати дослідження. Проблематика політичної культури та процес її формування тривалий час досліджується як серед закордонних, так і вітчизняних науковців у галузі політології, соціології, культурології та ін. Зокрема актуальність запиту доводить той факт, що у сучасних політологічних дослідженнях існує більше тридцяти визначень політичної культури [11, с. 47]. Це жодною мірою не є ознакою інтелектуального хаосу в її розумінні, а виражає багатогранність явища, різноманітність його зв'язків із політичною дійсністю. Концептуальну основу політичної культури заклали Й.-Г. Гердер [8], Г. Алмонд [1, 2], С. Верба [1, 3] та ін. Вони аналізували структуру, функції політичної культури, вивчали орієнтації, поведінку та організацію акторів політичної культури. Зокрема Г. Алмонд, розкриваючи поняття політичної культури, назвав її «психологічним феноменом, коли кожна політична система включена в особливий зразок орієнтацій на політичні дії» [2, с. 396].

В українській політичній думці поняття «політична культура» чи не вперше застосував В. Липинський, який визначив політичну культуру «як включення наукових знань у політичний процес» [15, с. 344].

А. Соловей і В. Штерн зазначають, що «багатогранність цього соціокультурного феномену зумовила появу різних наукових підходів, зокрема, серед закордонних досліджень виділяють три – об'єктивістський, суб'єктивістський і конструкціоністський» [19, с. 29]. За першим підходом політична культура – це культура поведінки в політиці. Другий розглядає політичну культуру як нав'язування індивіду політичних змістів і орієнтацій. Нарешті, конструкціоністський підхід передбачає ціннісне розуміння політики і політичної культури. Всі ці визначення, на нашу думку, вказують, що політична культура є важливим елементом політичної системи, яка допомагає розкрити зміст політичного життя суспільства.

У нашому дослідженні розглядаємо політичну культуру як ставлення молодих українців до політики чи політичного процесу загалом, а також до самих себе й своєї ролі у цьому процесі. Акцентуємо увагу на формуванні активістського типу політичної культури через інтерпретацію ставлення молоді до політики, як переосмислення своєї ролі в державі.

Запит на нову генерацію політичної еліти та лідерів в українському суспільстві є очевидним. Практика двох Майданів – Помаранчевої революції (2004 р.) та Революції Гідності (2013 р.) у новітній українській історії показала, що молодь є рушієм соціальних перетворень [9]. Це спонукає до появи

зовсім нового підходу у визначенні ролі молоді у державотворчому процесі. Цілком погоджуємось з дослідницею А. Карнаух, стосовно зміни радянських постулатів у трактуванні молоді виключно «як об'єкту ідеологічного, економічного, а, головне, виховного впливів» [13, с. 9]. Поділяємо думку про те, що забезпечення ефективних демократичних змін у суспільстві «обумовлюється приматом особистості, її саморозвитком, активною життєвою позицією за власним покликом душі, а не за вимогами та потребами будь-кого» [13, с. 9]. Відтак, важливо допомогти молодим українцям через засвоєння нових знань, закласти не лише нові світоглядні, ціннісні орієнтації, але й сформувати державницьку громадянську позицію. На наш погляд, найважливішим чинником формування політичної свідомості та політичної культури, поряд із навчанням є суспільна активність, яка насамперед знаходить свій вияв у зацікавленості політикою.

Існують різні способи вивчення ціннісних моделей політичних культур, серед яких виокремлюємо їхню типологізацію. Найуживанішою у сучасній політичній науці є методика порівняння політичних культур, розроблена Г. Алмондом і С. Вербою. Вона вирізняє три основні типи політичної культури: патріархальний, підданський і активістський [1, с. 114]. Зокрема, патріархальна політична культура зорієнтована на локальні цінності й може виявлятися у формі місцевого патріотизму, поваги до сім'ї та ін. Пасивне ставлення громадян до політичного життя характерне для підданського типу політичної культури. Натомість, активістський тип політичної культури формує особу, що орієнтується на активну роль у функціонуванні політичної системи. Специфіка всіх типів полягає у тому, що у чистому вигляді вони не існують. За висновками Г. Алмонда і С. Верби, «на практиці вони взаємодіють між собою, утворюючи змішані форми, з перевагою тих або інших компонентів: патріархально-підданська, піддансько-активістська та патріархально-активістська політичні культури» [1, с. 223]. У нашому дослідженні класифікуємо політичну культуру залежно від співвідношення характеристик об'єкта та суб'єкта політичної культури (демократична чи тоталітарна, патріархально-підданська чи активістська та ін.

Складність формування нового типу політичної культури українського суспільства полягає в тому, що за визначенням Є. Головахи, – «це суспільство стихійної пострадянської трансформації і відкладеного декларативного транзитиву» [9]. Його характерними рисами вчений називає «подвійну інституціональну систему, масову аномійну деморалізацію і соціальну незалученість, також цінності часів «викривленого модерну» [9]. Тобто, колишня ціннісно-нормативна система, що консолідувала тоталітарне суспільство, зруйнована, а нова, ґрунтована на демократичних цінностях, ще не

сформована. Українські дослідники вважають, що сучасна політична культура громадян України характеризується як така, що «містить демократичні та авторитарні компоненти (політична культура змішаного типу)» [13, с. 9]. Окрім того, Л. Нагорна наголошує на фрагментарності політичної культури перехідного етапу розвитку українського суспільства [16, с. 36]. На думку дослідниці, «вона відрізняється від політичної культури країн стабільної демократії значно нижчим ступенем розвиненості громадянського суспільства та політичної освіченості населення, рівнем політичної активності громадян, структурами політичної ідентичності» [16, с. 37].

Ми погоджуємось з оцінкою Т. Джиги щодо домінування підданської політичної культури в сучасній Україні та малорозвинені елементи активістської культури, яка сприяє формуванню активної громадянської позиції [10, с. 66]. На думку дослідниці, «чітка громадянська позиція, ініціативність, почуття відповідальності за стан справ у країні є рідкісним явищем в українському суспільстві. У країні не сформовано громадянської культури, за якої більшість громадян переконані, що можуть відігравати і відіграють активну роль у політиці» [10, с. 66].

На нашу думку, основним стрижнем політичної культури української молоді має бути усвідомлення потреб власної держави і, відповідно, формування державотворчої психології, досягнення гармонійного поєднання інтересів і потреб особи, громадянського суспільства і держави. Акцентуємо увагу на становленні активістського типу, без домінування якого не можливо сформувати громадянську культуру. Саме вона є найбільш характерною для демократичних суспільств. Громадянська культура сприяє нормальному функціонуванню суспільства, створює основу соціальної стабільності. Це доводили також Г. Алмонд і С. Верба [1, с. 210]. Вчені підкреслюють, що «зміст поняття громадянської культури, вони зовсім не отожднюють з нормами громадянської поведінки, яку передусім пов'язують з політичною активністю». Особливістю громадянської культури є те, що «зразки раціонально-активістської поведінки добре уживаються з елементами патріархальної та підданської культур» [1, с. 211]. Такий тип політичної культури зберігає дотримання в суспільстві громадянського консенсусу як необхідної засади демократії, навіть за наявності в ній різних політичних орієнтацій.

Політична практика країн Заходу доводить, що формувати громадянську культуру можна лише в умовах демократії, ефективність якої обумовлюється одночасним поєднання автономності особи, з правом на свободу, та усвідомлення частиною спільноти рівних собі громадян. Ідея формування громадянської спільноти, в якій окремі індивіди постають як активні учасники політичного процесу

на засадах взаємоповаги та шляхом переговорів досягають консенсусу, була складовою теорії партисипативної демократії Б. Барбера [5, с. 259], Ю. Габермаса [7].

Одним із чинників формування громадянськості є політична участь. В. Климчук пише, що поряд із категорією «політична участь» часто використовують такі поняття, як «громадянська/політична дія», «суспільно-політична активність», «громадянська залученість» тощо [14, с. 74]. У нашому дослідженні розглядаємо політичну участь громадян через їхнє ставлення до політики.

Спираючись на результати опитування «Молодь Пограниччя: Дрогобич – Перемишль», респондентами якого були учні випускних класів, віком 15–16 років і згідно вікового цензу ще не володіють активним виборчим правом, проаналізуємо їхнє ставлення до політики. Для аналізу відповідей молоді на питання «Чи цікавитеся Ви політикою?» ми використали п'ятибальну шкалу: «дуже сильно», «сильно», «середньо», «слабо», «взагалі не цікавлюсь». Найбільшою мірою цікавляться політикою лише 2,6% опитаних. Частка тих, хто виявив середню зацікавленість політикою є найбільшою і становить 54,1%. Слабо цікавляться політикою – 15,6% опитаних. Нарешті, частка тих, хто зовсім не цікавиться політикою – 8,7%.

Гендерний аналіз відповідей засвідчив, що хлопці виявили більше зацікавлення політикою у порівнянні з дівчатами. Якщо відсоток хлопців, які дуже сильно цікавляться політикою трохи більший порівняно з дівчатами – 2,9 проти 2,3, то частка хлопців, які сильно цікавляться політикою 23,4% перевищує частку дівчат – 9,3%. Натомість середню зацікавленість виявили більше дівчата – 57,0%, а відсоток хлопців становив 50,9%. Слабо цікавляться політикою 20,1% дівчат та 9,9% хлопців. Взагалі не цікавляться політикою більше хлопці – 9,4%, аніж дівчата – 7,9%. Більш наочно результати представлені на рис. 1.

Для того, щоб закріпити наше уявлення щодо рівня зацікавлення політикою української молоді, порівняємо відповіді українських школярів з польськими. Результат порівняння візуалізуємо на рис. 2.

Відповіді українських і польських респондентів сконцентрувалися біля усереднених позицій. Однак якщо більше половини українських школярів вказали «середню» зацікавленість політикою (54%), то відповіді польських школярів розділились між позиціями «середньо» (32,5%) та «слабо» (28,8%). У порівнянні з українцями, у Польщі суттєво більше тих, хто зовсім не цікавиться політикою – відповідно, 22,1% та 8,7%.

За даними соціологічного дослідження Центру Разумкова, яке проводилось у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, розглянемо

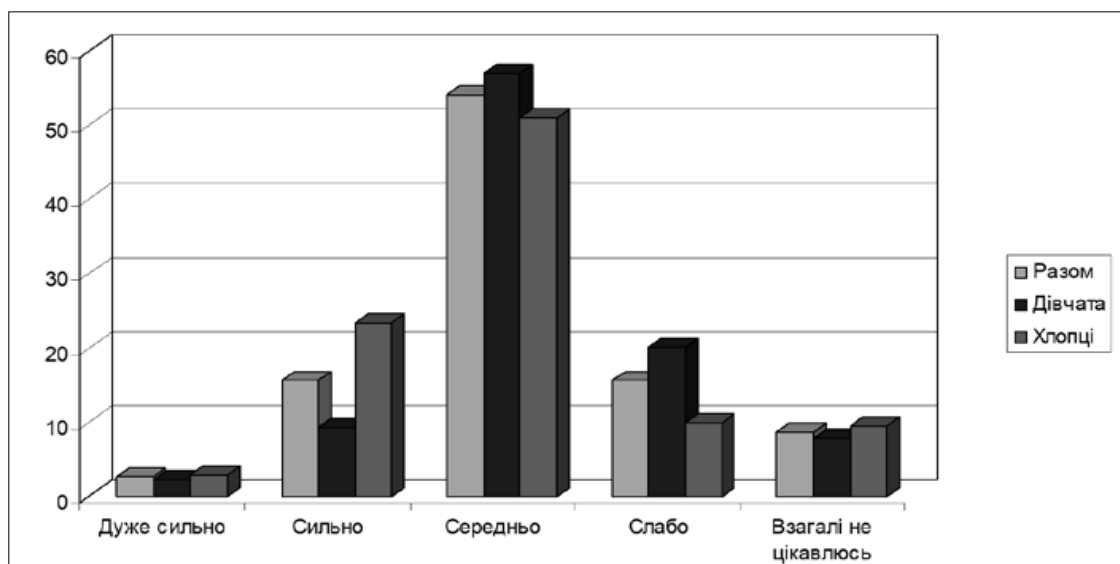

Рис. 1. Рівень зацікавлення молоді політикою (%)

Джерело: укладено автором на основі масиву даних дослідження

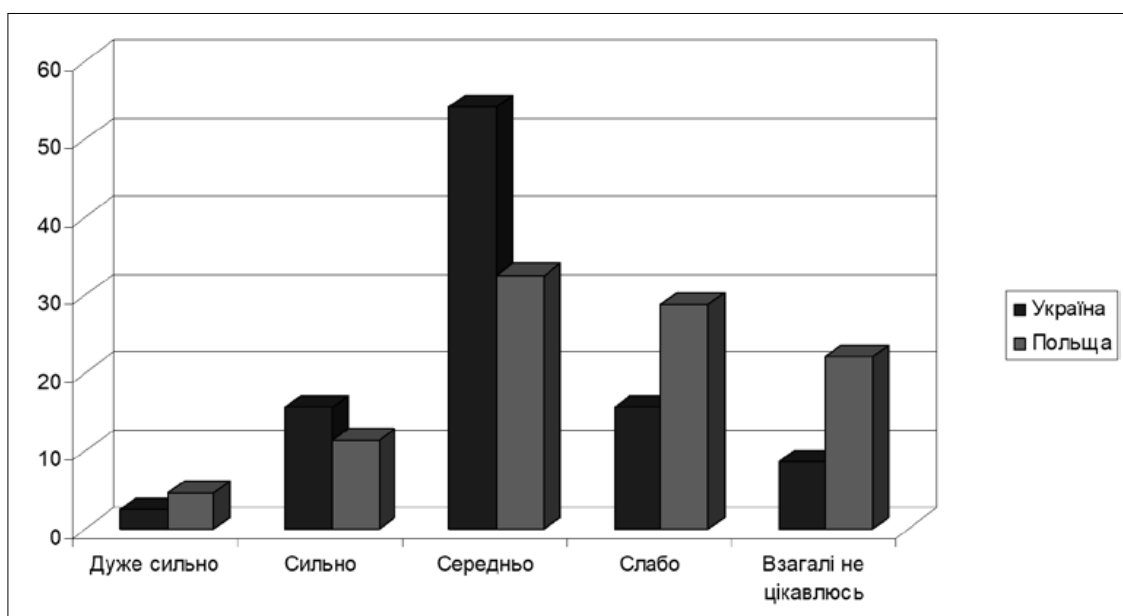

Рис. 2. Порівняльний аналіз рівня зацікавлення політикою української та польської молоді, %

Джерело: укладено автором на основі масиву даних дослідження

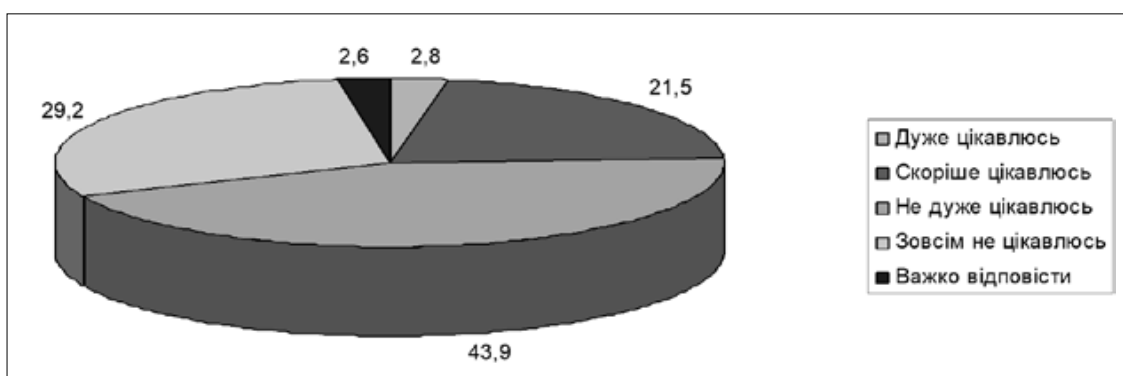

Рис. 3. Рівень зацікавлення політикою молоді, віком 18–29 років (%)

Джерело: укладено автором на основі [18]

рівень зацікавлення політикою наступної вікової групи молоді (від 18 до 29 років). Аналіз відповідей показує, що загалом цікавляться політикою 24,3% респондентів, не дуже цікавляться 43,9%, а тих, хто зовсім не цікавиться політикою – 29,2% [18, с. 29]. Розподіл відповідей на рисунку 3.

Зіставлення даних, представлених на рисунках 2 і 3, дає підстави до висновку, що з віком зростає рівень зацікавлення політикою молоді. Водночас з'являється група молоді, яка чітко артикулює байдуже ставлення до політики, яких ми можемо назвати абсентеїстами.

Дозволимо собі припустити, що випускники шкіл надалі навчаючись чи працюючи, в силу різних обставин, не досить успішно політично соціалізуються і відчужуються від політичного життя. На нашу думку, причини не досить активного зацікавлення молоді політичним життям різні. Одна з них – політичне незнання, якому протиставляється добра обізнаність в інших сферах, висока раціональність, із якою добиваються поставлених цілей в особистому житті. Незнання і заміщення понять сприяють тому, що не формуються навички політичної участі й політичний досвід. За даними цього ж опитування, лише третина молоді вважають, що їх участь потрібна для того, щоб ситуація в країні змінилася на краще, 47% такої потреби не відчують [18, с. 32].

Водночас вважаємо, що відсутність реального та дієвого верховенства права й системна безвідповідальність політичної еліти, що призводить до поступового унормування безвідповідальності на рівні повсякденних практик, сприяє ще більшому дистанціюванню молоді від політики, поширення в суспільстві настроїв апатії, песимізму та цинізму на тлі стійких патерналістських настановлень широких верств населення.

Однак, на нашу думку, не варто бути такими категоричними в плані відсутності зрушень у формуванні громадянської активності молодих українців. Протестні рухи під час українських Майданів, про які ми вже згадували, вказують на факт їх беззаперечного впливу на формування громадянських якостей молоді. Українські соціологи переконані у поступових якісних соціальних змінах після Євромайдану 2013 р. До цих подій українське суспільство характеризували як спільноту, а після – фіксують процес перетворення української спільноти у громаду [6]. Це зумовлює зростання ступеню соціального зчеплення і збільшує можливість творення громадянського суспільства. Цілком поділяємо думку експертів про те, що «демонстрація самоорганізації та самоврядування по всіх горизонталях і вертикалях на Майдані є яскравим підтвердженням реального громадянського суспільства» [6]. Американський професор Ф. Фукуяма вважає, що «Україна показала наявність у неї дуже потужного громадянського

суспільства, з яким потрібно рахуватися, але процес формування ще не завершено» [17].

Висновки. Отже, в сучасній Україні можна говорити про змішаний тип політичної культури молоді. У ньому домінують ознаки підданської та патріархальної культури, й лише починають проявлятися елементи активістської складової. Процес формування нового типу залежить від розвитку демократії, поширення нових цінностей, певних соціальних установок, готовності діяти іншим чином. З одного боку, модель політичної поведінки молодих українців містить характерні риси суспільства пострадянської трансформації. Це проявляється, в першу чергу, через політичну апатію та відчуження. За результатами емпіричних соціологічних досліджень, як у регіональному так і всеукраїнському вимірі простежується, як на наш погляд, недостатньо активне зацікавлення молоді політикою. З іншого боку, молоде покоління, яке виросло в умовах незалежності, через практику участі у Майданах, частіше демонструє ознаки нового типу політичної культури. Формуванню активістського типу сприятиме подальший процес демократизації в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Almond G., Verba S. The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Countries, Princeton, 1963. 574 p.
2. Almond G.A. Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*. 1956. Vol. 18. № 3. P. 391–514.
3. Verba S. Comparative Political Culture. Princeton, 1965. 513 p.
4. Zelena O., Hrynio M. Formation of the participant type of political culture of Ukrainian youth. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*. 2019. № 32(3). S. 107–117.
5. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. *Демократія / упор. О. Проценко*. Київ : Смолоскип, 2005. С. 254–263.
6. Блудша М. Українці дивні люди: якщо їх б'ють, а вони біжать, біжать захищати. 14 січня. *Ракурс*. 2014. URL: <http://ua.racurs.ua/426-ukrayinci-dyvni-ludy-yakscho-yih-b-ut-a-vony-bijat-to-bijat-zahyschaty-sociology>.
7. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. Умови громадянства / за ред. В.ван Стінбергена, Київ, 2005. С. 49–70. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/haber.htm>.
8. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. URL: http://platon.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_prosveshhenie/gerder_i_g_idei_k_filosofii_istorii_chelovechestva/11-1-0-801.
9. Головаха Є. Українське суспільство: тенденції соціальних змін до і після Євромайдану. URL: <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/.../golovaha-susp2015.pp>.
10. Джига Т. Сучасні тенденції становлення політичної культури українського суспільства. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/pm/pm_46/dzyga_suchasni.pdf.

11. Здіорук С. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період : монографія. Київ : НІСД, 2006.

12. Зелена О. Чинники формування національних і громадянських якостей молоді у процесі євроінтеграції. *Молодь у сучасних євроінтеграційних процесах: правові, історико-політичні та соціокультурні аспекти* : колективна монографія. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2017. С. 213–238.

13. Карнаух А. Становлення політичної культури молоді в умовах демократизації сучасного українського суспільства. Київ, 2006. 26 с.

14. Климончук В. Політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи. *Політичний менеджмент*. 2012. № 4–5. С. 72–80.

15. Липинський В. Листи до братів хліборобів: про ідею та організацію українського монархізму. Нью-Йорк : Булава, 1954. 580 с.

16. Нагорна Л. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. Київ : Стилос, 1998. 278 с.

17. Олбрайт М. Євромайдан – подія десятиліття. *Українська правда*. 2014. 12 січня. URL: <http://www.pravda.com.ua/photo-video/2014/01/12/7009379/>.

18. Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. Інформаційно-аналітичні матеріали фахової дискусії / Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: http://www.razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf

19. Соловей А., Штерн В. Політична культура сучасного українського суспільства (теоретико-методологічні виміри та суспільна практика). *Панорама політологічних студій*. 2012. Вип. 9. С. 26–32.

REFERENCES:

1. Almond G., Verba S. (1963). *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Countries*, Princeton, 574 p.

2. Gabriel A. Almond (1956). *Comparative Political Systems*, *The Journal of Politics*, Vol, 18, nr 3, s. 391–514.

3. Verba S. (1965). *Comparative Political Culture*, Princeton, 513 p.

4. Zelena O., Hrynio M. (2019). Formation of the participant type of political culture of Ukrainian youth. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*. Nr. 32(3). P. 107–117.

5. Barber B. (2005). Syl'na demokratiya: polityka uchashnytskoho typu. [Strong democracy: the participatory type policy]. *Demokratiya* : antol. / [upoiad. O. Protsenko]. Kyiv, Smoloskyp, p. 253–303.

6. Bludsha M. (2014). Ukrayintsici dyvni lyudy: yakscho yikh b'yut', a vony bizhat', bizhat' zakhyschaty. [Ukrainians are eccentric people: when they are beaten and they run, they run to defend]. *Rakurs*, January 14, <http://ua.racurs.ua/426-ukrayinci-dyvni-ludy-yakscho-yih-b-ut-a-vony-bijat-to-bijat-zahyschaty-sociology>

7. Habermas Yu., Gromadjanstvo i nacional'na identychnist'. [Citizenship and national identity]. <http://litopys.org.ua/rizne/haber.htm>

8. Herder J.G., Idei k filosofii i istorii chelovechestva. [Ideas for the philosophy of the history of humanity].

http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_prosheshhenie/gerder_i_g_idei_k_filosofii_istorii_chelovechestva/11-1-0-801.

9. Holovaha Ye.I. (2015). *Ukrayins'ke suspil'stvo: tendencyi social'nykh zmin do i pislia Yevromaidanu*. [Ukrainian society: the tendencies in social changes before and after the Euromaidan]. <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/.../golovaha-susp2015.pp>.

10. Dzhyga T. Suchasni tendencyi stanovlennia politychnoyi kul'tury ukrayins'koho suspil'stva. [Modern tendencies in the political culture of Ukrainian society]. http://www.ipiend.gov.ua/uploads/pm/pm_46/dzyga_suchasni.pdf

11. Zdioruk S. (2006). *Humanitarna polityka Ukrayins'koyi Derzhavy v novitniy period*. [The humanitarian policy of the Ukrainian State in the modern period]. Kyiv, NISD, 403 p. [in Ukrainian].

12. Zelena O. (2017). *Chynnyky formuvannya natsional'nykh i hromadyans'kykh yakostey molodi u protsesi yevrointegratsiyi*. [Factors of the formation of national and civic qualities of young people in the process of European integration]. *Molod' u suchasnykh yevrointegratsiynykh protsesakh: pravovi, istoryko-politychni ta sotsiokul'turni aspekty: collective monography*, Drohobych, p. 213–238. [in Ukrainian].

13. Karnaukh A. (2006). Abstract. *Stanovlennya politychnoyi kul'tury molodi v umovah demokratyzatsiyi suchasnoho ukrayins'koho suspil'stva*. [Formation of the youth political culture in the conditions of democratization of modern Ukrainian society]. Kyiv. 26 p. [in Ukrainian].

14. Klymonchuk V. (2012). *Politychna uchast' hromadian Ukrayiny yak vyjav antropohichnoho vymiru svobody*. [The political participation of Ukrainian citizens as an expression of the anthropological dimension of freedom]. *Politychnyj menedzhment*, № 4-5, p. 72–80. [in Ukrainian]

15. Lypynskiy V. (1995). *Lysty do brativ-khliborobiv pro ideyu i organizatsiyu ukryjins'koho monarkhizmu*. [Letters to the brothers ploughmen: About the idea and organization of Ukrainian monarchism]. Kyiv: Philadelphia.

16. Nahorna L. (1998). *Politychna kul'tura ukryjins'koho narodu: istorychna retrospektyva i suchasni realiyi*. [Political culture of the Ukrainian people: historical retrospective and modern realities]. Kyiv, 278 p. [in Ukrainian].

17. Albright M. *Yevromijdan – podyja desiatylittia*. [Euromaidan – the event of the decade]. *Ukrayins'ka pravda* 2014, January 12, <http://www.pravda.com.ua/photo-video/2014/01/12/7009379/>

18. *Politychna kul'tura ta parlamentaryzm v Ukraini: suchasnyj stan ta osnovni problemy*. Oleksandr Razumkov Center for Economic and Political Studies. 2017, December 14. http://www.razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf

19. Solovey A. M., Shtern V. Yu. (2012). *Politychna kul'tura suchasnoho ukrayins'koho suspil'stva (teoretyko-metodolohichni vymiry ta suspil'na praktyka)*. [Political culture of modern Ukrainian society (theoretical and methodological dimensions and social practice)]. *Panorama politolohichnykh studiy*. *Naukovyy visnyk RDHU*, Vyp. 9, p. 258. [in Ukrainian].

The young generation in the political culture coordinates of Ukraine

Zelena Oksana Yaroslavivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Law, Sociology and Political Science
of Ivan Franko Drohobych State
Pedagogical University
Ivan Franko str., 24, Drohobych, Ukraine

The perspective of the development of democratic Ukraine is connected with the peculiarities of the formation of the political culture of the youth, its political values, political choice and attitude to the authority. The purpose of the article is a theoretical and empirical analysis of the type of political culture of the modern young generation in Ukrainian society. During the writing of the article, general scientific and special methods of research were used, in particular, methods of theoretical generalization, political science analysis and synthesis of the phenomenon of political culture, as well as structural and functional method. The empirical basis for the study was the sociological project "The Borderline Youth: Drohobych – Przemysl" and the results of a sociological survey conducted by the Centre for Economic and Political Studies named after Alexander Razumkov in September, 2017.

The article investigates the type of the political culture of Ukrainian youth. The article analyzes theoretical foundations of political culture as a sociocultural phenomenon. One of the means of comprehensive knowledge of the value models of political cultures is its typology. The specificity of the combination of pure types of political culture and the formation of mixed forms is highlighted. The attention is focused on the characteristic of the activist type, without the developed features without which it is impossible to form the so-called civic culture. The necessity of a new approach in determining the role of youth in political processes and the formation of a new type of political culture are substantiated. It is determined that active and responsible citizens can be brought up only in the conditions of democracy. The author shows that the young generation that grew up during the time of independence, through the practice of participation in Maidan, demonstrates the features of a new type of political culture. On the basis of empirical data the level of attitude of youth towards politics has been demonstrated and the prospects for the development of democracy and the formation of an activist type of political culture have been outlined.

Key words: political culture, youth, types of political culture, political participation, civic culture.

Точицький
Микола Станіславович

Поняття політичної культури у світлі сучасних політологічних дискусій

УДК 008:32]:17.023.36
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-49-53>

Точицький Микола Станіславович
здобувач
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна

У статті розглянуто проблему формування політичної культури громадян, яка була, є й ще довго буде залишатись однією з провідних проблем сучасного політологічного дискурсу. І це зрозуміло. Від якості політичної культури наряду залежать процеси суспільно-політичного розвитку у конкретній державі, в тому числі й в Україні.

Метою статті є узагальнення сучасного розуміння та трактування поняття політичної культури у вітчизняному та зарубіжному політологічному дискурсі останнього десятиліття. Наукові завдання: встановити, що політична культура визначає особливості поведінки всіх суб'єктів політичного поля; підтвердити, що вона є підґрунтям для розвитку інших суспільно-політичних явищ і процесів.

Увагу приділено українському суспільству, що стверджується як європейсько-цивілізаційний феномен, а тому потребує нової, відмінної від тоталітарного способу життя, культури політичного мислення і дії. Встановлено, що процес створення такої культури буде ефективним тільки при умові його забезпеченні відповідними науковими розробками, узагальнення вже напрацьованих політологічних досліджень, критичного запозичення теоретичних і практичних результатів формування політичної культури в розвинених країнах європейського і світового простору. Зроблено висновок, що політична культура суспільства й особистості є складним, багатоаспектним феноменом, який потребує детального наукового аналізу. В його центрі знаходиться поняття змісту і сенсу політичної культури. На їх аналізі й зосереджується ця стаття.

Ключові слова: людина, культура, політика, політична культура, культура політичного мислення; цінності, політичні ідеали, політичний досвід, політична поведінка.

Вступ. Як відомо, уперше термін «політична культура» використав німецький просвітителі І. Гердер. Він вважав, що концепція політичної культури впливатиме на політичну науку і практику. Політична культура може розглядатися як сукупність цінностей, установок, переконань, орієнтацій і символів, що їх виражають, які є загальноприйнятими і слугують впорядкуванню політичного досвіду і регулюванню політичної поведінки усіх членів суспільства. Вона включає в себе не тільки політичні ідеали, цінності, установки, а й діючі норми політичного життя. Політична культура визначає найбільш типові зразки і правила поведінки, взаємодії влади, індивідуума й суспільства та реалізацію їх через засоби масової інформації й комунікації [1, с. 20].

У сучасному політологічному дискурсі фахівці розставляють різноманітні акценти щодо розуміння політичної культури. Узагальнюючи методологічні підходи до цієї проблематики А. Соловей та В. Штерн підкреслюють, що сучасні вітчизняні дослідження феномену політичної культури можна класифікувати залежно від підходів, які беруться за основу, на: прихильників соціологічного аналізу сучасного стану політичної культури (В. Андрущенко, Є. Бистрицький, І. Буров, Є. Головаха, Н. Паніна, Т. Панченко, Ю. Пахомов, М. Чурілов та ін.); дослідження, що виходять із розуміння політичної культури як сфери взаємодії політики, культури, моралі, тобто як предмету політичної філософії чи політичної етики (В. Бех, К. Ващенко, О. Корнієвський, В. Кремень, Г. Колодка, Є. Комарова, Ф. Рудич, М. Степико, М. Ходаківський та ін.).

Політичну культуру у контексті української ментальності вивчають В. Лісовий, В. Бебик, М. Головатий, В. Ребало, О. Рудакевич та ін. У свою чергу, розглядаючи політичну культуру як соціокультурний феномен, закордонні автори по-різному підходили до тлумачення цього поняття. Загалом же виділилось три основні підходи: об'єктивістський підхід (Р. Карр, М. Бернстайн, Р. Такер та ін.), де політична культура – це культура поведінки в політиці; суб'єктивістський підхід (М. Фуко, Ю. Хабермас та ін.), де політична культура – це нав'язування індивіду політичних змістів і орієнтацій; конструкціоністський підхід (Г. Алмонд, С. Верба, С. Ліпсет, С. Вайт, Р. Лейн, Р. Інглехарт, В. Вільденбанд, М. Вебер, В. Дільтей, Ф. Ніцше, Т. Риккерт, П. Соркін, А. Тойбі, М. Шелер, О. Шпенглер, О. Панарін та ін.), який передбачає ціннісне розуміння політики і політичної культури [2, с. 28–29].

Метою статті є узагальнення сучасного розуміння та трактування поняття політичної культури у вітчизняному та зарубіжному політологічному дискурсі останнього десятиліття. Наукові завдання: – встановити, що політична культура визначає особливості поведінки всіх суб'єктів політичного поля; підтвердити, що вона є підґрунтям для розвитку інших суспільно-політичних явищ та процесів.

Конкретизуючи вищезначені теоретико-методологічні позиції, зупинимось більш детально на поглядах окремих дослідників. Так, В. Бебик трактує поняття «політична культура» як якісний параметр політичного життя суспільства, що характеризує ступінь розвитку і співвідношення

між правовими, соціальними та психологічними регуляторами функціонування політичної сфери суспільства. Останні сприяють політичній соціалізації особистості, конституювані в соціально-політичних інститутах, суспільній свідомості та політичній практиці [3, с. 232–233].

Дослідники В. Пасісниченко та І. Пасісниченко зауважують, що поняття політичної культури в соціальній теорії належить до числа тих, які вважаються найбільш суперечливими. Його активне використання науковцями зовсім не заважає їм нехтувати ним коли мова йде про визначення базових чинників. Опираючись ідеалістичній абсолютизації ролі культури, вони зазвичай потрапляють під вплив ідеї вторинності культури. Інтелектуальне коріння такої недооцінки культури в цілому та політичної культури зокрема слід шукати у наслідках домінування детерміністичних теорій марксизму, структуралізму та структурного функціоналізму. Усі вони виходили з того, що культура є вторинною по відношенню до матеріальних факторів, первинних економічних і політичних структур як головних детермінантів. Якщо ж зважити на те, що «опальний» концепт культури спромігся хоч якось представити себе у царині соціальної теорії саме через поняття політичної культури, то суперечності навколо нього не видаються дивними [4, с. 105–106].

Можна погодитися з вищезазначеними дослідниками, що визначення поняття «політична культура» напряму залежить від обраних науковцем теоретико-методологічних позицій.

З практичного погляду політична культура – це поняття, яке найближче підводить нас до розуміння атмосфери політичного життя, специфічності і неповторності у кожній країні і навіть у різних її частинах. Без неї неможливо збагнути, чому певна кількість індивідів обирає ту чи іншу політичну орієнтацію, форму політичної поведінки, чому однотипні політичні інституції по-різному діють або по-різному сприймаються у різних країнах. Тобто, політична культура – це унікальне за складністю і багатством змісту явище, яке має свою внутрішню структуру і систему взаємозв'язків з іншими суспільними явищами. Без вивчення політичної культури неможливо дослідити політичне життя будь-якого суспільства. Можна сказати, що політична культура є матрицею політичного процесу, тобто віддзеркалює діяльність усіх структур політичної системи, виступає складовою політичної сфери. Політична культура присутня у всій сукупності відношень, які складаються між учасниками політичного процесу, здійснює вплив на форми організації державної влади, будову її інститутів, дозволяє правильно і ефективно регулювати відносини між державою і громадянським суспільством, забезпечує соціальний консенсус. Для того, аби визначити зв'язок політичної культури з політичним режимом та її місце в ньому, необхідно розуміти яким чином

режим характеризує політичну систему, а також розуміти порядок взаємовідносин громадян, суспільства і політичної влади [5, с. 16].

Традиційно низка фахівців аналізують політичну культуру у взаємозв'язку з політичною соціалізацією особистості, визначаючи її одним з базових чинників входження людини у суспільно-політичні процеси. Так, О. Ващенко справедливо вказує, що зазвичай лише високий рівень політичної культури, що складався протягом століть історико-культурного розвитку та має міцний соціально-аксіологічний фундамент, здатний забезпечити суспільство стабільними та ефективними механізмами політичної соціалізації особистості. Політична культура має фундаментальний, суспільно-формулюючий характер. Відповідно, від рівня і характеру політичної культури конкретного суспільства залежать можливості політичної соціалізації особистості в ньому. Водночас саме в процесі політичної соціалізації особистістю набувається певний ціннісно-смысловий фундамент політично-культурного характеру [6, с. 518].

Вочевидь політичну культуру як суспільне явище можна зрозуміти враховуючи як теоретичну, так і практичну складові частини. Загальне розуміння політичної культури завжди корелюється особливостями соціально-політичного розвитку певної держави, менталітетом народу, існуючими політичними традиціями тощо.

Т. Бельська, спираючись на дослідження польського політолога К. Опалека, зазначає, що всі численні дефініції політичної культури, сформульовані науковцями можна класифікувати за чотирма основними напрямками: 1) «суб'єктивні» або «психологічні», до яких належать визначення здійснені Г. Алмондом і його послідовниками; 2) «об'єктивні», які розглядають «політичну культуру» як систему владних зразків, «стандартів» поведінки суб'єктів політичної системи; 3) «евристичні», які визначають «політичну культуру» як вибір певних зразків політичних орієнтацій, сприяють стабільності політичної системи; 4) «всеохоплюючі», що визначають культуру через перелік її об'єктів та елементів без узагальнюючих характеристик з причини надзвичайної складності певного соціального феномену [7, с. 67].

Прикладом четвертого напряму у трактуванні політичної культури є думка І. Поліщука, який вважає, що політична культура – це сукупність типових, відносно сталих знань, уявлень, настанов, переконань, цінностей, орієнтацій, зразків поведінки, символів, яка склалася внаслідок історичного досвіду попередніх генерацій національної (соціальної) спільноти, транслюється від покоління до покоління, але має істотний трансформаційний потенціал і виявляється в діяльності суб'єктів політичного процесу і функціонуванні політичних інститутів [8, с. 195].

Необхідно зазначити, що різноманітні аспекти розуміння політичної культури активно дебатувалися й у західній політологічній думці. Зокрема, В. Рейсінгер узагальнив основні вразливі аспекти теорій політичної культури, які не дозволяють визначити межі та сутнісні відмінності між політичною культурою політичної еліти і загальною політичною культурою суспільства, інтегрувати політичні орієнтації окремих осіб у колективні, визначити межі взаємодії між культурою і політичними інститутами, вплив політичної культури на результати політичної діяльності. Дослідник також розглядає засади компонентної інтеграції різних елементів політичної культури, вказуючи на відмінність розуміння політичної культури як сукупності і як системи: «Щоразу, коли використовують поняття політичної культури як одиначної змінної з множинністю компонентів (орієнтації, цінності чи будь-що інше), необхідно прояснити та визначити методи, за допомогою яких зібрано ці компоненти... Якщо брати за вихідне положення, що політична культура «агрегує» компоненти, тоді треба знати особливості когнітивного зв'язку між орієнтаціями...» Проте існує й інший підхід, згідно з яким «політична культура не складається з настанов, орієнтацій, а продукує їх». Розглядаючи політичну культуру як джерело, що «продукує» зазначені вище елементи, вихідним можна вважати положення про існування феномену як певної цілісності, з якої у процесі аналізу виокремлюють складові. Таке абстрактне зображення політичної культури, як правило, зводиться до розуміння феномену як системи, що супроводжується введенням до аналізу додаткових категорій: цілісності, зв'язків і залежностей між складовими елементами тощо. Якщо політичну культуру розглядають як «агрегат» певних елементів – «те, що збирається з чогось», неминучим постає питання суб'єкта – носія політичної культури: власне, «чому й у який спосіб із елементів структури особистості утворюється політична культура як ознака всього суспільства?» [9, с. 334].

У свою чергу, розмірковуючи над сутністю політичної культури, Д. Елкінз і Р. Симеон намагаються зрозуміти його «логічний статус», а саме: є воно дескриптивним та використовуваним для позначення ознак спільноти (настанов, традицій, звичок тощо) чи ж його можна розглядати як спосіб пояснення політичних процесів? [10, с. 129].

Натомість Р. Лейн стверджує, що тлумачення політичної культури як «сукупності певних елементів» – індикаторів аналізу політичного життя різних суспільств (у кожному окремому дослідженні їх кількість і якість визначають по-різному) – «дає змогу вивчати явища, що перебувають на поверхні – ставлення та поведінку, у той час, коли для того, щоб зрозуміти, чому і як вони виникають, необхідно розглядати політичну культуру глибше, системно» [11, с. 367].

Аналізуючи погляди представників західної політичної думки, М. Гордієнко констатує, що у свій час Л. Пай підкреслював, що уявлення про політичну культуру припускає, що настанови, почуття і знання, які визначають політичну поведінку в будь-якому суспільстві й керують нею, – це не просто випадкова сукупність, а внутрішньо послідовна єдність взаємообумовлених елементів, що посилюють один одного. Однак ця теза зовсім не передбачає уніфікацію політичної культури. Адже в будь-якому суспільстві його елітні прошарки здебільшого дотримуються відмінних від широкого загалу культурних цінностей. Переконливі аргументи Р. Інглгарта доводять, що політична культура може бути вирішальною ланкою між економічним розвитком і демократією [12, с. 281].

Одним з напрямків політологічних дискусій щодо поняття «політична культура» стало виокремлення цивілізаційних особливостей існування цього феномена. Зокрема, вищезгадуваний науковець Л. Пай зосередив увагу на особливостях «західного» й «незахідного» політичного процесу, що дало йому можливість виявити характерні риси політичної культури різних країн світу. Так Л. Пай називає такі особливості та закономірності «незахідного» політичного процесу, що є визначальними чинниками відповідного типу політичної культури. В незахідних суспільствах політична сфера не чітко відділена від суспільних і особистих взаємовідносин; політичні партії зазвичай виступають представниками певного світогляду, певного способу життя; велика кількість різних клів є характерною рисою незахідного політичного процесу; особливості політичної лояльності надають лідерам політичних груп незахідних суспільств досить високу міру свободи у виборі як довготривалої, так і короткострокової стратегії; опозиційні партії і еліти, що претендують на владу, часто стають ініціаторами революційних рухів; для незахідного політичного процесу характерна відсутність інтеграції його учасників, що є похідною відсутності єдиної системи комунікації в суспільстві; незахідний політичний процес відрізняється високими темпами рекрутування нових політиків; для незахідного політичного процесу характерні серйозні відмінності в політичних уподобаннях різних поколінь; немає єдиної думки з приводу легітимності цілей і засобів політичних дій; процес прийняття політичних рішень в незначній мірі залежить від інтенсивності і масштабності політичних дискусій; дуже висока взаємозаміна політичних ролей; наявність порівняно малої кількості організованих груп інтересів, що володіють певною функціональною роллю; лідери намагаються бути популярними у всього суспільства, не поділяючи його на групи; аморфний характер аполітичного процесу сприяє тому, що позиції лідерів з питань міжнародних відносин визначені більш чітко, ніж з питань

внутрішньої політики; емоційні і експресивні аспекти політики часто переважають над процесами розв'язання проблем і визначення державної політики; домінуючим типом лідерства є харизматичний; політична система функціонує в основному без участі політичних брокерів [13, с. 24–26].

Відповідно західний тип політичної культури зорієнтований на відкритість, демократичність, наявність комунікації між народом і владою, чітке дотримання законів і процедур у здійсненні політичних дій, підтримання конкурентного політичного середовища як запоруки прийняття найбільш раціональних і вмотивованих рішень тощо.

Отже, політична культура характеризує конкретне суспільство (англійське, німецьке, українське), тому, враховуючи специфіку національного характеру, ментальність народу, можна говорити про самобутність політичних культур різних країн [14, с. 127]. У цьому контексті науковці продовжують дискусії з приводу співвідношення у політичній культурі певних цивілізацій й народів загальних та специфічних рис, особливостей їх взаємодії та взаємовпливу в умовах глобалізації. Загалом, на думку фахівців, політична культура виражає:

- 1) динаміку традицій у сфері державної влади;
- 2) втілення політичних традицій та розвиток у сучасному контексті;
- 3) вплив збережених традицій на формування традиції майбутнього [15, с. 178].

Висновки. Таким чином, політична культура постає як питома тло для подальшого розвитку суспільно-політичних процесів, вона вбирає в себе традиції, уявлення, настанови, норми, практики взаємодії громадян з політичною владою, відображає особливості захисту громадянами своїх базових інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Городенко Л.М. Політична культура: до визначення понять. *Українське журналістикознавство*. 2014. Вип. 15. С. 19–25.
2. Соловей А.М. Політична культура сучасного українського суспільства (теоретико-методологічні виміри та суспільна практика. *Панорама політологічних студій*. 2012. Вип. 9. С. 26–32.
3. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина : монографія. Київ : МАУП, 2003. 424 с.
4. Пасісниченко В.Л. В пошуках теорії політичної культури: проблеми концептуалізації поняття. *Сучасне суспільство*. 2014. Вип. 1. С. 105–116.
5. Нагорна. Л. Політична культура і культура політики: етичні аспекти. *Політичний менеджмент*. 2009. № 6. С. 14–24.
6. Ващенко О. Формування політичної культури особистості як мета політичної соціалізації. *Гілея*. 2013. Вип. 65. С. 515–522.
7. Бельська Т. Політична культура як ціннісна складова громадянського суспільства. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 3. С. 66–72.

8. Поліщук І. О. Політична культура: дефініція, структура та функції. *Міжнародний «круглий стіл» «Правова та політична культура соціуму за умов його модернізації» (12 квітня 2013 р.)*. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 3 (17). С. 194–196.

9. Reisinger W. The Renaissance of a Rubric: Political Culture as Concept and Theory. *International Journal of Public Opinion Research*. 1995. Vol. 7. № 4. P. 328–352.

10. Elkins D. Cause in Search of Its Effect, or What Does Political Culture Explain? *Comparative Politics*. 1979. Vol. 11. № 2. P. 127–145.

11. Lane R. Political Culture: Residual Category or General Theory? *Comparative Political Studies*. 1992. Vol. 25. P. 362–387.

12. Гордієнко М. Еволюція феномена політичної культури в процесі соціальної модернізації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : *Культурологія*. 2010. Вип. 5. С. 276–291.

13. Политические системы и политические культуры Востока / под ред. А.Д. Воскресенского. Москва : АСТ; Восток-Запад, 2007. 829 с.

14. Юрій М.Ф. Політологія : навчальний посібник. Київ : Дакор, КНТ, 2006. 416 с.

15. Царенко О. О. Політична культура як чинник впливу на політичну поведінку громадян. *Панорама політологічних студій*. 2013. Вип. 10. С. 176–182.

REFERENCES:

1. Horodenko L.M. Politychna kultura: do vyznachennia poniat. *Ukrainske zhurnalistykoznavstvo*. 2014. Vyp. 15. S. 19–25.
2. Solovei A.M., Shtern V.Yu. Politychna kultura suchasnoho ukrainskoho suspilstva (teoretyko-metodolohichni vymiry ta suspilna praktyka. *Panorama politolohichnykh studii*. 2012. Vyp. 9. S. 26–32.
3. Bebyk V.M. Politolohiia dlia polityka i hromadyanyna: monohrafiia. K. : MAUP, 2003. 424 s.
4. Pasisnychenko V.L. V poshukakh teorii politychnoi kultury: problemy kontseptualizatsii poniattia. *Suchasne suspilstvo*. 2014. Vyp. 1. S. 105–116.
5. Nahorna. L. Politychna kultura i kultura polityky: etychni aspekty. *Politychnyi menedzhment*. 2009. № 6. S. 14–24.
6. Vashchenko O. Formuvannia politychnoi kultury osobystosti yak meta politychnoi sotsializatsii. *Hileia*. 2013. Vyp. 65. S. 515–522.
7. Bielska T. Politychna kultura yak tsinnisna skladova hromadianskoho suspilstva. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. 2014. Vyp. 3. S. 66–72.
8. Polishchuk I.O. Politychna kultura: definitsiia, struktura ta funksi: *Mizhnarodnyi kruhlyi stil Pravova ta politychna kultura sotsiumu za umov yoho modernizatsii*(12 kvit. 2013 r.)). *Visnyk Natsionalnoho universytetu Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*. 2013. № 3 (17). S. 194–196.
9. Reisinger W. The Renaissance of a Rubric: Political Culture as Concept and Theory. *International Journal of Public Opinion Research*. 1995. Vol. 7. № 4. P. 328–352.

10. Elkins D. Cause in Search of Its Effect, or What Does Political Culture Explain? *Comparative Politics*. 1979. Vol. 11. № 2. S. 127–145.

11. Lane R. Political Culture : Residual Category or General Theory? *Comparative Political Studies*. 1992. Vol. 25. P. 362–387.

12. Hordiienko M. Evoliutsiia fenomena politychnoi kultury v protsesi sotsialnoi modernizatsii. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademii. Ser.: Kulturolohiia*. 2010. Vyp. 5. S. 276–291.

13. Polytycheskye systemy y polytycheskye kultury Vostoka / pod red. A.D. Voskresenskoho. M.: AST; Vostok-Zapad, 2007. 829 s.

14. Yurii M.F. Politolohiia: navch. posib. K.: Dakor, KNT, 2006. 416 s.

15. Tsarenko O.O. Politychna kultura yak chynnyk vplyvu na politychnu povedinku hromadian. *Panorama politolohichnykh studii*. 2013. Vyp. 10. S. 176–182.

Concept of the political culture in the light of contemporary political science discussions

Tochytyskyi Mykola Stanislavovych

External Doctorate Student
of National Pedagogical
Dragomanov University
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine

The article considers the problem of the formation of the political culture of citizens, which was, is and will remain one of the leading problems of modern political discourse. This is understandable. The quality of political culture directly affects the processes of socio-political development in a particular state, including Ukraine.

The aim of the article is to generalise the modern understanding and interpretation of the concept of the political culture in the domestic and foreign political science discourse of the last decade. Scientific tasks: to establish that the political culture determines the peculiarities of behavior of all subjects of the political field; to confirm that it is the basis for the development of other socio-political phenomena and processes.

It is established that political culture determines the peculiarities of behaviour of all the subjects of the political field and is the basis for the development of other socio-political phenomena and processes. Attention is paid to the Ukrainian society, which is affirmed as a European-civilization phenomenon, and therefore needs a new, different from the totalitarian way of life, the culture of political thinking and action. It is established that the process of creation of such a culture will be effective only if it is provided with appropriate scientific developments, a generalisation of already developed political researches, critical borrowing of theoretical and practical results of political culture formation in developed countries of Europe and world. It is concluded that the political culture of the society and personality is a complex, multidimensional phenomenon that requires detailed scientific analysis. It focuses on the concept of the content and meaning of political culture and our article is focused on it.

Key words: man, culture, politics, political culture, culture of political thinking; values, political ideals, political experience, political behaviour.

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Лялька
Юлія Михайлівна

Програма «Great» як один з інструментаріїв публічної дипломатії Великої Британії

УДК 327
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-54-58>

Лялька Юлія Михайлівна
аспірантка кафедри міжнародної
інформації
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна

У статті детально розглянуто і проаналізовано ініціативи британського уряду з «ребрендингу» іміджу Сполученого Королівства для закордонної аудиторії. Програма Cool Britannia кінця 1990-х – початку 2000-х рр. було сприйнята скептично, тоді як програма GREAT Britain (або GREAT), що запускала перед Олімпійськими іграми в Лондоні у 2012 р. дозволила Сполученому Королівству досягти значних успіхів у застосуванні «м'якої сили».

Виокремлюються два вектори розуміння програми GREAT – широке і вузьке. Якщо в широкому контексті вона розуміється як координація різних відомств і організацій: Міністерства закордонних справ і у справах Співдружності, Міністерства культури, ЗМІ та спорту, Британської ради, Департаменту з торгівлі та інвестицій, Британського управління по туризму (VisitBritain) та інших, то у більш широкому контексті вона використовується як сполучна ланка між минулим і сьогоденням країни. Однак в даному випадку велич в сучасному світі переосмислюється і зв'язується з новими атрибутами: не з армією, територією або економічною потужністю, а з такими явищами як освіта, культурна спадщина, інновації, туризм, креативність, тощо.

Обґрунтовано і доведено, що після не цілком вдалих спроб різко змінити вектор британської «м'якої сили» при лейбористському уряді Тоні Блера, правлячі еліти повернулися до більш збалансованої політики, приділяючи велику увагу забезпеченню міжвідомчої взаємодії. Програма GREAT дозволила Сполученому Королівству досягти значних успіхів у застосуванні «м'якої сили». За даними державних статистичних служб, а також згідно з даними міжнародних організацій, Велика Британія – це одне з найбільш привабливих напрямків для отримання освіти, імміграції та туризму. Країна зберігає свої позиції і вплив у міжнародних організаціях, має авторитет в області науки, культури і мистецтва та є одним з найбільших донорів програм сприяння розвитку. Досвід Великої Британії щодо практичного застосування складної з теоретичного та прикладного поглядів концепції «м'якої сили» в зовнішній політиці, безумовно, становить інтерес і має враховуватися як при плануванні української політики на британському напрямку, так і при організації роботи інститутів і механізмів, націлених на збільшення «м'якої сили» нашої країни.

Ключові слова: Велика Британія, публічна дипломатія, «м'яка сила», програма GREAT.

Вступ Термін «м'яка сила» (soft power) був запропонований американським політологом Джо-зефом Неем в кінці минулого століття. У статті з однойменною назвою, опублікованій в журналі Foreign Policy в 1990 р., [1, с. 94] він міркує про нову конфігурацію світового порядку після закінчення Холодної війни. Під «м'якою силою» Ней має на увазі силу, засновану на привабливості національної культури та зовнішньої політики, протиставляючи її «жорсткій силі», що базується на примусі або підкупі. Він вважає, що в світі все більше значення мають не тільки військові та економічні можливості держави, а й «здатність переконувати інших», тому успіх держави залежить не тільки від військової або економічної могутності, а й від здатності бути привабливим, домагаючись того, щоб «інші хотіли того ж, чого хочеш ти».

Велика Британія є одним з визнаних світових лідерів у області використання «м'якої сили». Важливою особливістю британської політики «м'якої сили» є прагнення налагодити координацію і взаємодію між різними відомствами і інститутами. Це

проявляється в різних формах: від створення різного роду міжвідомчих комісій, комітетів та робочих груп і до масштабних програм в цій сфері. Комплексна програма GREAT Britain – це один з найбільш показових прикладів таких програм.

Мета пропонованої статті – висвітлити і проаналізувати ключові аспекти функціонування програми GREAT Britain та довести можливості запровадження такого досвіду в українських реаліях.

Результати. GREAT Britain (або GREAT) була запущена напередодні літніх Олімпійських ігор в Лондоні в 2012 р. Після того як в 2005 р. заявка міста на проведення Олімпійських ігор була схвалена Міжнародним олімпійським комітетом, почалася підготовка до спортивного заходу, за який відповідав спеціально створений Лондонський організаційний комітет Олімпійських ігор. Одним із завдань комітету також був розгляд Олімпійських ігор в ширшому контексті, щоб вони послужили подальшій популяризації британської столиці та Сполученого Королівства.

Заявка на проведення Олімпіади в 2005 р. та значна частина підготовчих робіт виконувалася

ще за лейбористів. На початку 2011 р., вже після приходу до влади коаліційного режиму Девіда Кемерона – Ніка Клегга, в урядових структурах був запущений процес обговорення нового бренду, покликано збільшити економічний ефект від проведення ігор. Внаслідок цих обговорень уряд затвердив програму GREAT. Її ключовою рисою стала координація різних відомств і організацій: Міністерства закордонних справ і у справах Співдружності, Міністерства культури, ЗМІ та спорту, Британської ради, Департаменту з торгівлі та інвестицій, Британського управління по туризму (VisitBritain) та інших. Також кампанію підтримали представники британського бізнесу, в тому числі: авіакомпанія British Airways, телекомунікаційна корпорація BT, тощо. [2]

Під час запуску програми GREAT багато ЗМІ порівнювали її з ініціативою Cool Britannia кінця 1990-х – початку 2000-х рр. Словосполучення Cool Britannia («класна», «крута» Британія) використовувалося у пресі для позначення ряду ініціатив «нових лейбористів» і їхнього лідера Тоні Блера. Після перемоги на загальних парламентських виборах в 1997 р. партія лейбористів заявила про необхідність перегляду сформованого за кордоном іміджу Великобританії. Найбільш докладно аргументи прихильників «ребрендингу» країни викладені в брошурі пов'язаного з партією лейбористів аналітичного центру Demos.

Автор брошури політолог Марк Леонард писав про необхідність подолати стереотипи, що склалися про Велику Британію, тобто відійти від образу традиційної консервативної країни в стані застою та представити Сполучене Королівство як сучасну, динамічно розвинену та технологічну країну. Марк Леонард стверджував, що жителі інших країн бачать Британію як «парк розваг з королівською родиною і зеленими пагорбами», а також як країну з «поганою їжею, поганою погодою і зарозумілими людьми», а це серйозно шкодить Великій Британії, насамперед – її економіці. [3] Він стверджував, що ще одним підтвердженням відсталості бренду «Британія» є те, що такі компанії як British Telecom, British Gas, British Home Stores і British Airport позбулися прикметника «British» в своїх назвах. На його думку, це говорить про те, що асоціації з Великою Британією сприймаються як перешкода сучасному бізнесу, тому компанії прагнуть дистанціюватися від своєї країни.

Крім того, Марк Леонард посилався на маркетингове дослідження, проведене раніше компанією British Telecom по всьому світу. Його результати показали, що в ряді країн, зокрема в Японії, слово «British» в назві бренду асоціювалося з чимось «з минулого» і «колоніальним» і не відповідало уявленням про інноваційну та технологічну британську індустрію. Саме це, за словами автора, призвело до того, що керівництво компанії змінило назву British Telecom на BT.

Ідея про модернізацію іміджу країни в цілому гармонійно поєднувалася з політикою «нових лейбористів», які взяли курс на оновлення у всіх сферах. Уряд Тоні Блера спробував переглянути позиціонування Великобританії в світі. Якщо використовувати маркетингові терміни, то влада спробувала провести «ребрендинг» Сполученого Королівства, оновити його імідж і тим самим підвищити привабливість серед зарубіжних цільових аудиторій.

Ініціативи, які уряд Тоні Блера запустив в 1997–1998 рр., були покликані змінити ситуацію і представити Велику Британію як сучасну, інноваційну і динамічну країну. У пресі кампанія по оновленню іміджу країни отримала назву Cool Britannia. Словосполучення до цього використовувалося в ЗМІ і навіть у рекламі морозива, однак остаточно закріпилася саме за кампанією «нових лейбористів». ЗМІ тиражували наступний вислів Тоні Блера про імідж Сполученого Королівства: «Я пишаюся минулим своєї країни, але я не хочу жити в ньому» [4].

Ініціативи уряду щодо ребрендингу Великої Британії спиралися на сучасні досягнення британської промисловості і культури. На перший план вийшли так звані творчі (креативні) індустрії: мода, дизайн та архітектура, розробка програмного забезпечення, анімація, музика, сучасне мистецтво і література, ТВ і медіа. Крім того, в рамках цієї політики була створена робоча група у Міністерстві закордонних справ, завданням якої було поліпшити імідж Британії за кордоном [5].

Однак надії на «нових лейбористів» не виправдалися, а широко розрекламована ініціатива дуже скоро стала об'єктом жорстокої критики. Уже в 1998 р. впливовий журнал The Economist заявив читачам, що немає нічого більш сумного, ніж спроби здаватися крутим [6].

Ініціатива Тоні Блера по «ребрендингу» Великої Британії сьогодні описується фахівцями з територіального маркетингу як хрестоматійний приклад невдалої кампанії. Надмірний акцент на модний, сучасний і передовий образ Британії не знайшов відгуку всередині країни. Cool Britannia виявилася занадто вузькою концепцією, пов'язаною виключно з міським, і навіть столичним способом життя. Забутими виявилися і різні території британської держави. Згадані «креативні індустрії» були сконцентровані на південному сході країни, в той час як такі значимі її частини як Шотландія і Уельс, виявилися за рамками кампанії. Крім того, ustalений образ країни не міг бути змінений за короткий час. У 1999 р., через два роки після приходу до влади «нових лейбористів», Британська рада замовила дослідження, присвячене образу країни в світі. Таке дослідження було проведено міжнародною соціологічною компанією Ipsos-MORI і опубліковано під назвою «В очах інших: як світ бачить Великобританію». Результати показали, що думка

про Велику Британію в світі за кілька років істотно не змінилася, незважаючи на риторику політичних лідерів [7].

Дослідження продемонструвало, що ставлення до Сполученого Королівства в світі в цілому доброзичливе. Однак в якості недоліків, властивих Великобританії, респонденти вказували надмірну традиційність, консерватизм і застій. У той же час значна частина учасників опитування відзначала традиції та багату культурну спадщину як сильні і привабливі сторони Британії. Загалом респонденти бачили Великобританію швидше традиційною, ніж сучасною країною.

Таким чином, ініціатива Cool Britannia, що передувала кампанії GREAT отримала в основному негативну оцінку і в цілому пов'язується в політичному дискурсі з суперечливою спадщиною Тоні Блера і «нових лейбористів». Тому запускаючи програму GREAT Britain, уряд консерваторів і ліберальних демократів прагнув дистанціюватися від ініціативи Cool Britannia. Чиновники, які брали участь у створенні та запуску програми GREAT, відзначають, що вони свідомо намагалися зробити нову програму несхожою на кампанію Cool Britannia не тільки тому, що остання занадто сильно асоціювалася з Тоні Блером, а й з метою підкреслити сильні сторони британської спадщини. Директор кампанії GREAT Britain в офісі прем'єр-міністра Конрад Берд наголошує той факт, що ініціатори кампанії прагнули показати як сучасну, так і старовинну Британію [8].

На відміну від ініціативи нових лейбористів, кампанія GREAT вийшла набагато більш широкою і всеохопною: замість акценту виключно на модне і технологічне, вона поєднує традиційне уявлення про Британію і більш сучасний і динамічний образ нинішньої країни. Це легко простежити як за гаслами кампанії, так і по візуальних образах, які вона використовувала – від традиційних британських пейзажів і елементів культурної спадщини до новинок сучасного дизайну і технологій.

Комітет з «м'якої сили» і впливу Великої Британії, посилаючись на матеріали, надані урядом, зазначає, що кампанія GREAT спрямована на те, щоб люди з усього світу приїжджали до Великобританії, вчилися і займалися бізнесом в країні, тобто кампанія об'єднує всю діяльність по просуванню Великобританії за кордоном під загальною вивіскою [9].

Спочатку кампанія була сприйнята з обережністю і недовірою, перш за все, британською пресою. Прем'єра-консерватора Девіда Кемерона критикували за непослідовність: його слова під час запуску кампанії GREAT про те, що Британія – це чудове (great) місце для туризму, інвестицій та роботи контрастували зі зробленими до цього заявами про «зруйноване та розколоте (broken) британське суспільство» та «зруйновану Британію» [10].

Однак якщо в кінці 1990-х і початку 2000-х рр. було зроблено спробу змістити фокус з традицій та історії в бік технологічного, сучасного і модного образу, то сьогодні в політиці «м'якої сили», в тому числі, в рамках реалізації програми GREAT Britain простежується більш зважений підхід, який прагне поєднати сучасність і багату культурну спадщину.

Згідно з офіційним формулюванням, кампанія спрямована на те, щоб надихнути світ на нове раціональне і емоційне сприйняття Великобританії в сьогоденні і майбутньому, на те, щоб показати, що це найкраща країна для туризму, інвестицій, отримання освіти і торгівлі.

Розробленим в рамках програми брендом GREAT користується 17 урядових департаментів і належних до них організацій. Секретаріат Кабінету міністрів координує роботу. Координаційну раду програми очолює Міністр з питань культури, ЗМІ і спорту.

Як показала практика, програма GREAT виявилася цілком успішною. Про це говорить рішення продовжувати кампанію, що спочатку замислювалася як доповнення до Олімпійських ігор в Лондоні, навіть після завершення Олімпіади. Результати ініціативи були розглянуті Комітетом з «м'якої сили» і впливу Великобританії в рамках парламентської сесії 2013–2014 рр., після чого Комітет рекомендував Уряду продовжити реалізацію кампанії, приділяючи увагу окремим культурним заходам, які потенційно здатні позитивно вплинути на туризм. Сприятливий ефект залишила Олімпіада, яка проходила з 27 липня по 12 серпня 2012 р. За результатами опитування, проведеного на замовлення Британської ради компанією Ipsos-MORI, 60% британців і 56% опитаних за кордоном вважають, що церемонія відкриття Олімпійських ігор успішно представила кращі досягнення як традиційної, так і сучасної Великої Британії [11].

Позитивні тренди показує і туристична галузь країни, при цьому сучасна культура відіграє певну роль в залученні туристів, хоча і менш значну, ніж культурна спадщина.

Чергове дослідження, проведене в кінці 2016 – початку 2017 рр. на замовлення Британської ради і присвячене сприйняттю Великої Британії в світі, показало, що хоча в якості представників сучасної британської культури респонденти насамперед називають Вільяма Шекспіра (серед інших представників також згадуються футболіст Девід Бекхем, королева Єлизавета II та письменниця Джоан Роулінг), проте зусилля з просування сучасного способу Великої Британії не пропали дарма. Так, більшість респондентів погоджується з твердженнями, що «Система освіти у Великій Британії сприяє творчості та інновацій», «Сфера мистецтва у Великій Британії є креативною та інноваційною» та «Велика Британія володіє провідними світовими інститутами (установами) у сфері мистецтва і культури» [12].

Назву програми – GREAT Britain або GREAT цікаво також розглянути в більш широкому контексті. У значенні «великий, велика» слово great використовується як сполучна ланка між минулим і сьогоденням країни. Однак в даному випадку велич в сучасному світі переосмислюється і зв'язується з новими атрибутами: не з армією, територією або економічною потужністю, а з такими явищами як освіта, культурна спадщина, інновації, туризм, креативність, тощо. Тобто автори даної програми прагнуть закріпити нове уявлення про велич і транслювати його як в світі, так і всередині країни. Замість того, щоб орієнтуватися на досягнення минулого і прагнути повернути «велич» в колишньому розумінні, за допомогою даної кампанії змінюється і закріплюється новий дискурс, переосмислюється сам термін «великий, велика». Слово great використовують у подвійному значенні, розуміючи під ним також «відмінно, круто» і відповідаючи тим самим вимогам часу.

Висновки Таким чином, після не цілком вдалих спроб різко змінити вектор британської «м'якої сили» при лейбористському уряді Тоні Блера, правлячі еліти повернулися до більш збалансованої політики, приділяючи велику увагу забезпеченню міжвідомчої взаємодії. Програма GREAT дозволила Сполученому Королівству досягти значних успіхів у застосуванні «м'якої сили». За даними державних статистичних служб, а також згідно з даними міжнародних організацій, Велика Британія – це одне з найбільш привабливих напрямків для отримання освіти, імміграції та туризму. Країна зберігає свої позиції та вплив у міжнародних організаціях, має авторитет в області науки, культури і мистецтва та є одним із найбільших донорів програм сприяння розвитку. Досвід Великої Британії щодо практичного застосування складної з теоретичного та прикладного поглядів концепції «м'якої сили» в зовнішній політиці, безумовно, становить інтерес і має враховуватися як при плануванні української політики на британському напрямку, так і при організації роботи інститутів і механізмів, націлених на збільшення «м'якої сили» нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Nye J. Public Diplomacy and Soft Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. № 616. С. 94–109.
2. BBC Україна. BBC News Україна. 2011. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/institutional/2011/09/00001_aboutus.html.
3. Leonard M. BritainTM. Renewing our identity. London, DEMOS, 1997. С. 84. URL: <http://www.demos.co.uk/files/britaintm.pdf>.
4. Hoge W. London Journal; Blair's 'Rebranded' Britain Is No Museum. *The New York Times*. 12.11.1997. URL: <http://www.nytimes.com/1997/11/12/world/london-journal-blair-s-rebranded-britain-is-no-museum.html>.

5. Трофименко М.В. Традиційна та публічна дипломатія Великої Британії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія*. 2014. Вип. 10. С. 123–133.

6. Compellingly dull. *The Economist*. 25.11.1999. URL: <http://www.economist.com/node/326836>.

7. AS OTHERS SEE US. Ipsos MORI. Lisa Fry, John Smith. 23.12.1999. URL: <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/as-others-see-us-report.pdf>

8. Revised transcript of evidence taken before The Select Committee on Soft Power and the UK's Influence Inquiry on Soft Power And The UK's Influence. Evidence Session № 19 Heard in Public Questions C. 310–328. URL: <http://www.parliament.uk/documents/lords-committees/soft-power-uk-influence/c021213Ev19.pdf>.

9. Zaharna R. Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives. *Routledge Handbook of Public Diplomacy* / Nancy Snow, Phillip M. Taylor [eds.]. London, NY : Routledge, 2009. С. 86–100.

10. Swaine J. David Cameron criticised over GREAT Britain campaign. *The Telegraph*. 22.09.2011. URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/david-cameron/8780563/David-Cameron-criticised-over-GREAT-Britaincampaign.html>.

11. 2012's strong overseas impact for the UK. / Ipsos-MORI. 18.12.2012. URL: <https://www.ipsosmori.com/researchpublications/researcharchive/3094/2012s-strong-overseas-impact-for-the-UK.aspx>

12. Culligan K., Dubber J., Lotten M. As Others See Us. Culture, attraction and soft power. London : British Council, 2014. С. 30. URL: <http://www.britishcouncil.org/sites/britishcouncil.uk2/files/as-others-see-us-report.pdf>

REFERENCES:

1. Nye, J. (2018). Public Diplomacy and Soft Power, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, № 616: 94–109.
2. BBC Ukraine (2011). URL: https://www.bbc.com/ukrainian/institutional/2011/09/00001_aboutus.html. (in Ukrainian)
3. Leonard, M. (1997). Britain TM. Renewing our identity. – London, DEMOS, 1997. URL: <http://www.demos.co.uk/files/britaintm.pdf>.
4. Hoge, W. (1997). London Journal; Blair's 'Rebranded' Britain Is No Museum, *The New York Times*. URL: <http://www.nytimes.com/1997/11/12/world/london-journal-blair-s-rebranded-britain-is-no-museum.html>.
5. Trofymenko, M. (2014). Tradycijna ta publiczna dyplomatiya Velykoyi Brytaniyi [Traditional and public diplomacy in the United Kingdom]. *Visnyk Mariupolskogo derzhavnogo universytetu. Seriya: istoriya, politologiya*, issue. 10, pp. 123–133.
6. Compellingly dull (1999). *The Economist*. URL: <http://www.economist.com/node/326836>.
7. As others see us (1999). Ipsos MORI. Lisa Fry, John Smith. URL: <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/as-others-see-us-report.pdf>
8. Revised transcript of evidence taken before The Select Committee on Soft Power and the UK's Influence Inquiry on Soft Power And The UK's Influence (2013). Evidence Session No 19 Heard in Public Questions: 310–328. URL: <http://www.parliament.uk/documents/lords-committees/soft-power-uk-influence/c021213Ev19.pdf>

9. Zaharna, R. (2009). Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives, *Routledge Handbook of Public Diplomacy* / Nancy Snow, Phillip M. Taylor [eds.], London, NY: Routledge: 86–100.

10. Swaine, J. (2011). David Cameron criticised over GREAT Britain campaign, *The Telegraph*. URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/david-cameron/8780563/David-Cameron-criticised-over-GREAT-Britaincampaign.html>.

11. 2012's strong overseas impact for the UK. (2012). Ipsos-MORI. URL: <https://www.ipsosmori.com/research-publications/researcharchive/3094/2012s-strong-overseas-impact-for-the-UK.aspx>

12. Culligan, K., Dubber, J., Lotten, M. (2014). As Others See Us. Culture, attraction and soft power, London: British Council. URL: <http://www.britishcouncil.org/sites/britishcouncil.uk2/files/as-others-see-us-report.pdf>

The “Great” program as one of the tools of British public diplomacy

Lialka Yuliia Mykhailivna

Postgraduate Student at the Department of International Information of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Illenka str., 36/1, Kyiv, Ukraine

The article considers the initiatives of the British government to change the image of the United Kingdom in the eyes of foreign audiences. The Cool Britannia programme in the late 1990s and early 2000s was met with skepticism, while the GREAT Britain (or GREAT) programme, which was launched before the London 2012 Olympic Games, allowed the United Kingdom to make significant strides in the use of “soft power”.

There are two vectors of understanding GREAT - broad and narrow. If in the broad context it is understood as coordination of various agencies and organizations: the Ministry of Foreign Affairs and the Commonwealth, the Ministry of Culture, the Media and Sport, the British Council, the Department of Trade and Investment, the British Tourism Authority (VisitBritain) and others, in a wider context used as a link between the past and present of the country. However, in this case, greatness in the modern world is rethought and associated with new attributes: not with the army, territory or economic power, but with such phenomena as education, cultural heritage, innovation, tourism, creativity, etc.

Proved that after not quite successful attempts to dramatically change the vector of British “soft power” under Tony Blair’s Labor government, the ruling elites have returned to a more balanced policy, paying great attention to ensuring interagency cooperation. The GREAT program has allowed the United Kingdom to make significant strides in deploying soft power. According to the National Statistical Services, as well as according to international organizations, the UK is one of the most attractive destinations for education, immigration and tourism. The country retains its position and influence in international organizations, has authority in the fields of science, culture and the arts and is one of the largest donors of development assistance programs. The UK’s experience in the practical application of the “soft power” concept of foreign policy that is complex from a theoretical and applied point of view is certainly of interest and should be taken into account both in the planning of Ukrainian policy in the British direction and in the organization of institutions and mechanisms aimed at increasing the soft power of our country.

Key words: Great Britain, public diplomacy, “soft power”, GREAT Britain program.

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Bekdamyrova
Lidiia Zaurivna

Peculiarities of identity policy implementation in ethnic and political regulation processes in Central and Eastern Europe (Hungary and Romania as example)

UDC 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-6-59-66>

Bekdamyrova Lidiia Zaurivna
Postgraduate Student at the Department of General and Political Science of Zaporizhzhya Polytechnic National University
Zhukovskiy str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine

Central and Eastern Europe countries' experience in regulating ethnic and political processes and conflicts is important in terms of defining the prospects for development of these countries, as well as, in terms of critical reflection and their experience usage by Ukraine and other post-Soviet countries. It should be noted that not all reviewed experience is positive and not all methods of regulating ethnic and-political processes can be adapted to the Ukrainian conditions. However, some approaches and practices, including certain elements of identity politics, minority policies, memory, language, symbolic policies with certain correlations and changes, can also be applied in our country. In addition, Ukraine's foreign policy needs to pay attention to the specificities of identity and memory policies implemented in the countries of Central and Eastern Europe, since these features have had a significant impact on the internal and external policies of these countries, including the relations between each of these states and Ukraine.

The article examines the experience of regulating ethnic and political processes on the example of two countries of Central and Eastern Europe. They are Hungary and Romania. This country's choice is applied first and foremost due to the fact that these post-socialist countries, which have recently become EU countries. It represents the diversity of characters and typological examples of the identity implementation, memory, language, symbolic policy, and policy to national minorities, provided by the countries of Central and Eastern Europe. Each of the concerned countries has its own distinctive character in the field of international relations, and this specific feature significantly differentiates them from the countries of Western Europe. At the same time, despite the significant differences in the regulation of ethnic, political, and ethno social processes, some areas of national and identity policies in them have a similar trajectory. In this regard, it is important to describe the particularities of ethnic and political processes in nation creation, identity and minority policies in Hungary and Romania, to analyze the role of World War II in the politics of historical memory and the symbolic politics of the CEE countries.

Key words: *identity policy, ethnic and political processes, international relations, nation creation, ethnic and political contradictions.*

Formulation of the problem. There is a marked discrepancy between the legal norms, adopted and declared at the level of supranational structures of the EU, and the actual practice of treating national minorities, memory and identity policies in each of Central and Eastern European countries. The main problem is the significant differences between the ethnic and political situation in the countries of Western Europe, on one hand, and in the countries of Central and Eastern Europe on the other. These differences are due not only to different histories, but also to different social, economic, and geopolitical positions of Western and Eastern European societies. In Western Europe countries, the nation formation and the state creation occurred more or less simultaneously or interconnected. Then in the countries of Central and Eastern Europe, in many cases the nation-formation either slowed down from the state formation and its institutions, or occurred with numerous deviations caused by the influence of internal and foreign policy factors. At the same time,

the countries of Central and Eastern Europe, including considered Hungary and Romania, have been a part of various state entities and political alliances throughout their history, gaining state independence much later than Western European countries.

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the implementation of identity policy in the settlement of ethnopolitical processes in Central and Eastern Europe on the example of Hungary and Romania, using the experience of Ukraine.

The paper uses a comparative analysis of the identity policies of the two countries of Central and Eastern Europe – Hungary and Romania.

Hungary and its Minority and Memory Policies

In the socialist period, Hungary, along with the GDR, had the highest standard of living among the Warsaw Pact countries. In the public consciousness of Hungary Nostalgia for the time of Yadar Kadar's reign is present. Back then, Hungarian agricultural products were widely known outside the country, giving the country a steady income. In 1989, reforms

were launched to reduce public participation in the economy and expand the private sector with the beginning of the socialist system dismantling. In addition, significant foreign investment was attracted. Politically, these processes were accompanied by the expansion of Hungary's involvement into European integration and the country's accession to the European Union in 2004.

Before the crisis of 2008, the economic and social situation in Hungary was distinguished by two trends. On one hand, because of privatization and inflow of foreign capital, economic growth has become too progressive. On the other hand, this increase was accompanied by a budget deficit, a reduction in social payments and a reformatting of the labor market, which markedly affected the social situation of the majority of the population, in particular, at the level of unemployment and, as a consequence, in the public sentiments. At the beginning of crisis in 2008, a sharp recession was marked in the Hungarian economy that went into big recession, the consequences of which the country is still experiencing. This contributed to a significant strengthening of the position of right-oriented Conservatives. And the party, expressing their interests, "Fidesz-Hungarian Civic Union", eventually became the leading party of Hungary.

Such a complex and ambiguous social and political situation could not, but affect the position of national minorities. It is the area, where the layers and interpenetrations of a number of discourses have occurred. It should be started with the fact that under socialism, the very concept of "minority" is especially applicable to interethnic relations that have not been actualized or conceptualized. The problem of national minority policy making occurred in all post-socialist countries, but the case with Hungary stands out because it is essentially a mono-ethnic country. The Hungarians make from 90 to 95% of the population, according to various sources. In this regard, Hungary has historically been perceived as internally and externally as a "Hungarian state" [1, p. 35]. On the other hand, an important point is the asymmetry of the modern Hungarian state and the Hungarian nation in the sense that the Hungarian nation is understood in Budapest. As it is well known from Hungary's foreign policy program, which has been announced in the early 1990s, protecting of the rights of ethnic Hungarians, who find themselves in neighboring states because of historical circumstances [2, p. 1118]. Consequently, the term "Diaspora" is not generally used in official rhetoric.

Such a situation markedly hampered the actual implementation of pan-European legal norms, especially the Framework Convention for the Protection of National Minorities, adopted in 1995 and in force in 1998. Formally, a special body for national and ethnic minorities (now a unit within the Department of National and Ethnic Minorities

and national politics) was organized in Hungary as early as 1990. The official status of minorities was granted to 14 ethnic groups.

Three years later, in 1993, an Act on the Rights of National and Ethnic Minorities, which was updated in 2005, was introduced in Hungary. It gave a specific, "localized" interpretation of the national minority and its surrounding legal field. Let us turn to the typical example. The preamble to the Framework Convention contains the concept of "national minority", but its content is not disclosed.

Further, a rather vague formula is represented, which states that "the protection of national minorities and the rights and freedoms of persons belonging to these minorities is an integral part of international human rights protection". It is Section 1, Article 1 of the Convention. In the Hungarian Act, on the contrary, the meaning of the term "national minority" is spelled out quite clearly. It refers to "an ethnic group that has lived on the territory of the Republic of Hungary for at least one hundred years. It is a large minority of the citizens of a state, who represent Hungarian citizens. They differ from others in their language, culture, and traditions" It is Section 1 of Art. of Act 1.

According to the Convention, the parties, which ratified it, are prescribed "to encourage the creation of favorable conditions. These conditions must enable persons, belonging to national minorities, to support and develop their culture and to preserve the basic elements of identity, namely religion, language, traditions. and cultural heritage". It is Section 1, Article 5 of the Convention. In the case of Hungary, the emphasis is somewhat different. The state should take measures "against political intentions" that can lead to the assimilation, segregation, persecution or complication of the rights of national or ethnic minorities through their status. It is stated in Section 1 of Article 4 of the Act. In addition, according to the Act, "the preservation, favorability, consolidation, and continuity of minority identity" is a mandatory collective right of the minority itself as Section 3 of Article 17 declared, but further nothing is stated about the role of the state in this "conservation and consolidation".

In practice, it is reflected in a variety of trends. The relations between the state and the title nation towards minorities at the state level are rather benevolent, but it has rather passive and assimilative character. There may be a gradual erosion of the ethnic and cultural identity of minorities at this background. Thus, studies conducted among the local Slovaks showed that only 66% of those polled people considered themselves as minority. Only 22% of those polled people call themselves the Hungarians of Slovak origin. Moreover, 12% of them are really the Hungarians. At the same time, more than 40% of the respondents speak only Hungarian. Only elderly people use Slovak

language [3, p. 338]. As experts state it, the Slovak minority view the integration into the Hungarian community as the way of preserving their own identity and friendly coexistence. The Hungarians do not show this counter-interest, which means that the chances of effectively maintaining their Slovak identity are “too small”.

The most problematic situation in Hungary is probably the situation with the Gypsy's minority. The share of Gypsies in the population of Hungary is reported to be about 6–8%, considering them the largest minority in the country [3, p. 338]. The Gypsy's community faces numerous challenges. Firstly, it is not homogeneous, either socially or ethnically. The Gypsy's community of Hungary is rather a conglomerate of ethnic and cultural communities. They are assimilated at various degrees. They speak different Gypsy dialects or in general, they abandoned the Gypsy in favor from the Hungarian language. Secondly, half of the Roma live in rural areas, often in isolated areas, without equal access to education and social protection, and as a result are uncompetitive. Thirdly, the vast majority of Hungarians are reluctant to settle in areas with many Gypsies, including cities, citing criminogenic, poor living conditions. This causes considerable difficulties for the real and not declared integration of the Roma

The Strategy for the Inclusion of Gypsies in Hungarian Society was launched in 2007. It is carried out with the support of grassroots administration and various non-profit organizations. It has two main objectives: the eradication of poverty and the expansion of social and political participation of representatives of the Gypsy community. This program is also supported by supranational structures, including the European Regional Development Fund and the European Social Fund. According to experts, the results of this initiative appear to be quite controversial. For example, if the overall housing situation has improved significantly in the city and in the countryside, then education has not yet been progressive due to the inconsistent actions of the local authorities and, last but not least, the resistance of the locals [4, p. 352], for whom the Gypsies are still acting ethnic couples.

Thus, we can say that in Hungary there is still a historically determined ethnic approach to understanding the nation. It cannot be said that there are no practices for regulating the status of communities belonging to national minorities in the country: on the contrary, at the local level, the state provides them with space for self-organizing and realizing their ethno-cultural identity (including through political representation and the media). However, the relation of the titular nation to national minorities should rather be characterized as passive, which follows from the thought of the inevitable ultimate ungarisation of the latter. It is noteworthy that

the Constitution of the country does not say anything about national or ethnic minorities.

It has been already noted that much more political leadership of Hungary is the correlation of communities of “foreign” Hungarians with the current Hungarian state. In this case, shared historical memory becomes a tool for social communication and the creation of a single cultural field, which is visualized with the help of monuments and historical sites in order to give the past powerful and powerful influence.

The current memory policy in Hungary is constructed around two pivotal narratives. The myth of historical heritage, so-called grandeur and the discourse of denial of totalitarian heritage. Both narratives, in combination or separately, are characteristic of most post-socialist states of Central and Eastern Europe, and in the Hungarian case, they only acquire local specificity. In the first case, the Trianon Museums (locally defined by the Treaty of Trianon of 1920 defining the borders of Hungary after the First World War), which are intended to remind of the “unfair” division of the Hungarians, are at the local level.

The denial of totalitarianism works in two directions. On the one hand, this is a distance from the Soviet past. Yes, back in 1993, the “Memento” Park was organized in Budapest, which became a kind of reservation for objects of monumental propaganda of the times of Hungarian socialism. In 2002, the Museum of Terrorism was opened in the premises of the State Security Office of Hungary, which has become, arguably, the most iconic “memorial site” not only of Hungary, but also of the whole of Central and Eastern Europe. Along with the condemnation of Stalinist totalitarianism of 1945–1956, the museum exhibits a similar assessment and time of the Nazi occupation of 1944–1945. The last topic was developed in the year of the 70th anniversary of the Holocaust in Hungary. Then, in 2014, a monument was constructed in the center of Budapest to position Hungary as a victim of Nazism, despite the fact that the country was an ally of the Third Reich.

In this regard, it is noteworthy that according to the preamble to the Hungarian Constitution, adopted in April 2011, from March 1944, so-called the beginning of the Nazi occupation, to May 1990, called the first free election; the country was not a constitutional and sovereign state. This ignores the fact that, since 1941, Hungary has been actively fighting on the side of Nazi Germany against the Soviet Union, and the M. Horthy regime that existed in Hungary prior to the Nazi occupation in 1944 was inherently authoritarian.

In this sense, the current leadership of the country on a symbolic level seems to be moving away from the events in the country during this period and seeks to unite the nation in the framework of “new democracy” and “agreement between the Hungarians of the past,

present, and future". It is also important to note that he cements these discourses as "anti-liberal mobilization of civil society in the field of memory policy". This is directly in line with the story described above, where the blurred provisions of the European Union Framework Convention are replaced by the national-centric wording of the Hungarian Minority Act.

Nation-building and identity politics in Romania

Significant social and economic and interethnic problems are the experience of nation-building, identity and memory policies in post-socialist Romania as a whole can be characterized as quite positive. For example, despite the historically complex and sensitive problem of the Hungarians in Transylvania, which was discussed below, the Romanian state and society, thanks to a flexible and balanced policy towards national minorities, generally manages to support social and interethnic peace.

It should be noted that in an era of change in the early 1990s, Romania entered a state of deep socio-economic crisis that covered all spheres of society. The decline in production, the decline in purchasing power and the standard of living, accompanied by high inflation, continued throughout the next decade. Concerns about the real possibility of political destabilization forced Romania's leadership to centralize power as much as possible. The unitary nature of the state was enshrined in the Constitution of the country, stated in Part 1, Article 1.

According to experts, this step was also a way to avoid open interethnic conflicts. Despite the fact that 89% of the country's population is Romanians, Romania's ethnic palette is diverse: there are 16 minority groups within its territory, socially, economically, and politically integrated into Romanian society [5, p. 243]. At the same time, unlike Hungary, the paragraph on national minorities is present in the Romanian Constitution. In accordance with the European Convention, the Romanian state "guarantees to persons belonging to national minorities the right to preserve, develop, and manifest their ethnic, cultural, linguistic, and religious identity" It is stated in Part 1, Article 6.

In the 1990s, Romania moved away from a socialist policy of de facto non-recognition of national minorities and made a number of serious steps in the field of securing their rights. In 1997, the Office for the Protection of National Minorities was established. As in Hungary, within the framework of the interaction of specialized agencies and non-profit organizations, programs were developed to preserve the cultural identity of minorities and to increase their socio-political participation. In addition, specific trainings were organized on the interaction of authorities and communities representing national minorities. Subsequently, national minorities were given the opportunity of their own representation in the country's parliament and the use of their languages

in the territorial units, where representatives of this minority made up at least 20% of the population.

The relationship between the titular nation and minorities in Romania directly stems from the ambivalence of the current political discourse. On the one hand, politicians like to turn to populist rhetoric and emphasize the Romanian feature within Europe, which is not least due to the archaic nature of everyday life and the incompleteness of modernization processes. At the same time, it is important for Bucharest to maintain an ethnic balance within the country. In this regard, the Romanian leadership, despite the unitary nature of statehood, is making some concessions to minorities.

Here, however, there is a problem of another kind, namely the «memory conflict» around the same memorial sites and historic territories in representatives of different communities. This is especially striking in the relations between the Romanian majority and the Hungarian minority. Hungarians make up Romania's largest national minority (more than 1.2 million people, or about 7% of the country's population). For the most part, they reside in Transylvania, the historic area in the northwest of the country. The Democratic Union of Hungarians of Romania (DSVR) is a large and influential ethnic party, a member of a number of governing coalitions.

The historical memory of Transylvania is one of the subjects of the mentioned conflict between the Hungarians and Romanians. For the former, this region has long remained the sole focus of Hungarian culture and nationhood in Europe. For the second, by contrast, the incorporation of Transylvania in December 1918 into Romania was the final stage in the "harvesting" of historic Romanian lands. In this regard, an important memorial site for Romanians is the World War I military cemeteries located on the slopes of the Carpathians (the Hungarians fought against Romania in the Austrian army at that time). In Romanian school textbooks, entire sections of the history of Hungarian Transylvania were omitted, the role of the Transylvanian princes was diminished or ignored, and Hungarian names were Romanized [6, p. 85]. In the text of the national anthem of Romania, Matthias Corvin, the king of Hungary, who is considered as a national hero there, is called a "great ancestor" of Romanians simply because he was of Transylvanian descent.

Contradictions between Hungarians and Romanians are also evident in subjects that are more mundane. The situation with the University of Cluj may be most telling. For a long time it was the intellectual center of the Hungarians of Transylvania. Under the Romanian Constitution, persons belonging to national minorities are guaranteed the right to learn their mother tongue and to be educated in that language, mentioned in Part 1, Art. 32. Hungarian students may indeed request the organization of Hungarian language classes, but this is a monolingual university.

According to experts, for the Hungarians it is more than a question of their rights, it is “a means of cultural survival and recognition of the intellectual component of the Hungarian community”. For Romanians, this is the first step towards ethnic separation and, ultimately, a threat to the territorial integrity of the state [7, p. 257].

During the lengthy discussions surrounding the possible resolution of the Hungarian issue in Romania, the Hungarian community was divided into moderates and radicals. The first, supporters of the DWR, proposed to create autonomy modeled after South Tyrol in Italy. The radically tuned part of the Hungarians, considering Transylvania “their” ancestral territory, insisted on recognizing them as the country’s second constructing ethnic group. Back in 2003, the Transylvanian Hungarian National Council was formed, which opposed the leadership of the DWRC to promote the idea of autonomy. In 2008, after Romania joined the European Union, the Hungarian Civic Party attempted to arrange European agreements, according to the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the Charter of Regional Languages. A year later, in 2009, an unrecognized territorial entity in Transylvania was known as the Sekai Territory.

As far as you can see, Romanians and Hungarians in Transylvania have so far managed to maintain a balance in their relations with each other. On the one hand, the long tradition of living together in one area plays a positive role here. On the other hand, there is some potential for constructing a common cultural memory in the socialist past of the country. In this regard, one can recall the memorial to the victims of the 1989 revolution that overthrew the Ceausescu regime as it is well known, it started in the Hungarian regions of Romania). In addition, Romania, together with Hungary and a number of other post-socialist countries, has joined the pan-European ATRIUM project aimed at identifying, exploring, and safeguarding the legacy of totalitarian regimes.

To reduce the potential for a likely conflict in Transylvania, the Romanian leadership has taken a number of measures. The first and most important laws were the Election Law passed in 1992 and the Education Act passed in 1995. Both of these laws were in line with the European Framework Convention. Since 1996, Hungarians have been represented in the Romanian Parliament for the first time in history; the network of secondary schools for Hungarian children was expanded, university colleges were established for teaching Hungarian and new textbooks were prepared. The Romanian Constitution contains a separate article. It is the Art. 6, parag. 1-2, which stated that “the state recognizes and guarantees to persons, belonging to national minorities the right to preserve, to develop and display their ethnic, cultural, linguistic and religious identity. The protection measures taken by the State to

preserve, develop and display the identity of persons, belonging to national minorities, must comply with the principles of equality and non-discrimination against other Romanian citizens”.

Since 2001, the Department of Interethnic Relations has been operating in Romania, replacing it in the Council on Minority Affairs, which emerged in 1993. It operates as a unit of government designed to assist national minorities, promote dialogue within ethnic programs, and engage with organizations that support the ideas and goals of international relations. Ongoing work involves promoting the Hungarian cultural and information space (7 theaters, more than 20 radio stations and television programs, more than 100 newspapers and magazines), a network of non-governmental organizations to support Hungarian cultural identity.

Gypsy issues are a major topic in the topic of national minorities. Gypsies can be considered the second largest ethnic minority in Romania after the Hungarians, and their exact numbers cannot be determined for a number of reasons: experts call figures from 0.5 to 1.3 million, i.e. 2.5 to 6.5% of population. Representatives of this minority live by their domestic laws, more than half of Roma do not have formal work. The majority of them, approximately 58% of men, and 89 % of women have no education. In addition, here the main problem of the Gypsy community is their isolation from the rest of society. Attempts to socialize the Roma were made in due time by a special subcommittee of the Interagency Committee on National Minorities. However, as in the Hungarian case, this process has been met with rejection by the locals – both Romanians and Hungarians who do not regard the Gypsies as “their own”, even if the latter have already adopted the relevant culture and language.

The role of World War II in the politics of historical memory and the symbolic politics of the CEE countries

One of the major milestones in the historical memory of the countries of Central and Eastern Europe is the memory of World War II, so the role of World War II in memory and symbolic politics should be considered separately. This discourse differs substantially from similar discourse in Ukraine and many other post-Soviet countries. If we to talk about the call to “remember not to repeat” in the case of Ukraine, the CEE countries that have become new members of the EU. World War II is now regarded more as a turning point, which resulted in them between the two dictatorships. The Nazi and the Soviet consistently were dependent on one or the other. In this respect, the pursuit of memory and identity politics is closely linked to pan-European identity politics in terms of condemning the totalitarian past and distancing itself from its inheritance, regardless of political orientation and regardless of the real consequences for a European regime.

In the case of the countries concerned such as Romania and Hungary, the situation is complicated by the fact that Romania until September 1944 and Hungary until the spring of 1945 fought on the side of Nazi Germany. This obviously complicates the formulation of a commemoration strategy for these historical events. The pan-European discourse mentioned above has a significant impact here. Thus, in the case of Romania, the emphasis is not on the events of the war, but on the country's transition to the anti-Hitler coalition, in close connection with the overthrow of the dictatorship of I. Antonescu. According to this plot joins the following, related to the condemnation of the already communist regime [8]. It is no coincidence that two government commissions consistently worked in Romania – one of the country's participation in the Holocaust (2003–2004) (followed by apologies at the presidential level) and the other of the Communist Heritage Study (2006).

However, the events of 1941–1944 in Romania are not hidden. Thus, part of the bilateral Ukrainian-Romanian contacts is the perpetuation of the memory of Romanian prisoners of war who died on the territory of the USSR, as well as inter-archival cooperation in identifying and publishing documents related to these subjects. In Romania, after 1989, a number of pieces of legislation were passed that prohibited the glorification of Prime Minister I. Antonescu's collaborator with Hitler's Germany, as well as the far-right nationalist organization, the Iron Guard. In Romania, they claimed responsibility for the extermination of Jews and Gypsies during World War II under EU pressure, though.

Perhaps, the most notable case in point is Hungary's case. As already mentioned, during 1941–1944 Hungary actively fought on the side of Hitler Germany against the Soviet Union, and in the last year of its participation in the war (from March 1944 to April 1945) Hungary was occupied by German troops. In Hungary, the concept of “transition from one stage of totalitarianism to another” is most widely used in memory and historical politics. The House of Terror operates in Budapest. There are no analogues in Romania and other countries in the region. In mind of the Hungarian population, the image of Hungary as a victim of Hitler and then of Stalin advances is promoted. The 1956 uprising also holds an important place in memory politics and is memorialized at the state level on holiday in October 23.

Thus, the Second World War and the interpretation of its events and consequences play an important role in the politics of memory and in the symbolic politics of the CEE countries. The pan-European concept of “condemnation of two totalitarianisms” is actively used, and there is a tendency for their evaluation as “equal evils”. At the same time, unlike neighboring Poland, the idea of “victimization”, the representation of one's country as a completely innocent victim in

Romania and Hungary, is not so widespread, though in Hungary this idea is noticeable. The most balanced memory policy and symbolic policy associated with World War II is in today's Romania, to a much lesser extent, in present-day Hungary.

Conclusions

One of the important conclusions to be drawn from the comparative analysis of the cases of Hungary and Romania is that in all these cases there is a marked discrepancy between the legal norms adopted and declared at the level of supranational structures of the EU and the actual practice of treating national minorities in politics. Memory and identity policies in each of the CEE countries examined. The main problem here is the serious differences between the ethnic and political situation in the countries of Western Europe, on the one hand, and in the countries of Central and Eastern Europe, on the other. These differences are due not only to different histories, but also to the different socio-economic and geopolitical positions of Western and Central-Eastern European societies. The formation of the nation and the state proceeded more or less simultaneously and interconnected in the countries of Western Europe. In the countries of Central and Eastern Europe national building in many cases either lagged behind the formation of the state and its institutions, or occurred with numerous deviations caused by influence as internal, and foreign policy factors. At the same time, the countries of Central and Eastern Europe, including Hungary, Romania, throughout their history were members of various state formations and political alliances, gained state independence much later than the countries of Western Europe. Moreover, even after gaining formal political independence, the countries of Central and Eastern Europe during the XX century repeatedly transitioned from one international political and military union to another. It happened de facto, being not only subjects of world politics, but also the objects of politics of the great powers. In addition, the level of economic and social development of CEE countries has been and it remains substantially lower than in Western Europe. Hence the numerous obstacles to the formation of a modern state and a civic nation, the presence of many ethno-linguistic and territorial communities, national minorities, which are poorly integrated, apart from the “titular nation”.

In this regard, supranational norms and practices adopted in the European Union are often at odds with the actual, historically established norms and practices that exist in the countries of Central and Eastern Europe, have recently joined the EU. As already noted, each of the CEE countries under consideration has its own interpretation and implementation of EU rules. In this case, the experience of CEE countries is quite illustrative and significant for Ukraine

and other CIS countries. The desire to “enter Europe” dominated by traditions, norms, and institutions that do not fit into current EU practice leads, at best, to the divergence of theoretically accepted European legal norms and real political practice, and in the worst case contributes to socio-economic and political stagnation, depression, increased social inequality, low efficiency of both borrowed and traditional institutions and practices. The policy on national minorities in Hungary and Romania, despite their formal application of the provisions of the pan-European Framework Convention, differs significantly. The most effective national minority policy in Romania, which in reality seeks to enforce minority rights, rather than simply harmonizing state law with pan-European ones. In Hungary, this policy is less effective. In Hungary, it is mostly implemented in the form of declarations and legislation without practically filling them, with Hungarian nationalism clearly presenting the ethnic nationalism used by the state in the name of the ruling Fidesz's party. Differences in policies towards national minorities can be seen from the example of Roma: in general, their situation in Romania, despite the existing problems, is more favorable than in Hungary, they are less segregated and more involved in public life.

At the same time, as the comparative analysis of the two CEE countries shows, memory and identity policies in Hungary are most effective. This is due to the fact that Hungary, on the one hand, is a mono-ethnic country. It facilitates the consolidation of the nation and the formation of a unified national identity. On the other hand, the fact that the state's policies in the field of national and identity policies in the mental and socio-economic the plans are largely in line with the sentiment of the majority of the population.

Less effective is the memory and identity policy in Romania, which is characterized by the poly-ethnic nature and the presence of politically mobilized minority groups that carry out their own memory and identity policies. In addition, the majority of the Romanian population as a whole is quite passive in taking action in this area, since the interests of this majority are usually limited; they are mainly related to the socio-economic status of particular groups and to the life of ethno-territorial communities. The situation in the field of national and identity policies in CEE countries is also complicated by the fact that there are different actors in this field.

In addition to nation-states and EU structures (European Council, European Commission, European Parliament, etc.) In Hungary and Romania, structures such as the Open Society Institute of J. Soros, Freedom House, Transparency International, and others are quite active. International and local, but funded from abroad by non-governmental organizations as well as interest groups and lobbyists from other countries. All these actors have different interests and often do

not overlap with the national interests of the CEE countries concerned. This leads, in particular, to conflicts of interest, such as the conflict between the Hungarian government and the Open Society Institute, and appearances in Hungary and Romania against J. Soros-funded NGOs [9].

Thus, the practices of regulating ethnic and political processes in Hungary and Romania differ substantially, and these differences, despite the fact that these countries are members of the EU, do not diminish, but rather increase, as well as differences between CEE countries, on the one hand, and Western countries such Europe, on the other. The most serious ethnic and political contradictions exist between the Hungarians and Romanians in Transylvania, although these contradictions are subject to effective regulation by the Romanian state and society. In addition, ethnic and political contradictions related to the situation of the Roma are common to the countries under consideration as is the case with most EU countries. Overall, given the low pace of modernization of society and the state in Romania and Hungary, as well as the difficult socio-economic situation, one can predict the exacerbation of ethnic and political contradictions and conflicts in these countries, which require the development of new regulatory practices at supranational pan-European level and at the levels of individual states.

BIBLIOGRAPHY:

1. Örkény A. Hungarian National Identity: Old and New Challenges. *International Journal of Sociology*. Vol. 35, No. 4. Changing Identities of Europeans (Winter, 2005 / 2006). P. 35–36.
2. Butler E. Hungary and the European Union: The Political Implications of Societal Security Promotion. *Europe–Asia Studies*. 2007. Vol. 59. № 7. P. 1118–1120.
3. Kelen A., Visy E., Talyigás K., Fekete O. A summary of the Measures to Promote Roma Integration in Hungary. *Acta Oeconomica*. 2011. Vol. 61. № 3. P. 335–360. P. 338.
4. Kelen A., Visy E., Talyigás K., Fekete O. A summary of the Measures to Promote Roma Integration in Hungary. *Acta Oeconomica*. 2011. Vol. 61. № 3. P. 335–360. P. 352–353.
5. Horváth I., Scacco A. From the Unitary to the Pluralistic: Fine-tuning Minority Policy in Romania. *Diversity in Action: Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe*. Budapest, 2001. P. 243.
6. Chiribucă D., Magyari T. Impact of Minority Participation in Romanian Government. *A New Balance: Democracy and Minorities in Post-Communist Europe*. Budapest, 2003. P. 85.
7. Kettley C. Ethnicity, language and transition politics in Romania: The Hungarian minority in context. *Nation-Building Ethnicity and Language Politics*. Budapest, 2003. P. 257.
8. Lyman R. After Trump Win, Anti-Soros Forces Emboldened in Eastern Europe. *The New York Times*. 2017.

REFERENCES:

1. Örkény, A. (2006). Hungarian National Identity: Old and New Challenges. *International Journal of Sociology*, vol. 35, no. 4, pp. 35–36 [in English].
2. Butler, E. (2007). Hungary and the European Union: The Political Implications of Societal Security Promotion. *Europe–Asia Studies*, vol. 59, no. 7, pp. 1118–1120 [in English].
3. Kelen, A., Visy, E., Talyigás, K., Fekete, O. (2011). A summary of the Measures to Promote Roma Integration in Hungary. *Acta Oeconomica*, vol. 61, no. 3, pp. 335–360, p. 338 [in English].
4. Kelen, A., Visy, E., Talyigás, K., Fekete, O. (2011). A summary of the Measures to Promote Roma Integration in Hungary. *Acta Oeconomica*, vol. 61, no. 3, pp. 335–360, p. 352–353 [in English].
5. Horváth, I., Scacco, A. (2001). From the Unitary to the Pluralistic: Fine-tuning Minority Policy in Romania. *Diversity in Action: Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe*. Budapest, pp. 243 [in English].
6. Chiribucă, D., Magyari, T. (2003). Impact of Minority Participation in Romanian Government. *A New Balance: Democracy and Minorities in Post-Communist Europe*. Budapest, pp. 85 [in English].
7. Kettley, C. (2003). Ethnicity, language and transition politics in Romania: The Hungarian minority in context. *Nation-Building Ethnicity and Language Politics*. Budapest, pp. 257 [in English].
8. Lyman, R. (2017). After Trump Win, Anti-Soros Forces Emboldened in Eastern Europe. *The New York Times*. [in English]

Особливості впровадження політики ідентичності в урегулюванні етнополітичних процесів у Центральній і Східній Європі (приклад Угорщини та Румунії)

Бекдамирова Лідія Заурівна

аспірант кафедри загальноправових та політичних наук
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64,
Запоріжжя, Україна

Досвід країн Центральної та Східної Європи у регулюванні етнополітичних процесів та конфліктів має важливе значення як із погляду визначення перспектив розвитку цих країн, так і з погляду критичного осмислення і використання досвіду Україною та іншими пострадянськими країнами. Варто одразу зазначити, що не весь розглянутий досвід країн Центральної та Східної Європи є позитивним і не всі методи регулювання етнополітичних процесів можна адаптувати до умов України. Тим не менш, деякі підходи та практики, включаючи певні елементи політики ідентичності, політики у відношенні національних меншин, політики пам'яті, мови, символічної політики з певними кореляціями та змінами можуть бути використані і в нашій країні. Окрім того, Україні при здійсненні своєї зовнішньої політики необхідно звертати увагу на особливості політики ідентичності та політики пам'яті, яка реалізується у країнах Центральної та Східної Європи, оскільки ці особливості значно впливають на внутрішню та зовнішню політику цих країн, в т. ч. на відносини між кожною з цих держав та Україною.

У статті розглядається досвід регулювання етнополітичних процесів на прикладі двох країн Центральної та Східної Європи – Угорщини та Румунії. Вибір саме цієї країни пов'язаний передусім із тим, що ці постсоціалістичні країни, які відносно нещодавно стали країнами ЄС, представляє різноманітні за своїм характером та в відомому сенсі типологічні приклади здійснення країнами Центральної та Східної Європи політики ідентичності, пам'яті, мови, символічної політики та політики по відношенню до національних меншин.

Кожна з розглянутих країн має свою власну, яскраво виражену специфіку в галузі міжнародних відносин, причому ця специфіка значно відрізняє їх від країн Західної Європи. Водночас, незважаючи на суттєві відмінності в регулюванні етнополітичних та етносоціальних процесів, деякі напрямки націєбудування та політики ідентичності в них мають схожу траєкторію. У зв'язку з цим має сенс охарактеризувати особливості етнополітичних процесів націєбудування, політики ідентичності та політики щодо національних меншин в Угорщині та Румунії, проаналізувати роль Другої світової війни в політиці історичної пам'яті та символічній політиці країн ЦСЄ.

Ключові слова: політика ідентичності, етнічні та політичні процеси, міжнародні відносини, створення нації, етнічні та політичні суперечності.

НОТАТКИ

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 6

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 8,05. Ум.-друк. арк. 7,91.
Підписано до друку 27.12.2019. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони +38 (0552) 39 95 80
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.